

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาหลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรม และได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยมีรายละเอียดของผล การศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๑ หลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารในการบริหารงาน

๒.๒ การจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมในประเทศไทย

๒.๒.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

๒.๒.๒ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๒.๒.๓ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

๒.๒.๔ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกอุดมศึกษา

๒.๓ แนวคิดการบริหารสถานศึกษา

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา

๒.๓.๒ คุณลักษณะของผู้บริหาร

๒.๓.๓ การบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา

๒.๓.๓.๑ การบริหารงานวิชาการ

๒.๓.๓.๒ การบริหารงานบุคคล

๒.๓.๓.๓ การบริหารงานงบประมาณ

๒.๓.๓.๔ การบริหารงานทั่วไป

๒.๔ ข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม

๒.๔.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดนครสวรรค์

๒.๔.๑.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าพระเจริญพรต

๒.๔.๑.๒ โรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา

๒.๔.๑.๓ โรงเรียนวัดวาปีรัตนารามวิทยา

๒.๔.๑.๔ โรงเรียนวัดไทรเหนือวิทยา

๒.๔.๑.๕ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดส้มเสี้ยว

๒.๔.๑.๖ โรงเรียนศรีนครินทรวิทยาสังเคราะห์

๒.๔.๑.๗ โรงเรียนวัดหนองปลิงวิทยา

๒.๔.๑.๘ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม

๒.๕ เทคนิคที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๒.๕.๑ สารสำคัญจากเอกสาร

๒.๕.๒ การสัมภาษณ์กลุ่ม

๒.๕.๓ การวิเคราะห์เนื้อหา

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยในประเทศ

๒.๖.๒ งานวิจัยต่างประเทศ

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ หลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารในการบริหารงาน

การบริหารการศึกษาหรือการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สิ่งสำคัญสำหรับตัวผู้บริหารเองนอกจากความรู้ความเข้าใจในหลักของการบริหารแล้ว ยังต้องมีความรู้ความเข้าใจและต้องมียุติธรรมในตัวของผู้บริหารด้วยนั่นคือพุทธธรรม ผู้บริหารต้องเข้าใจหลักของพุทธธรรมและนำไปใช้ให้สอดคล้องกับการบริหารงานการศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักพุทธธรรมที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมสำหรับผู้บริหารนำไปปรับใช้กับการบริหารงานการศึกษาด้านงานวิชาการ ด้านงานบุคคล ด้านงานงบประมาณ และด้านงานทั่วไป มีดังนี้

๑. กัลยาณมิตตตา หมายถึง การมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำ สั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนากับบุคคล หรือเข้าร่วมกลุ่มกับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ข้อนี้นับเป็นองค์ประกอบภายนอก^๕

หลักธรรมนี้มีความสำคัญต่อผู้บริหารคือ การเป็นผู้บริหารการเข้าสังคมเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะต้องติดต่อประสานหมู่มิตร และการอยู่ร่วมการจำเป็นอย่างยิ่งคือมิตรที่ดี มิตรที่เคยแนะนำช่วยเหลือในสิ่งที่ยังขัดต่อการบริหารงานของการศึกษา ดังนั้นการมีมิตรหรือพรรคพวกที่ดีเยี่ยมเป็นสิ่งที่นำความเจริญให้กับตนและส่วนรวม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัส^๖ ไว้ว่า

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕-๑๒๙/๒-๓๖, อ.อ.ก. (ไทย) ๒๐/๗๒-๑๒๘/๑๖-๒๕, ข.อ.ด. (ไทย) ๒๕/๑๙๕/๒๓๗.

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉะนั้น”

“ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอารยอัษฎางคิกมรรค”

“อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชาติผู้มีชราเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชรา ผู้มีภริยาเป็นธรรมดา ก็พ้นจากภริยา ผู้มีโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดา ก็พ้นจากโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับ ภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนความมีกัลยาณมิตร, ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”

“ความมีกัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งศีลธรรม” ฯลฯ

ดังนั้นผู้บริหารพึงพิจารณาในการคบมิตร เมื่อคบมิตรที่ดีมีบุคลากรที่ดีการบริหารก็ดี หากแม้ว่าคบมิตรไม่ดีมีบุคลากรที่ไม่ดี การบริหารก็มีแต่ติดขัดไปทุกด้าน

๒. โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความรู้ภูมิวิธี คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลตลอดจนต้นสาย แยกแยะออก พิจารณาเหตุด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เป็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ข้อนี้เป็นองค์ประกอบภายในและเป็นฝ่ายปัญญา^๗

ผู้วิจัยเห็นว่าหลักธรรมโยนิโสมนสิการนี้ น่าจะถือเป็นหลักธรรมแรกๆ ที่ผู้บริหารควรมี และศึกษาให้แม่นยำชัดเจน เนื่องด้วยการเป็นผู้บริหารความรู้เป็นสิ่งสำคัญ การเป็นผู้มีความรู้เมื่อคิดจะทำสิ่งใดย่อมใช้ปัญญาเป็นหลักพิจารณาเพื่อความละเอียดในการบริหารงานในด้านต่างๆ และการเป็นผู้มีโยนิโสมนสิการย่อมเป็นผู้ที่หลักธรรมมีองค์ความรู้อยู่ตลอดเวลา ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉะนั้น”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับ ภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้”

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗-๕๘.

^๘ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕-๑๒๙/๒-๓๖, อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๖๐-๑๘๖/๑๓-๔๑, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๔/๒๓๖.

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกขจัดเสียได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม” ฯลฯ

ธรรมข้ออื่น ที่ได้รับยกย่องคล้ายกับโยนิโสมนสิการนี้ ในบางแง่ ได้แก่ อัปมาหะ (ความไม่ประมาท) วิริยารัมภะ (การปรารภความเพียร ทำความเพียรมุ่งมั่น) อปปิจฉตา (ความมักน้อย ไม่เห็นแก่ได้) สันตุกฐิ (ความสันโดษ) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว สำนึกตระหนักชัดด้วย) กุสลธัมมานุโยค (การหมั่นประกอบกุศลธรรม) ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ) อัตตสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว) ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ) และ อัปมาหสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งอัปมาหะ)^๙

๓. อัปมาหะ หมายถึง ความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือ ความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลำไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความอันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย การทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรู้หน้าเรื้อยไป ข้อนี้เป็นองค์ประกอบภายใน^{๑๐}

ความไม่ประมาทถือเป็นธรรมอีกข้อหนึ่งที่เป็นเครื่องช่วยกำกับบังคับควบคุมการบริหารงานของผู้บริหาร ผู้มีสติ มีปัญญาอยู่เสมอ เป็นผู้ไม่นิ่งนอนใจในการบริหารงาน ไม่คิดว่าดีอยู่แล้วจนทำให้เกิดความประมาทในการบริหารงานทำให้ระบบการศึกษาเสียหายทั้งหมดทั้งผู้ได้บังคับบัญชาและนักเรียนนักศึกษา หลักธรรมแห่งความไม่ประมาทนี้จึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่เป็นทิวศิษย์ของหลักธรรมที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัส^{๑๑} ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอารย อัมภาวกิกรมรรค แก่ภิกษุ ฉันทนั้น”

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๑๘๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๗๘-๓๘๔/๑๒๕-๑๒๙, ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๓๕-๒๖๒/๒๗-๖๖, อ.ก. (ไทย) ๒๐/๖๐-๑๑๖/๑๓-๒๓, อ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๓๒๔-๔๐๗, อ.ท.ส. (ไทย) ๒๔/๑๕/๒๓.

“ธรรมเอก ที่มีอุปการะมาก เพื่อการเกิดขึ้นแห่งอารยอัษฎางคิกมรรคที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญบริบูรณ์ เหมือนอย่างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทนี้เลย”

“ผู้มีกัลยาณมิตร พึงเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมเอกข้อนี้ คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย”

“ความไม่ประมาท ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม” ฯลฯ

๔. ธรรมคัมภีร์โลก ๒ หมายถึง ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย ประกอบด้วยหลักธรรม ๒ อย่าง คือ

๔.๑ หิริ คือ ความละอาย ละอายใจต่อการทำความชั่ว

๔.๒ โอตตัปปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว^{๑๒}

๕. ธรรมอันทำให้งาม ๒ หมายถึง ธรรมที่ทำให้หรือส่งเสริมให้ตัวบุคคลมีความดีงามอยู่ในตัว มี ๒ อย่าง คือ

๕.๑ ขันติ คือ ความอดทน อดได้ทนได้ต่อสิ่งต่างๆ เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบธรรม

๕.๒ โสรัจจะ คือ ความเสถียร อภัยภัยงาม รักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม^{๑๓}

๖. ธรรมมีอุปการะ ๒ หมายถึง ธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง เป็นธรรมที่คอบคอบตัวบุคคลให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มี ๒ อย่าง คือ

๖.๑ สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่เผลอ

๖.๒ สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัว ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนัก เข้าใจชัดตามความเป็นจริง^{๑๔}

๗. กุศลมูล ๓ หมายถึง รากเหง้าของกุศล ต้นตอของความดี เป็นหลักธรรมทำให้คนทำความดี มี ๓ อย่าง คือ

๗.๑ อโลภะ ความไม่โลภ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโลภะ ความคิดเผื่อแผ่ เป็นผู้มีจาคะ

๗.๒ โอทสะ ความไม่คิดประทุษร้าย ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโทสะ เป็นเมตตา

๗.๓ โอมหะ ความไม่หลง ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความหลง เป็นตัวปัญญา^{๑๕}

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๖๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

๘. กุศลวิตก ๓ หมายถึง หมายถึง ความตรึกที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ดีงาม

๘.๑ เนกขัมมวิตก ความตรึกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการปรนเปรอสนองความอยากของตน

๘.๒ อพยابาทวิตก ความตรึกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือหือมองในแง่ร้าย

๘.๓ อวิหิงสาวิตก ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำร้าย^{๑๖}

๙. โภทศ ๓ หมายถึง ความฉลาด ความเชี่ยวชาญ

๙.๑ อายโภทศ ความฉลาดในความเจริญ รอบรู้ทางเจริญและเหตุของความเจริญ

๙.๒ อปายโภทศ ความฉลาดในความเสื่อม รอบรู้ในทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม

๙.๓ อุปายโภทศ ความฉลาดในอุบาย รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ^{๑๗}

๑๐. ปัญญา ๓ หมายถึง ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง

๑๐.๑ จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง

๑๐.๒ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาสืบแต่ปรโตโฆสะ

๑๐.๓ ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรก แล้วหมั่นมนสิการในประตาสภาวธรรม^{๑๘}

๑๑. วิรติ ๓ หมายถึง การเว้นจากทุจริต การเว้นจากกรรมชั่ว

๑๑.๑ สัมปัตตวิรติ เว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมานสิกขาบไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่วนึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัย หรือคุณวุฒิอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำความกรรมเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๔.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

๑๑.๒ สมาทานวิริติ เว้นด้วยการสมาทาน คือ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลตามที่ได้สมาทานนั้น

๑๑.๓ สมุจเฉทวิริติ หรือ เสตุฆาตวิริติ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอน เสียทีเดียว เว้นได้เด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรคทั้งหลายซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแต่ความคิดที่จะประกอบกรรม ชั่วนั้นเลย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๙} ได้กล่าวว่า วิริติ ๒ อย่างแรกนั้น ยังไม่อาจวางใจได้แน่นอน แต่วิริติข้อที่ ๓ จึงจะแน่นอนสิ้นเชิง นั้นเพราะว่าเป็นการตัดขาดโดยสิ้นเชิงไม่ยุ่ง ไม่ข้องเกี่ยว

๑๒. สุจริต ๓ หมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ความประพฤติที่งดงาม มี ๓ อย่าง คือ

๑๒.๑ กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย มี ๓ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้าม กับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉฉาจาร

๑๒.๒ วจีสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มี ๔ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้าม กับ มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา และ สัมผัสปปลาปะ

๑๒.๓ มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ มี ๓ คือ อนภิชชา อพยาบาท และ สัมมาทิฏฐิ^{๒๐}

๑๓. สันโดษ ๓ หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วย เรี่ยวแรง ด้วยความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ ไม่มี ความอยากได้ในของของผู้อื่น เป็นต้น มี ๓ อย่าง คือ

๑๓.๑ ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือ เพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้อง ชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

๑๓.๒ ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภัक्षุได้อาหารบิณฑบาตที่ แสลงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐-๙๑

สอย ก็ไม่หวงแหนเสียตายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตน แต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๑๓.๓ ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติที่น่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพาศวัตรขัดเกลาค้น ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองเลือกหาของปอนๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัด สามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน

อนึ่ง สันโดษ ๓ นี้ เป็นคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งมุ่งแสดงข้อปฏิบัติของพระภิกษุโดยเฉพาะ ปรากฏในอรรถกถาและฎีกามากมายไม่น้อยกว่า ๑๐ แห่ง คฤหัสถ์พึงพิจารณาประพาศปฏิบัติตามสมควร^{๒๑}

๑๔. อธิปไตย ๓ หมายถึง ความเป็นใหญ่ ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ มี ๓ อย่าง คือ

๑๔.๑ อัตตอธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ ถือตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนเป็นประมาณ

๑๔.๒ โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ ถือโลกเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนียมของโลกเป็นประมาณ

๑๔.๓ ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรม เป็นประมาณ

ท่านกล่าวว่าผู้เป็นอัตตาทิปก พึงใช้สติให้มาก ผู้เป็นโลกาทิปก พึงมีปัญญาครองตนและรู้พินิจ ผู้เป็นธรรมาทิปก พึงประพาศให้ถูกหลักธรรม ผู้เป็นหัวหน้าหมู่ เป็นนักปกครอง พึงถือธรรมาธิปไตย^{๒๒}

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

๑๕.๑ ขรราวาสธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับขรราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์

๑๕.๑ สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

๑๕.๒ ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

๑๕.๓ ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๑๕.๔ จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน ได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๒๓}

๑๖. พรหมวิหารธรรม ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

๑๖.๑ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

๑๖.๒ กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๑๖.๓ มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๑๖.๔ อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่ความรับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษยสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อปัมมัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต

พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น
อนึ่ง ในการที่จะเข้าใจและปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ให้ถูกต้อง พึงทราบรายละเอียดบางอย่าง โดยเฉพาะสมบัติและวิบัติของธรรม ๔ ประการนั้น ดังนี้

ก. ความหมายโดยวิเคราะห์ศัพท์

๑. เมตตา มีน้ำใจ เยื่อใยใฝ่ประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลาย หรือน้ำใจปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปต่อมิตร

๒. กรุณา ทำความสะเพื่อนใจแก่สาธุชน เมื่อคนอื่นประสบทุกข์ หรือถ้อยถอนทำทุกข์ของผู้อื่นให้หมดไป หรือแผ่ใจไปรับรู้ต่อคนสัตว์ทั้งหลายที่ประสบทุกข์

๓. มุทิตา โมทนายินดีต่อผู้ประกอบด้วยสมบัติหรือผลดีนั้นๆ

๔. อุเบกขา คอยมองดูอยู่ โดยละความชวนชวายเป็น สัตว์ทั้งหลายจงอย่าผูกเวรกัน เป็นต้น และโดยเข้าถึงความเป็นกลาง

ข. ลักษณะ หน้าที่หรือกิจ (รส) ผลปรากฏ (ปัจจุภูมิตถุ) และปทัสถาน (เหตุใกล้)

๑. เมตตา = ในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เป็นปกติ

ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย

หน้าที่ = น้อมนำประโยชน์เข้าไปให้แก่เขา

ผลปรากฏ = กำจัดความอาฆาตแค้นเคืองให้ปราศไป

ปทัสถาน = เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของคนสัตว์ทั้งหลาย

๒. กรุณา = ในสถานการณ์ที่คนอื่นตกทุกข์ได้เดือดร้อน

ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการปลดเปลื้องทุกข์แก่คนสัตว์ทั้งหลาย

หน้าที่ = ไม่นิ่งดูดาย/ทนนิ่งอยู่ไม่ได้ต่อทุกข์ของคนสัตว์ทั้งหลาย

ผลปรากฏ = ไม่เบียดเบียน/อวิหิงสา

ปทัสถาน = เห็นภาวะไรที่พึง/สภาพน่าอนาถของคนสัตว์ทั้งหลายที่ถูกทุกข์ครอบงำ

๓. มุทิตา = ในสถานการณ์ที่คนอื่นมีสุขสำเร็จหรือทำอะไรก้าวไปด้วยดี

ลักษณะ = พลอยยินดี/ยินดีด้วย

หน้าที่ = ไม่ริษยา/เป็นปฏิปักษ์ต่อความริษยา

ผลปรากฏ = ขจัดความริษยา ความไม่ยินดีหรือความทนไม่ได้ต่อความสุข

สำเร็จของผู้อื่น

- ปทัสถาน = เห็นสมบัติ/ความสำเร็จของคนสัตว์ทั้งหลาย
๔. อุเบกขา = ในสถานการณ์รักษารวมตามความรับผิดชอบต่อกรรมที่เขาทำ
- ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการเป็นกลางต่อคนสัตว์ทั้งหลาย
- หน้าที่ = มองเห็นความเสมอภาคกันในคนสัตว์ทั้งหลาย
- ผลปรากฏ = ระวังความขัดเคืองเสียใจและความคล้อยตามดีใจ
- ปทัสถาน = มองเห็นภาวะที่ทุกคนเป็นเจ้าของกรรมของตนว่า
สัตว์ทั้งหลายจักได้สุข พ้นทุกข์ ไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ที่ถึง
ตามใจชอบได้อย่างไร

ค. สมบัติ ความสมบูรณ์หรือความสัมฤทธิ์ผล และวิบัติ ความล้มเหลวหรือการ
ปฏิบัติผิดพลาด ไม่สำเร็จผล

๑. เมตตา สมบัติ = สงบหายไร้ความแค้นเคืองไม่พอใจ
วิบัติ = เกิดเสนาหา
๒. กรุณา สมบัติ = สงบหายไร้วิหิงสา
วิบัติ = เกิดความโศกเศร้า
๓. มุทิตา สมบัติ = สงบหายไร้ความริษยา
วิบัติ = เกิดความสนุกสนาน
๔. อุเบกขา สมบัติ = สงบหายไม่มีความยินดียินร้าย
วิบัติ = เกิดความเฉยด้วยไม่รู้ (เฉยโง่ เฉยเมย เฉยเมิน)
- ง. ข้ำศึก คือ อกุศลซึ่งเป็นศัตรูคู่ปรับที่จะทำลายหรือทำกรรมนั้นๆ ให้เสียไป
๑. เมตตา ข้ำศึกไกล = ราคะ
ข้ำศึกไกล = พยาบาท คือความขัดเคืองไม่พอใจ
๒. กรุณา ข้ำศึกไกล = โทมนัส คือความโศกเศร้าเสียใจ
ข้ำศึกไกล = วิหิงสา
๓. มุทิตา ข้ำศึกไกล = โสมนัส (เช่น ดีใจว่าตนจะพลอยได้รับผลประโยชน์)
ข้ำศึกไกล = อรติ คือความไม่ยินดี ไม่ยินดี ริษยา
๔. อุเบกขา ข้ำศึกไกล = อัญญาณูเบกขา (เฉยไม่รู้เรื่อง เฉยโง่ เฉยเมย)
ข้ำศึกไกล = ราคะ ความใคร่ และปฏิฆะ ความเคือง หรือชอบใจ
และขัดใจ

จ. ตัวอย่างมาตรฐาน ที่แสดงความหมายของพรหมวิหารได้ชัด ซึ่งคัมภีร์ทั้งหลายมักยกขึ้นอ้าง

๑. เมื่อลูกยังเล็กเป็นเด็กเยาว์วัย

แม่ -เมตตา รักใคร่เอาใจใส่ ถนอมเลี้ยงให้เจริญเติบโต

๒. เมื่อลูกเจ็บไข้เกิดมีทุกข์ภัย

แม่ -กรุณา ห่วงใยปกป้องรักษา หาทางบำบัดแก้ไข

๓. เมื่อลูกเจริญวัยเป็นหนุ่มสาวสวยสง่า

แม่ -มุทิตา พลอยปลาบปลื้มใจ หรือหวังให้ลูกงามสดใสอยู่ยาวนานเท่านั้น

๔. เมื่อลูกรับผิดชอบกิจการหน้าที่ของตนจนขวายอยู่ด้วยดี

แม่ - อุเบกขา มีใจนิ่งสงบเป็นกลาง วางเฉยคอยดู

พึงทราบด้วยว่า ฉันทะ คือ กัตตุกัมมตฉันทะ ความอยากจะทำให้ดี หรือความต้องการที่จะทำให้คนสัตว์ทั้งหลายดีงามสมบูรณ์ปราศจากโทษข้อบกพร่อง เช่น อยากให้เขาประสบประโยชน์สุข พ้นจากทุกข์เป็นต้น เป็นจุดตั้งต้น อาทิ ของพรหมวิหารทั้ง ๔ นี้ การข่มระงับกิเลส เช่น นิรวณฺเฑ ได้ เป็นท่ามกลาง สมาริถึงขั้นอุปนา คือ ภาวะจิตที่มั่นคงเรียบเรียงสงบสนิทที่สุด เป็นที่จบของพรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น^{๒๔}

๑๗. พละ ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง ธรรมอันเป็นพลังทำให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่หวั่นต่อภัยทุกอย่าง

๑๗.๑ ปัญญาพละ กำลังปัญญา

๑๗.๒ วิริยพละ กำลังความเพียร

๑๗.๓ อนุวัชพละ กำลังสุจริต หรือ กำลังความบริสุทธิ์ ตามศัพท์แปลว่า กำลังการกระทำที่ไม่มีโทษ คือ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมบริสุทธิ์ เช่นมีความประพฤติและหน้าที่การงานสุจริต ไม่มีข้อบกพร่องเสียหาย พุดจริง มีเหตุผล มุ่งดี ไม่รู้กรานให้ร้ายใคร ทำการด้วยเจตนาบริสุทธิ์

๑๗.๔ สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์ คือ การยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี และธรรมบทนี้สงเคราะห์เข้าใน สังคหวัตถุ ๔ คือ

๑๗.๔.๑ ทาน การให้ปัน โดยปกติหมายถึง ช่วยเหลือในด้านทุนหรือปัจจัยเครื่องยังชีพ ตลอดจนเผื่อแผ่กันด้วยไมตรี อย่างเลืคหมายถึงธรรมทาน คือ แนะนำสั่งสอนให้ความรู้ความเข้าใจจนเขารู้จักพึ่งตนเองได้

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔-๑๒๗.

๑๗.๔.๒ เปยยวัชชนะ พุดจับใจ = ปิยวาจา คือ พุดด้วยน้ำใจหวังดี มุ่งให้เป็นประโยชน์และรู้จักพุดให้เป็นผลดี ทำให้เกิดความเชื่อถือ สนิทสนม และเคารพนับถือกัน อย่างเลศหมายถึง หมั่นแสดงธรรม คอยช่วยชี้แจงแนะนำหลักความจริง ความถูกต้องดีงาม แก่ผู้ที่ต้องการ

๑๗.๔.๓ อัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ คือ ช่วยเหลือรับใช้ ทำงานสร้างสรรค์ ประพฤติการที่เป็นประโยชน์ อย่างเลศหมายถึง ช่วยเหลือส่งเสริมคนให้มีความเชื่อถือถูกต้อง (สัทธสัมปทา) ให้ประพฤติดีงาม (ศีลสัมปทา) ให้มีความเสียสละ (จาคสัมปทา) และให้มีปัญญา (ปัญญาสัมปทา)

๑๗.๔.๔ สมานัตตตา มีตนเสมอ คือ เสมอภาค ไม่เอาเปรียบ ไม่ถือสูงต่ำ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ด้วย อย่างเลศหมายถึง มีความเสมอกันโดยธรรม เช่น พระโสดาบันมีตนเสมอกับพระโสดาบัน เป็นต้น

พละหมวดนี้ เป็นหลักประกันของชีวิต ผู้ประพฤติธรรม ๔ นี้ย่อมดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ เพราะเป็นผู้มีพลังในตน ย่อมข้ามพ้นภัยทั้ง ๔ คือ

๑. อาชีวิตรภัย ภัยเนื่องด้วยการครองชีพ
๒. อสัโลกภัย ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง
๓. ปริสสารัชชภัย ภัยคือความครั่นคร้ามเก้อเขินในที่ชุมนุม
๔. มรณภัย ภัยคือความตาย
๕. ทุกคติภัย ภัยคือทุกคติ^{๒๕}

๑๘. สังคหะวัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์

๑๘.๑ ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๑๘.๒ ปิยวาจา หรือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๑๘.๓ อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

๑๘.๔ สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๒๖}

๑๙. อธิปไตย ๔ หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

๑๙.๑ ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๑๙.๒ วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๑๙.๓ จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝัไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๑๙.๔ วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง เป็นต้น^{๒๗}

๒๐. พละ ๕ หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง นั่นคือกำลังอันแห่งการพิจารณาแห่งการกระทำในกิจนั้นๆ มี ๕ อย่าง คือ

๒๐.๑ สัทธา ความเชื่อ

๒๐.๒ วิริยะ ความเพียร

๒๐.๓ สติ ความระลึกได้

๒๐.๔ สมาธิ ความตั้งจิตมั่น

๒๐.๕ ปัญญา ความรู้ทั่วชัด

ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน คือเป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ที่

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.

เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความรู้ศรัทธา เป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ พละ หมวดนี้เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๒๘}

๒๑. เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม หมายถึง ธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ

๒๑.๑ เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ - คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒๑.๒ สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต - คู่กับศีลข้อที่ ๒

๒๑.๓ กามสังวร ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส - คู่กับศีลข้อที่ ๓

๒๑.๔ สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง - คู่กับศีลข้อที่ ๔

๒๑.๕ สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท - คู่กับศีลข้อที่ ๕

ข้อ ๒ บางแห่งเป็น ทาน การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ข้อ ๓ บางแห่งเป็น สทธานโนโดยความพอใจด้วยภรรยาคณ ข้อ ๕ บางแห่งเป็น อัปมาทะ ความไม่ประมาท

เบญจธรรมนี้ ท่านผู้เป็นหมวดธรรมชั้นภายหลัง จึงมีแปลกกันไปบ้าง เมื่อว่าโดยที่มาหัวข้อเหล่านี้ส่วนใหญ่ประมวลได้จากความท่อนท้ายของกุศลกรรมบถข้อต้นๆ^{๒๙}

๒๒. เบญจศีล หรือ ศีล ๕ หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

๒๒.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายซึ่งกันและกัน

๒๒.๒ อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลักโกศลละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, พ.ศ. ๒๕๔๖, (ระบบออนไลน์) http://www.84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=228.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

๒๒.๓ กาเมสุมิฉณาจารา เวมณี เว้นจากการประพุดิผิตในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๒๒.๔ มุสาวาทา เวมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๒๒.๕ สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมณี เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ศีล ๕ ข้อนี้นี้ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) บ้าง ธรรม ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีล ที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล (ศีลที่ควรหัดควรรักษาเป็นประจำ) บ้าง ว่าเป็น มนุษยธรรม (ธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) บ้าง^{๓๐}

๒๓. ทิศ ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทางสังคม ดุจทิศที่อยู่รอบตัว การเป็นผู้บริหารก็เช่นกันย่อมเกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านี้ และพึงรู้ว่าต้องปฏิบัติตนอย่างไรกับบุคคลเหล่านั้น มี ๖ ทิศ^{๓๑} ดังนี้

๒๓.๑ ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน

ก. บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังนี้

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- ๒) ช่วยทำการงานของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์สกุล
- ๔) ประพุดิตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ข. บิดามารดาอย่าอมนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้

- ๑) ห้ามปรามจากความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หาคู่ครองที่สมควรให้

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

^{๓๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

๕) มอบทรัพย์สินสมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

๒๓.๒ ทักขิณทิส ทิสเปื้องขวา คือ ทิสได้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณียบุคคล
ควรแก่การบูชาคุณ

ก. ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ผู้เป็นทิสเปื้องขวา ดังนี้

- ๑) ลูกต้อนรับ
- ๒) เข้าไปหา (เพื่อบำรุง คอยรับใช้ ปรีกษา และรับคำแนะนำ เป็นต้น)
- ๓) ใฝ่ใจเรียน (คือ มีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)
- ๔) ประนินบัติ ช่วยบริการ
- ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (คือ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ)

ข. ครูอาจารย์ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ ดังนี้

- ๑) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
- ๒) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
- ๕) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิส (สอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะ

ดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี)

๒๓.๓ ปัจฉิมทิส ทิสเปื้องหลัง ทิสตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็น
กำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง

ก. สามีบำรุงภรรยา ผู้เป็นทิสเปื้องหลัง ดังนี้

- ๑) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา
- ๒) ไม่ดูหมิ่น
- ๓) ไม่นอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
- ๕) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ข. ภรรยาย่อมอนุเคราะห์สามี ดังนี้

- ๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
- ๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
- ๓) ไม่นอกใจ

๔) รักษาทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้

๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

๒๓.๔ อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุน ให้บรรลุความสำเร็จ

ก. บุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย ผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

๑) เพื่อแบ่งปัน

๒) พุดจามีน้ำใจ

๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๔) มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

ข. มิตรสหายย่อมอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน

๒) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน

๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้

๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก

๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

๒๓.๕ เภฏฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำการงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้

ก. นายพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เป็นทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑) จัดการงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ

๒) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓) จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลให้ยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๔) ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงานย่อมอนุเคราะห์นาย ดังนี้

๑) เริ่มทำการงานก่อนนาย

๒) เลิกงานทีหลังนาย

๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้

๔) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

๕) นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

๒๓.๖ อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ

ก. คฤหัสถ์ย่อมบำรุงพระสงฆ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน ดังนี้

๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

๔) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ

๕) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

ข. พระสงฆ์ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ดังนี้

๑) ห้ามปรามจากความชั่ว

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี

๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๖) บอกทางสวรรค์ คือทางชีวิตที่มีความสุขความเจริญให้

๒๔. สาราณียธรรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยธรรม ๖ อย่าง คือ

๒๔.๑ เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒๔.๒ เมตตาวาจีกรรม ตั้งเมตตาวาจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒๔.๓ เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่ประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๒๔.๔ สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ข้อนี้ ใช้ อปปฏิวิภัตตโกศ^{๓๒} ก็ได้

๒๔.๕ สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๒๔.๖ ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๓๒} กล่าวว่า ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณคือ เป็นสารณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็น ปิยกรณ ทำให้เป็นที่รัก เป็น ครุกรณ ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อ ความไม่วิวาท เพื่อ ความสามัคคี และ เอเกียภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๒๕. กัลยาณมิตรธรรม ๗ หมายถึง องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ^{๓๓}) ประกอบด้วยธรรม ๗ อย่าง คือ

๒๕.๑ ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม พุดคุย

๒๕.๒ ครุ นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย

๒๕.๓ ภาวนีโย นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญา แท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้ง ภูมิใจ

๒๕.๔ วตฺตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

๒๕.๕ วจนกฺขโม อตฺทนตํอถฺยคํ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์ อตฺทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๒๕.๖ คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา แลลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๒๕.๗ โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย^{๓๔}

๒๖. สปัริสฺสธรรม ๗ หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของ คนดี ธรรมของผู้ดี ประกอบด้วยธรรม ๗ อย่าง คือ

๒๖.๑ อัมมัญญุตฺตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่า หลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณี เป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ ต้องการอันนั้นๆ เป็นต้น

๒๖.๒ อัถตฺตัญญุตฺตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไป ตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมาย อย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมาย อย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

๒๖.๓ อัถตฺตัญญุตฺตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่ จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๒๖.๔ มัตตัญญุตฺตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการ รับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณใน การลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๒๖.๕ กาลัญญุตฺตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้อง ใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗, อ.ป.ญ.จก. (ไทย) ๒๒/๑๗๒/๒๒๗,๒๖๔/๓๐๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗/

๒๖.๖ ปริสัญญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ จะประพัตต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๒๖.๗ ปุคคลัญญูตา หรือ ปุคคลปโรปริญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น^{๓๕}

ภิกษุผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ข้อนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ ๙ แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ ท่านแสดงไว้เฉพาะข้อหลัก ๕ ข้อ คือ ข้อ ๑-๒-๔-๕-๖ จึงทรงยังธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี^{๓๖}

๒๗. อปริหานิยธรรม ๗ หมายถึง ธรรมของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอปริหานิยธรรม ๗ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

๒๗.๑ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒๗.๒ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า : พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย

๒๗.๓ ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

๒๗.๔ ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๒๗.๕ บรรดากุลสตรีกุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ

๒๗.๖ เคารพสักการบูชาเจดีย์ ปูนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ ของวัชชี ประจำชาติทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

^{๓๕} อิง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๑/๑๖๖.

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๐.

๒๗.๗ จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แวนแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแวนแคว้นโดยผาสุก^{๓๗}

อุปทานิยธรรม ๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐ โดยระบอบสามัคคีธรรม (republic) ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแหย่ให้แตกสามัคคี^{๓๘}

๒๘. อริยทรัพย์ ๗ หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ

๒๘.๑ ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ

๒๘.๒ ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดี

๒๘.๓ หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว

๒๘.๔ โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

๒๘.๕ พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

๒๘.๖ จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

๒๘.๗ ปัญญา ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอกเพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ทำให้ไม่อ้างว้าง ยากจน และเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย

ธรรม ๗ นี้ เรียกอีกอย่างว่า พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก^{๓๙} เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมาก^{๔๐}

^{๓๗} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖, อ.ส.ต.ด.ก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๑๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๓๙} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓๓/๓๑๐.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๔.

๒๙. มรรค ๘ หมายถึง มรรคมืองค์ ๘ หรือ อริยอัฏฐังคิกมรรค เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมืองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ องค์ ๘ ของมรรค มักคังคะ^{๔๑}

๒๙.๑ สัมมาทิฐิ เห็นชอบ (Right View) ได้แก่ ความรู้หรือริยัสัจจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปัจจุสมุปปาท

๒๙.๒ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ (Right Thought) ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป กุศลวิตก ๓

๒๙.๓ สัมมาวาจา เจรจาชอบ (Right Speech) ได้แก่ วจีสุจิริต ๔

๒๙.๔ สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ (Right Action) ได้แก่ กายสุจิริต ๓

๒๙.๕ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood) ได้แก่ เว้นมิฉาชีพ ประกอบ สัมมาชีพ

๒๙.๖ สัมมาวายามะ พยายามชอบ (Right Effort) ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปธาน ๔ คือ ความพรากเพียรอันประกอบด้วยธรรม

๒๙.๗ สัมมาสติ ระลึกชอบ (Right Mindfulness) ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

๒๙.๘ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ (Right Concentration) ได้แก่ ฌาน ๔

องค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อต้น คือ ข้อ ๓-๔-๕ เป็น ศีล ข้อ ๖-๗-๘ เป็น สมาธิ ข้อ ๑-๒ เป็น ปัญญา สิกขา ๓ อริยัสัจจ ๔ และหมวดธรรมที่อ้างถึงทั้งหมด

มรรคมืองค์ ๘ นี้ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติ อันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตakilมณานุโยค^{๔๒}

๓๐. สังฆคณ ๙ หมายถึง คุณของพระสงฆ์ มี ๙ ประการ ดังนี้

๓๐.๑ สุปฏิปนโน ภคฺวโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี

๓๐.๒ อชฺฐปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง

๓๐.๓ ญายปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง

๓๐.๔ สามิจิปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙/๑๒๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๐๔/๔๕๓, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๖๙/๓๐๗.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

๓๐.๕ อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือควรรับของที่เขานำมาถวาย

๓๐.๖ ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ

๓๐.๗ ทกขิณเยโย เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา ควรแก่ของทำบุญ

๓๐.๘ อณุชลีกรณียโย เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี ควรแก่การกราบไหว้

๓๐.๙ อนุตตริ ปุณฺณุกเขตฺตํ โลกสฺส เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแผ่ความดีที่ยอดเยี่ยมของโลก^{๔๓}

ในหลักธรรมสังฆคุณนี้ เนื่องด้วยว่าการบริหารโรงเรียนนั้นผู้บริหารคือพระสงฆ์ หลักธรรมนี้จึงมีความเหมาะสมแก่ผู้บริหารด้วย เพราะเป็นคุณของพระสงฆ์

๓๑. กาลามสูตรกังขานิยฐาน ๑๐ หมายถึง กาลามสูตรกังขานิยฐาน ๑๐ (หมายถึง วิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หรือหลักความเชื่อ ที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร^{๔๔}

๓๑.๑ มา อนุสฺสเวน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา

๓๑.๒ มา ปรมปราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา

๓๑.๓ มา อิติกราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ

๓๑.๔ มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

๓๑.๕ มา ตกฺกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก

๓๑.๖ มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน

๓๑.๗ มา อาการปริวิตกฺเคน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

๓๑.๘ มา ทิฏฺฐินิซฺฌมานกฺขนฺติยา อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

๓๑.๙ มา ภพฺพุปปตาย อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

๓๑.๑๐ มา สมฺโน โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

ต่อเมื่อใด รู้เข้าใจด้วยตนว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น แล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น^{๔๕}

๓๒. ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครอง

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๕/๖๗, อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๒๘๑/๓๑๘.

^{๔๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙.

๓๒.๑ ทาน การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๓๒.๒ ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓๒.๓ ปริจาคะ การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๓๒.๔ อาชวระ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๓๒.๕ มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง

๓๒.๖ ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

๓๒.๗ อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กลัวร้าวราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจักษ์ใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

๓๒.๘ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๓๒.๙ ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยัด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๓๒.๑๐ อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่เอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤतिให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๔๖}

ราชธรรม ๑๐ นี้ พึงจดจำง่าย ๆ โดยคาถาในบาลี ดังนี้

ทานํ สีลํ ปริจาคํ	อาชวํ มัททวํ ตปะ
อากุโธ อวิหิงสญ	ขันติญจ อวิโรธนํ ^{๔๗}

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

^{๔๗} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๔๐/๘๖.

๓๓. นาถกรณธรรม ๑๐ ธรรมอันกระทำที่พึง ธรรมสร้างที่พึง คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้

๓๓.๑ ศील ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์

๓๓.๒ พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง

๓๓.๓ กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี

๓๓.๔ โสวจิตตสา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล

๓๓.๕ กิงกรณียะสุ ทักขตา ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

๓๓.๖ ธัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูด รู้จักฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป

๓๓.๗ วิริยารัมภะ ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดีมีใจแจ่มกล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

๓๓.๘ สันตุฎฐี ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน

๓๓.๙ สติ ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำคำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท

๓๓.๑๐ ปัญญา ความมีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^{๔๘}

นาถกรณธรรมนี้ ท่านเรียกว่าเป็น พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล^{๔๙}

สรุปว่า จากหลักพุทธธรรมทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีความสำคัญต่อการเป็นผู้บริหาร เนื่องด้วยการเป็นผู้บริหารที่ดีนั้นนอกจากเป็นผู้มีความรู้หลักการบริหารแล้ว ยังต้องมีความรู้หลักพุทธธรรมด้วย เพื่อประสิทธิภาพในการบริหาร

^{๔๘} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๕๗/๒๘๗,๔๖๖/๓๓๔, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๒๕.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘-๒๓๙.

๒.๒ การจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมในประเทศไทย

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเรียนรู้ตามพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมาหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ได้จัดทำกรรวบรวมพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่ ดังที่เราเรียกว่าพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่รวบรวมคำสั่งสอนไว้ทั้งหมดแต่การจดจารจารึกพระไตรปิฎกนั้นเป็นการใช้ภาษาบาลี ดังนั้นผู้ที่ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องเรียนรู้หลักไวยากรณ์และการแปลเป็นภาษาของตนเสียก่อนในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน พระสงฆ์จำเป็นต้องเรียนรู้หลักของการแปลภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทยเสียก่อน นับตั้งแต่สมัยล้านนา สมัยสุโขทัย จนถึงปัจจุบันก็คงรักษาการเรียนภาษาบาลีไว้เพื่อแปลพุทธวจนะ ต่อมาจึงมีการนำพระพุทธรูปที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและได้มีผู้อธิบายไว้มาจัดการเรียนการสอนอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ ในประเทศไทยไว้ ดังนี้

๒.๒.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่อดีตจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นราชการของพระมหากษัตริย์ทรงจัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนตามกำลังสติปัญญา สืบเนื่องเป็นพระราชกรณียกิจมาโดยสม่ำเสมอโดยในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดพระเชตุพนฯ จัดพิธีวิสาขบูชาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ แล้วทรงโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช ขยายหลักสูตรบาลีจากบาเรียนตรี-โท-เอก ซึ่งสืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนปัจจุบันนี้ ในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงปรับปรุงระเบียบราชการแผ่นดินใหม่ทรงจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม ในส่วนกลางตลอดถึงมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านในส่วนภูมิภาคแล้ว พระองค์ทรงปรึกษากับคณะสงฆ์ขอให้แบ่งพระราชภารกิจในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และทรงมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำเนินการจัดการศึกษาของสงฆ์แทน แต่พระองค์ก็ทรงเป็นศาสนูปถัมภกเช่นเคย ก่อน พ.ศ. ๒๔๙๖ การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ผู้ที่เข้าสอบต้องเข้าสอบต่อหน้าคณะกรรมการภายในพระบรมมหาราชวังต่อหน้าพระที่นั่งด้วยการจับฉลาก และเข้าแปลด้วยปากเปล่าที่ละรูป ซึ่งเรียกกันติดปากจนทุกวันนี้ว่า สมัยแปลด้วยปาก จะสอบได้หรือไม่ได้คณะกรรมการจะเป็นผู้ตัดสินให้คะแนนรู้ผลกันในวันนั้น ผู้สอบผ่านจะได้รับพระราชทานรางวัลไตรจีวรแพรว ซึ่งเป็นมีค่ามากในสมัยนั้นจนถึงปัจจุบันก็ยังรักษาราชประเพณีนั้นไว้เพียงแต่มีการเปลี่ยนการสอบด้วยปากเปล่ามาเป็นการสอบแบบข้อเขียนแทน โดยมีหลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันดังนี้

๒.๒.๑.๑ หลักสูตรการศึกษาบาลี

๒.๒.๑.๑.๑ ประโยค ๑-๒ และ เปรียญตรีปีที่ ๑-๒ หมวดบาลีศึกษา

๒.๒.๑.๑.๑.๑ วิชาแปลมคธเป็นไทย แปลโดยพยัญชนะและโดยอรรถ
หลักสูตรที่ใช้คือหนังสือธรรมบท ภาค ๑-๔

๒.๒.๑.๑.๑.๒ วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์
ประเภทสอบถามความจำ

๒.๒.๑.๑.๒ ประโยค ป.ธ.๓

๒.๒.๑.๑.๒.๑ วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ
หลักสูตรที่ใช้คือหนังสือธรรมบท ภาค ๕-๘

๒.๒.๑.๑.๒.๒ วิชาสัมพันธไทย หลักสูตรให้หนังสือธรรมบทภาค ๕-๘

๒.๒.๑.๑.๒.๓ วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์
ประเภทสอบถามความจำและความเข้าใจในหลักภาษา

๒.๒.๑.๑.๒.๔ วิชาบุรพภาค ข้อเขียนไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบ
ลักษณะวรรคตอนตัวอักษรตามสมัยนิยม หลักสูตรใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ เป็นต้น

๒.๒.๑.๑.๓ ประโยค ป.ธ.๔

๒.๒.๑.๑.๓.๑ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือธรรมบท ภาค ๑

๒.๒.๑.๑.๓.๒ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือมงคลทีปนี ภาค ๑

๒.๒.๑.๑.๔ ประโยค ป.ธ.๕

๒.๒.๑.๑.๔.๑ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือธรรมบท ภาค ๒
ถึง ภาค ๔

๒.๒.๑.๑.๔.๒ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือมงคลทีปนี ภาค ๒

๒.๒.๑.๑.๕ ประโยค ป.ธ.๖

๒.๒.๑.๑.๕.๑ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมบท
ภาค ๕-๘

๒.๒.๑.๑.๕.๒ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ตติยสมันตปา
สาทิกา จตุตถสมันตปาสาทิกา และปัญจสมันตปาสาทิกา

๒.๒.๑.๑.๖ ประโยค ป.ธ.๗

๒.๒.๑.๑.๖.๑ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ มงคลทีปนี ภาค ๑

๒.๒.๑.๑.๖.๒ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐมสมันตปาสาทิกา และทุติยสมันตปาสาทิกา

๒.๒.๑.๑.๗ ประโยค ป.ธ.๘

๒.๒.๑.๑.๗.๑ วิชาแต่งฉันท์มคธ แต่งฉันท์เป็นภาษามคธ ๓ ฉันท์ ในจำนวน ๖ ฉันท์ คือ ปุญญาวัตร อินทริยเชียร อุเปนทริยเชียร อินทรวงศ์ วังสัฏฐะ วสันตดิลก

๒.๒.๑.๑.๗.๒ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐมสมันตปาสาทิกา

๒.๒.๑.๑.๗.๓ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือวิสุทธิมรรค

๒.๒.๑.๑.๘ ประโยค ป.ธ.๙

๒.๒.๑.๑.๘.๑ วิชาแต่งไทยเป็นมคธ แต่งมคธจากภาษาไทยล้วน ข้อความ แล้วแต่กรรมการจะกำหนด

๒.๒.๑.๑.๘.๒ วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ วิสุทธิมรรค

๒.๒.๑.๑.๘.๓ วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ อภิธัมมัตถวิภาวินี^{๕๐}

๒.๒.๒ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

การศึกษาของภิกษุสามเณรในประเทศไทยแต่โบราณมา คือการศึกษาภาษาบาลีที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาบาลี เพื่อให้รู้ภาษาบาลีสามารถอ่านพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวก เพราะคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาดังที่นับถืออยู่ในประเทศไทยนั้น ล้วนจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี ฉะนั้นผู้ที่ประสงค์จะรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แตกฉาน จึงจำต้องศึกษาภาษาบาลีให้รู้แตกฉานซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากไม่น้อยสำหรับภิกษุ สามเณรทั่วไป ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลีจึงพลอยไม่ค่อยรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มชัดตามไปด้วย ทั้งเป็นเหตุให้ภิกษุสามเณรทั่วไปไม่ค่อยเอาใจใส่ ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยเพราะเรียนยาก รู้ยากสมเด็จพะมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระปริวิตกถึงความเป็นไปของภิกษุ สามเณร ดังกล่าวมาข้างต้น จึงได้

^{๕๐} สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง. (๒๕๔๖). อ้างถึงใน พระปลัดมนัสชัย เมตตจิตโต, การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหาร และครูผู้สอน, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒-๓๕.

ทรงพระดำริหาทางจัดการเล่าเรียน เพื่อให้ภิกษุ สามเณร ได้เรียนรู้พระธรรมวินัยได้สะดวก และกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงได้ทรงริเริ่มสอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุ สามเณร บวชใหม่เป็นภาษาไทยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรกในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ ดังที่ทรงอธิบายไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ว่า “แต่ก่อนมา ภิกษুবวชได้ก็พรรษาก็ตามไม่สนใจแล้วไม่รู้ธรรมวินัยเลย นอกจากที่เคยปฏิบัติจึงจัดสอนภิกษุสามเณรบวชใหม่ให้เรียนธรรมวินัยในภาษาไทยเป็นการส่วนตัว ในหน้าที่แห่งอุปัชฌายาจารย์ก่อน ต่อมาปลูกความนิยมออกไปถึงภิกษุสามเณรเก่าด้วย จนถึงจัดเป็นการเรียนเป็นพื้นวัดขึ้นได้ และมีวัดธรรมยุติอื่นทำตามแพร่หลายออกไป” นี่คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบใหม่ที่เรียกว่านักระรม ในเวลาต่อมาหรือเรียกอย่างเป็นทางการว่าพระปริยัติธรรมแผนกธรรมคู่กับพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเริ่มการสอนธรรมวินัยในภาษาไทย แก่ภิกษุ สามเณรบวชใหม่ ดังกล่าวมาข้างต้นขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานทรงกล่าวไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหารแต่เพียงว่า การสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่ดังกล่าว ทรงจัดขึ้นเมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา) จึงสันนิษฐานว่า ทรงริเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งจะต้องให้การอบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริก และภิกษุสามเณร ที่อยู่ในความปกครองลักษณะการสอนธรรมวินัยในภาษาไทย ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสอนภิกษุ สามเณร บวชใหม่นั้นทรงสอนอย่างไร สืบได้จากสำเนาพระโอวาทที่ประทานแก่นวกภิกษุปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ที่พระยาศรีบัญชา (ทวน ธรรมาชีวะ) ซึ่งเป็นนวกภิกษุในปีนั้น ได้จดบันทึกไว้เป็นรายวันตามที่ทรงสอนปรากฏว่าเนื้อหาของพระโอวาทประกอบด้วยพระอธิบาย เรื่องธรรม เรื่องพระพุทธประวัติ และเรื่องวินัย โดยทรงสอนไปตามลำดับคือ ธรรม พุทธประวัติ และวินัย

๒.๒.๒.๑ หลักสูตรการศึกษานักระรม

นับแต่ได้มีการตั้งหลักสูตรนักระรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ หลักสูตรได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาเป็นระยะ ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาและตำราที่ใช้เป็นหลักสูตรหรือแบบเรียนในชั้นนั้น ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้สอบนักระรมได้ในชั้นนั้น ๆ มีความรู้สมกับภูมิเพราะวัตถุประสงค์สำคัญในการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระดำริจัดตั้งการศึกษานักระรมขึ้นนั้นก็เพื่อให้ ภิกษุสามเณร มีความรู้ธรรมวินัย เหมาะสมกับความรู้ของตนกล่าวคือนักระรมชั้นตรี เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งยังอยู่ในภุมินวกะ มีพรรษาหย่อน ๕ พรรษา มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้นักระรมชั้นโท เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภุมิมัชฌิมะ มีพรรษาเกิน ๕ พรรษา มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดกว้างขวางออกไป ถึงขั้นพอช่วยแนะนำผู้อื่นได้นักระรมชั้นเอก เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภุมิเถระ มีพรรษาเกิน ๑๐ พรรษา มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น ถึงขั้นสามารถเป็นหลักในสังฆกรรม และเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้เมื่อตั้งหลักสูตรนักระรมขึ้นแล้ว สมเด็จพระมหา

สมณเจ้าฯ ก็ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนของนักธรรมชั้นนั้น ๆ ด้วย หนังสือบางเรื่องที่ยังทรงพระนิพนธ์ไม่เสร็จก็ทรงใช้หนังสืออื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันเป็นตำราหรือแบบเรียนไป พลังเมื่อนักธรรมชั้นเอกที่ตั้งขึ้นหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับใช้เป็นหลักสูตรเตรียมไว้เกือบครบทุกวิชาหลักสูตรนักธรรมทุกชั้น ซึ่งได้ปรับปรุงมาโดยลำดับนั้นมาถึง พ.ศ. ๒๔๙๖ จึงเป็นอันยุติได้ ดังนี้

๒.๒.๒.๑.๑ หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

- เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต
- ธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท
- ตำนาน (พุทธประวัติ) ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๓ และหนังสือปฐมสมโพธิของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว)
- วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือนวโกวาท

๒.๒.๒.๑.๒ หลักสูตรนักธรรมชั้นโท

- เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต
- ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒
- ตำนาน (พุทธานุพุทธประวัติ) ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติและหนังสือพุทธาอนุพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก หนังสือสังคิตถิกา และหนังสือปฐมสมโพธิ
- วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม ๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการปรับปรุงในส่วน of วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมอีกครั้งหนึ่งคือ สำหรับนักธรรมชั้นโท กำหนดหัวข้อธรรมที่ต่างกัน ๒ ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศน์เชื่อมความ ๒ ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิท และให้ชักภาษิตในที่อื่นมาอ้าง ๒ แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน

๒.๒.๒.๑.๓ หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก

กำหนดหัวข้อธรรมต่างกัน ๓ ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศน์เชื่อมความ ๓ ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิทและชักภาษิตในที่อื่นมาอ้าง ๓ แห่ง อย่าให้ซ้ำกันและในศกเดียวกันนี้ได้เพิ่มเติมหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก คือให้สอบพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ อีกส่วนหนึ่ง และถือว่าเป็นวิชาสำคัญถ้าสอบวิชานี้ตกวิชาอื่นในชั้นเป็นอันตกไปด้วยกัน หลักสูตรนักธรรมชั้นโท และชั้นเอก ที่ปรับปรุงใหม่ดังกล่าวนี้เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ เป็นต้นไป

๒.๒.๒.๑.๔ หลักสูตรธรรมศึกษา

๒.๒.๒.๑.๔.๑ หลักสูตรธรรมศึกษาตรี หลังจากการศึกษานักธรรมในครั้งนั้น เป็นที่นิยมและเป็นที่ยกย่องทั้งในวงการคณะสงฆ์ และในทางราชการ ผู้ที่สอบได้ประโยคนักธรรมเมื่อลาสิกขาออกไปก็สามารถรับราชการเป็นครูสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ เมื่อมีการสอบเลื่อนวิทยฐานะครู ผู้สอบได้ประโยคนักธรรมก็ได้รับสิทธิพิเศษ โดยได้รับการยกเว้นโดยไม่ต้องสอบ ๑ ชุติวิชา เพราะประโยคนักธรรมชั้นตรี จัดเป็นชุติวิชาหนึ่งสำหรับการเลื่อนวิทยฐานะต่อมาคณะสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราลงกรณวิจิตรวาทน์ พิจารณาเห็นว่าการศึกษาชั้นตรีก็เป็นประโยชน์แก่ผู้มีใช้ภิกษุ สามเณร โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการครู ดังนั้น คณะสงฆ์จึงอนุญาตให้ครูทั้งหญิงและชายเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นตรีในสนามหลวงได้ โดยตั้งหลักสูตรประโยคนักธรรมสำหรับฆราวาสเรียกว่า ธรรมศึกษาตรี ซึ่งประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักธรรมชั้นตรีสำหรับภิกษุ สามเณร ยกเว้นวิชาวินัยบัญญัติ ใช้วิชาเบญจศีล-เบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน ธรรมศึกษาตรินั้นเปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ปรากฏว่ามีฆราวาสทั้งชาย และหญิงสมัครสอบกันเป็นจำนวนมาก

๒.๒.๒.๑.๔.๒ หลักสูตรธรรมศึกษาโท ในครั้งต่อมาเมื่อเห็นว่าฆราวาสสนใจศึกษาและสมัครสอบธรรมศึกษาตรีกันเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ คณะสงฆ์จึงได้จัดตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาโท เพื่อเป็นการขยายการศึกษาชั้นตรีสำหรับฆราวาสให้กว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น อันเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาทางหนึ่ง หลักสูตรธรรมศึกษาโท ประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบ ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค อนุพุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม เช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมชั้นโทสำหรับ ภิกษุ สามเณร ยกเว้นวินัยบัญญัติ ธรรมศึกษาโท เริ่มสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

๒.๒.๒.๑.๔.๓ หลักสูตรธรรมศึกษาเอก พ.ศ. ๒๔๗๘ คณะสงฆ์ได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาเอก และอนุญาตให้ฆราวาสสอบได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นไป หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นเอก ก็ประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบ ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค พุทธานุพุทธประวัติและเรียงความแก้กระทู้ธรรม เช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกสำหรับภิกษุสามเณร ยกเว้นวินัยบัญญัติ^{๕๑}

สรุปได้ว่า การศึกษานักธรรมอันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนา หรือธรรมวินัยในภาษาไทย ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระดำริตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้น ได้พัฒนาโดยลำดับทั้งในด้านหลักสูตรการเรียน และการสอน เพื่อให้ภิกษุ สามเณร มีความรู้ในธรรมวินัยตลอดถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงพอแก่การที่จะเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยการศึกษานักธรรมได้เป็นที่นิยมนับถือของคณะ

^{๕๑} สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, (๒๕๕๖), ประวัตินักธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.gongtham.net/bookcd/history.html> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

สงฆ์ และได้รับการจัดให้เป็นการศึกษาชั้นพื้นฐานของภิกษุสามเณรในประเทศไทย ควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นับแต่เริ่มต้นมาจนบัดนี้ การศึกษานักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงตั้งขึ้นนี้ จึงนับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การศึกษานักธรรมยังได้แผ่ประโยชน์ไปยังพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสด้วย ดังที่ฆราวาสจำนวนมากก็สนใจศึกษา และสอบธรรมศึกษากันเป็นจำนวนมากตลอดมา การที่พุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมวินัยนับว่ามีประโยชน์ต่อการที่จะช่วยส่งเสริม และดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงได้ทางหนึ่ง

๒.๒.๓ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้น เป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา และบาลีสามัญศึกษา กล่าวคือ ภายหลังจากที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และ พ.ศ. ๒๔๘๙ ตามลำดับได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัด แผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จชั้นประถมปีที่ ๔ ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมากทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่าโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมีมติคณะสังฆมนตรี และกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัดนี้เปิดทำการสอบสมทบและเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรนิยมเรียนกันมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังต่างจังหวัดต่างๆ อย่างกว้างขวาง จนทำให้ทางการคณะสงฆ์เกรงว่าการศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลงเพราะพระภิกษุและสามเณรต่างมุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากเกินไป ดังนั้น แม่กองบาลีสนามหลวง พระธรรมปัญญาบดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ฟั่น ชุตินฺธโร) จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการ ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นใหม่ มีวิชาบาลี วิชาธรรม และวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ พร้อมกับได้ ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรี ว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดเสียและกำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้นใหม่ แต่การณ์ ปรากฏต่อมาว่า การตั้งสา นักเรียนตามแบบโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีใหม่นี้มีน้อย นักเรียนก็นิยมเรียนกันน้อยเพราะพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่จะเรียนโดยได้รับ ประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการดังนั้น จึงได้พากันเข้าชื่อเป็นนักเรียนโรงเรียนราษฎร์

ของวัด ซึ่งตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการบ้าง สมัครสอบเทียบบ้าง เข้าเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้ การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะนั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก^{๕๒}

เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญ ศึกษาควบคู่กันไป การศึกษาพระปริยัติธรรม ก็จำเป็นต้องอนวัตไปตามความเปลี่ยนแปลง ของโลก บ้าง จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในการเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง คือ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสบำเพ็ญตนให้เป็น ประโยชน์ได้ทั้งทางโลก และทางธรรมควบคู่กันไปในที่สุด กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ และระเบียบ กระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕ (ปัจจุบันใช้ ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวเป็น ประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักร และ ฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักรก็จะได้ศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบดำรงอยู่ในสมณธรรม สมควรแก่ภาวะ สามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาบทไปแล้วก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ ก้าวหน้าให้แก่ตนเอง และบ้านเมืองสืบต่อไปด้วยเช่นกัน ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ^{๕๓}

๒.๒.๔ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกอุดมศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรมในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย มีการจัดการเรียนการสอนอยู่ใน ๒ มหาวิทยาลัย คือ

๒.๒.๔.๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์หนึ่งในสองแห่งของประเทศไทย^{๕๔} ฝ่ายมหานิกายและเป็น สถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐบาลตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และสำนักงานใหญ่อยู่ที่ เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ หลักกิโลเมตร ที่ ๕๕ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ ๑๓๑๗๐

^{๕๒} กรมการศาสนา. การศึกษาของคณะสงฆ์. (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๗-๙.

^{๕๓} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ทำเนียบโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๑-๒.

^{๕๔} ราชกิจจานุเบกษา, การก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย, เล่มที่ ๑๓, ตอนที่ ๒๕, วันที่ ๒๐ กันยายน ร.ศ.๑๑๕, หน้า ๒๖๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถือกำเนิดจาก "มหาธาตุวิทยาลัย" ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งขึ้นภายในวัดมหาธาตุฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ก่อนที่จะพระราชทานนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เมื่อคราวทรงสถาปนาอาคารสังฆิกเสนาสนาราชวิทยาลัยให้เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ โดยทรงตั้งพระทัยให้เป็นวิทยาลัยการศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์^{๕๕} แต่การดำเนินงานของวิทยาลัยได้เริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานตตเถร) และมีการดำเนินงานมาตามลำดับ จนได้รับการยกฐานะให้เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของ รัฐในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ตามความในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐^{๕๖} อธิการบดีคนปัจจุบัน คือ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการศึกษา ด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก และเป็นมหาวิทยาลัยศูนย์กลางการศึกษาด้าน พุทธศาสตร์ที่สำคัญของคณะสงฆ์ไทย มีการตั้งวิทยาเขต, วิทยาลัยสงฆ์, ศูนย์วิทยบริการและ ห้องเรียน กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ปัจจุบัน เปิดการเรียนการสอนใน ๔ คณะ ครอบคลุมทั้งระดับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตจนถึงปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต หลักสูตร นานาชาติและภาษาอังกฤษ รวมทั้งสิ้น ๓๓ สาขาวิชา^{๕๗} นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งสถาบันวิจัยขึ้น ภายในมหาวิทยาลัยเพื่อดำเนินการวิจัยในด้านพุทธศาสตร์ประยุกต์ด้วย^{๕๘}

๒.๒.๔.๒ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพันธกิจด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งาน บริการวิชาการแก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของ พระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น

^{๕๕} ประวัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล : <http://www.mcu.ac.th/site/history.php> (วันพุธที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖).

^{๕๖} ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐, เล่มที่ ๑๑๔, ตอนที่ ๕๑ ก, วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้า ๒๔.

^{๕๗} หลักสูตรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์]. (๒๕๕๒), แหล่งข้อมูล : <http://www.mcu.ac.th/site/curriculum.php>.

^{๕๘} ประวัติความเป็นมา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], (๒๕๕๒), แหล่งข้อมูล : http://www.mcu.ac.th/site/office/coll_index.php?Data_type=1.

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหาวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการของ มามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อกิจการของมามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว ปรากฏว่าพระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา เพื่อให้พระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกกรรมการ มามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถระนุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษามามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
๓. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่

ประชาชน

๕. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

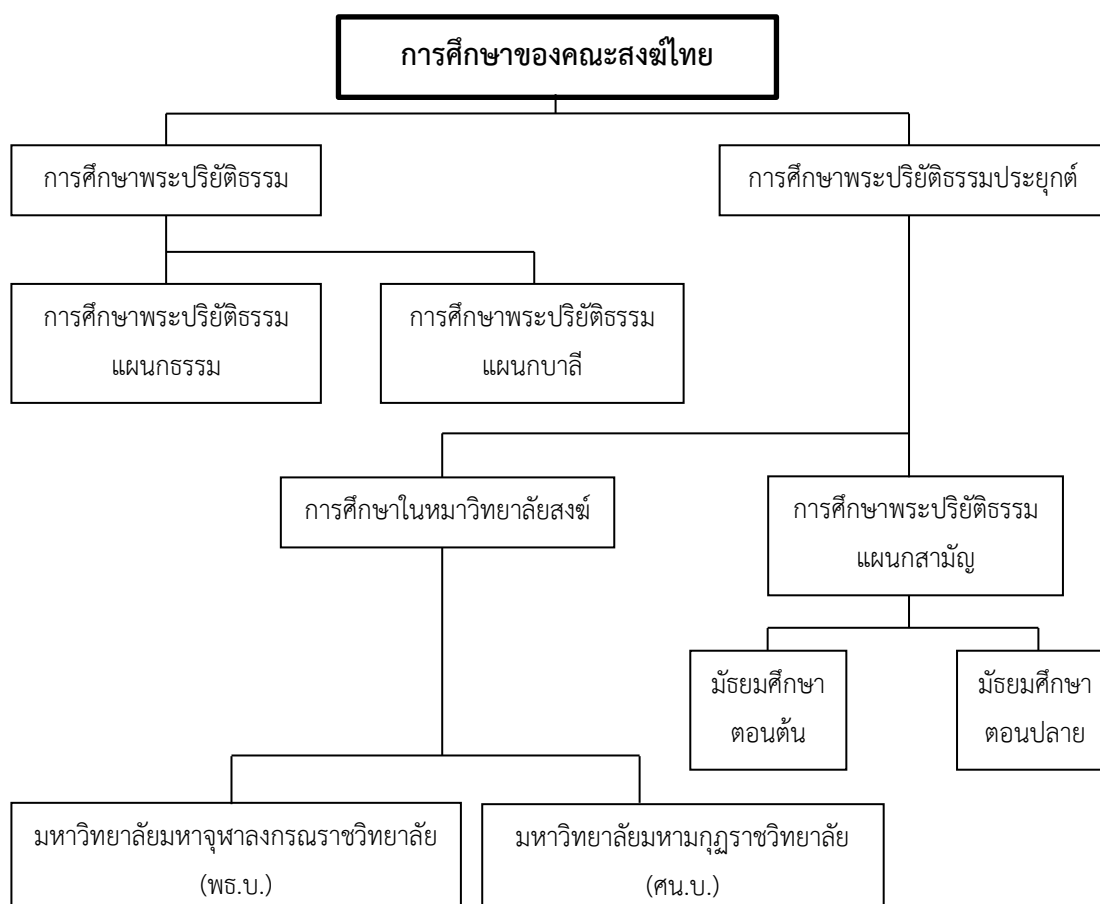
๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษามามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙ จนถึงปัจจุบัน^{๕๙}

จากการจัดการศึกษาของพระปริยัติธรรมทั้ง ๔ ประเภทที่กล่าวมานั้น จัดได้ว่าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์แบบทั้งทางธรรมและทางโลกโดยที่ไม่ทิ้งรูปแบบการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งไป

^{๕๙} ประวัตินามวิทยาลัยมามกุฏราชวิทยาลัย, [ออนไลน์], (วันพุธที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖), แหล่งข้อมูล

และการจัดการศึกษานั้นจัดว่าเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบดั้งเดิมและการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบประยุกต์ ดังแผนภูมิที่ ๒.๑

แผนภูมิที่ ๒.๑ การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย^{๖๐}

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญศึกษา และแผนกอุดมศึกษานั้น จัดว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อเปิดโอกาสให้กับพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาทั้งทางธรรมและทางโลก และการดำเนินการนั้นก็เป็นไปตามกฎกระทรวงศึกษาธิการ และต้องการให้ผู้เรียนเป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำงานร่วมกับคนอื่นได้ และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขโดยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แต่ละแผนกดังกล่าวนี้ จะต้องมีการบริหาร และการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ จัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องจัดสถานที่และสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนาการศึกษาด้วย

^{๖๐} สุภาพร มากแจ้ง, (รายงานการวิจัย การศึกษาสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

๒.๓ แนวคิดการบริหารการศึกษา

๒.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา (Educational Administration) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ณรงค์ นันทวรรณ^{๖๑} ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษาเป็นศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุ รวมบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มาร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันทำงาน เพื่อที่จะให้งานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ร่วมกัน โดยคำนึงถึงการจัดสรรทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพการบริหารจะต้องประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญอย่างน้อย ๓ ประการ

๑. มีวัตถุประสงค์ (Objective) และเป้าหมาย (Goal) ที่แน่นอน

๒. ทรัพยากรในการบริหาร (Resources of Management)

๓. มีการประสานงานระหว่างกันหรือมีปฏิกริยาร่วมกัน (Interactions)

สมศักดิ์ คงเที่ยง และคณะ^{๖๒} ได้กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษาในแต่ละระดับ คือ การจัดการศึกษาที่ทำให้คนในชาติ มีคุณสมบัติตามจุดหมายหลักสูตร ความสำเร็จในการบริหารการศึกษาหรือการจัดการศึกษาในสถาบันนั้น มีองค์ประกอบหลายประการ เช่น ความเพียงพอและคุณภาพของปัจจัยในการดำเนินการรูปแบบ หรือกระบวนการในการดำเนินการเป็นต้น ผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรในโรงเรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จ เมื่อผู้บริหารมีความสามารถและได้รับความร่วมมือจากผู้ร่วมงานที่มีความสามารถ ย่อมส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารงาน ซึ่งความร่วมมือและความสามารถของบุคลากรในองค์การนี้สามารถพัฒนาได้โดยใช้รูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาองค์การ งานบางเรื่องบางลักษณะอาจใช้วิธีการดำเนินงานแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างกับงานของงานอีกลักษณะหนึ่ง การดำเนินงานโดยเฉพาะการจัดการศึกษานั้น ในแต่ละเรื่องจำเป็นต้องใช้รูปแบบ หรือวิธีการที่ต่างกันซึ่งงานหลักของสถานศึกษา คือ การดำเนินงานให้การเรียนการสอนสัมฤทธิ์ผลดีตามจุดหมายที่ตั้งไว้ ฉะนั้นการดำเนินงานทั้งหลายในโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพ และบังเกิดประสิทธิผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ เพราะผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารโรงเรียน มีทักษะที่จำเป็นในการบริหารโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจระบบการศึกษาปรัชญาแนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา มีเทคนิคและวิธีการในการบริหารงานด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนเพื่อทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

^{๖๑} ณรงค์ นันทวรรณ, การบริหารโครงการ, (กรุงเทพมหานคร : ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

^{๖๒} สมศักดิ์ คงเที่ยง และคณะ, กระบวนวิชา EA 734 การบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

กระทรวงศึกษาธิการ^{๖๓} ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การบริหารจัดการของสถานศึกษา ซึ่งมีหน้าที่ให้บริการศึกษาแก่ประชาชนและเป็นสถานศึกษาของรัฐ จึงต้องนำหลักการว่าด้วยการบริหาร กิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “หลักธรรมาภิบาล” มาบูรณาการในการ บริหารและจัดการศึกษา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับโรงเรียนในฐานะที่เป็นนิติบุคคล

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๖๔} ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting thing done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น คือ วันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์รุ่นขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์รุ่นขึ้นใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้พระพุทธเจ้าต้องบริหารคณะสงฆ์

อุทัย หิรัญโต^{๖๕} ได้กล่าวว่า การบริหารมีหลายลักษณะ คือ อาจมอง ในลักษณะที่เป็นวิชาการและลักษณะที่เป็นกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ประเด็นการมองในลักษณะ วิชาการมีผู้เข้าใจว่าเป็นศาสตร์หรือเป็นศิลป์ ซึ่งยังไม่มี การพิสูจน์ให้เห็นแน่ชัด เพราะสามารถเป็นได้ทั้งสองอย่างตามความเห็นของแต่ละฝ่าย ส่วนการบริหารในลักษณะที่เป็นกิจกรรม หมายถึง การปฏิบัติการของบุคคลตั้งแต่ ๒ บุคคลขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหมายถึง การกระทำ ต่าง ๆ ของบุคคลหลายคน เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่พึงประสงค์ โดยมีบุคคลที่มาร่วมกันทำ งานนั้นมีความสัมพันธ์กันทางสังคมต่อกันด้วย

๒.๓.๒ คุณลักษณะของผู้บริหาร

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๖๖} ได้กล่าวว่า นักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ถ้ามีคุณลักษณะ ๓ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยปาปนิกสูตร^{๖๗} ดังนี้

๑. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล
๒. วิรูโห หมายถึง จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ
๓. นิสยสัมปันโน หมายถึง พึงพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

^{๖๓} กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักเกณฑ์การคัดเลือกข้าราชการตัวอย่าง**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวง ศึกษาธิการ, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐.

^{๖๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๖๕} อุทัย หิรัญโต, **เทคนิคการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษรการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑-๓.

^{๖๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘ – ๓๙.

^{๖๗} อก.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๖.

สำหรับการบริหารจัดการที่ยึดหลักธรรมาธิปไตย การบริหารงานบุคคลที่อาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นวิธีการที่เน้นการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมปฏิบัติงาน มากกว่าทฤษฎี พระพุทธองค์ยึดหลักการบริหารที่เน้นให้ดู ให้เห็น ให้ปฏิบัติ ด้วยการทำให้เป็นแบบอย่างพุทธวิธีที่เน้นการสื่อสารเพื่อการบริหารคือ

๑. สันทสสนา (มีความแจ่มแจ้ง)

๒. สมาทปนา (จงใจ)

๓. สมุตเตชนา (แก้แล้วกล้า)

๔. สัมปหังสนา (ความร่าเริง)

และโดยพุทธวิธีบริหารควรยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่าผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร ผู้บริหารที่ดีต้องเป็นธรรมาธิปไตย เขายึดถือคติว่าถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจข้าพเจ้าหรือต้องถูกใจทุกคน เขากล้าตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมโดยไม่พยายามล่อยตัวหนีปัญหา เขายึดถือว่าอำนาจหน้าที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบ เขายอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นคือประโยชน์ส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อยเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่”^{๖๘}

บุรุษย์ ศิริมหาสาคร^{๖๙} ได้กล่าวว่า ถึงผู้บริหารจะหาหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ต้องมีทักษะหรือความสามารถ ๓ อย่าง คือ เก่งงาน เก่งคน และเก่งคิด ดังนี้

๑. ทักษะด้านเทคนิควิธีการ (Technical Skill) คือ ความสามารถรอบรู้เชี่ยวชาญงานในหน้าที่ เช่น ถ้าเป็นทหารก็มีความชำนาญในการใช้อาวุธต่าง ๆ ถ้าเป็นผู้บริหารสถานศึกษาก็มีความรู้เรื่องหลักสูตร แผนการสอน เทคนิคการสอนแบบต่างๆ เป็นต้น ถ้าเป็นผู้จัดการบริษัทก็มีความชำนาญหรือทักษะในการฟัง พูด อ่าน เขียน ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานของการบริหารงาน ผู้บริหารที่มีความสามารถด้านเทคนิควิธีนี้ จัดเป็นผู้บริหารที่ “เก่งงาน”

๒. ทักษะในด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skill) คือ ความสามารถในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา มีภาวะผู้นำ หรือความสามารถในการใช้คนให้ร่วมมือกันทำงาน ผู้บริหารที่มีความสามารถในด้านนี้ จัดเป็นผู้บริหารที่ “เก่งคน”

๓. ทักษะในด้านความคิดรวบยอด (Conceptual Skill) คือ มีวิสัยทัศน์ (Vision) ความสามารถในการคิด เพื่อวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ และสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ

^{๖๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘/๙

^{๖๙} Robert L.Katz, อ้างใน บุรุษย์ ศิริมหาสาคร, ผู้นำพันธุ์แท้ Authentic Leader, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๘๘.

ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างแม่นยำ เพื่อนำพาองค์กรของตนไปสู่ความสำเร็จ เป็นต้นผู้บริหารที่มีความสามารถในด้านนี้ จัดเป็นผู้บริหารที่ “เก่งคิด”

๒.๓.๓ การบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา

๒.๓.๓.๑ การบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการ เป็นงานที่ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกเพื่อการบริหารงานการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารจะต้องมีความรู้เรื่องงานวิชาการเป็นอย่างดี และการบริหารงานวิชาการนี้ได้มีผู้ให้ความหมายและกล่าวถึงความสำคัญของการบริหารงานวิชาการไว้มากมายหลายท่านด้วยกัน จึงขอยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๒.๓.๓.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ

อนุศักดิ์ สมิตสันต์^{๗๐} ได้ให้ความหมายการบริหารวิชาการว่า หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกประเภทในโรงเรียน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การปรับปรุง กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอน หลักสูตร และรวมถึงการพัฒนาครู เพื่อนำผลแห่งการพัฒนาทั้งหลายทั้งปวงนั้น มาเอื้ออำนวยและปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพดีมากยิ่งขึ้น และได้กล่าวถึงความสำคัญไว้ว่า สถานศึกษาทุกประเภทและโรงเรียนทุกแห่ง ไม่ว่าจะจัดงานบริหารโรงเรียนออกเป็นรูปแบบใดหรือจำแนกงานบริหารโรงเรียนออกเป็นกี่ประเภท จำนวนมากหรือน้อยแตกต่างกันไปตามสภาพและขนาดของโรงเรียนเช่นใดก็ตามทุกหน่วยงานต้องจัดให้มีงานวิชาการในสถานศึกษาของตนด้วยกันทั้งสิ้น งานด้านวิชาการจึงนับว่าเป็นงานที่มีความสำคัญหรืออาจเรียกได้ว่า เป็นงานหลักของสถานศึกษาหรืองานหลักของโรงเรียนทีเดียว ส่วนงานบริหารบุคลากร งานกิจการนักเรียน งานธุรการ และงานอื่นๆ ดังกล่าวล้วนมาสนับสนุนงานวิชาการให้มีคุณภาพดีมากยิ่งขึ้น ดังนั้นงานวิชาการจึงมิใช่เพียงมุ่งให้นักเรียนอ่านหนังสือออก เขียนได้ หรือคิดเลขเป็นตามที่กล่าวมาแล้วเท่านั้นแต่ต้องรวมถึงการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รู้จักวิถีการแสวงหาความรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต งานวิชาการจึงเป็นงานที่รับผิดชอบต่อคุณภาพของบุคคลซึ่งเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในอันที่จะออกไปช่วยพัฒนาประเทศในอนาคตต่อไป

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์^{๗๑} ได้ให้ความหมาย การบริหารงานวิชาการว่า เป็นการบริหารสถานศึกษา โดยมีการจัดกิจกรรมทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดี และมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน และได้กล่าวถึงความสำคัญ

^{๗๐} อนุศักดิ์ สมิตสันต์, การบริหารวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๐), หน้า ๒-๕.

^{๗๑} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : สุเนตรฟิล์ม, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

ของการบริหารงานวิชาการว่า เป็นงานสำคัญสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องการบริหารวิชาการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษาโดยเฉพาะเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของสถานศึกษาและเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสถานศึกษาด้วย

ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล^{๗๒} ได้กล่าวว่า งานวิชาการถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการศึกษา ในระดับสถานศึกษาการบริหารวิชาการเป็นกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการพัฒนาผู้เรียน โดยทั่วไปงานวิชาการจะประกอบด้วย การศึกษาปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดเตรียมการเรียนการสอน การจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การส่งเสริมการสอน การวัดและประเมินผล การดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุด แหล่งการเรียนรู้ การนิเทศติดตามผล การวางแผนและการกำหนดวิธีดำเนินงานทางด้านวิชาการ รวมถึงการประชุมทางวิชาการ

สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการถือเป็นงานหลักของการบริหารสถานศึกษาหรือโรงเรียน สถานศึกษาหรือโรงเรียนจะมีมาตรฐาน หรือคุณภาพการศึกษามากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการบริหารงานวิชาการทั้งสิ้น ดังนั้น ในการบริหารงานวิชาการ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องเรียนรู้และมีหลักการในการบริหารงานวิชาการด้านนี้อย่างทันสมัยและมีประสิทธิภาพเพื่อรองรับงานด้านอื่นๆ

๒.๓.๓.๑.๒ ขอบข่ายของการบริหารงานวิชาการ

กรมสามัญศึกษา^{๗๓} ได้กำหนดขอบข่ายของงานวิชาการไว้ดังนี้

๑. การวางแผนงานวิชาการ

๑.๑ การรวบรวมและจัดทำระเบียบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับงาน

วิชาการ

๑.๒ การทำแผนงานวิชาการ

๒. การบริหารงานวิชาการ

๒.๑ การกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ

๒.๒ การจัดกลุ่มการเรียนรู้

^{๗๒} ปัญญา แก้วกียูร และ สุภัทรพันธุ์พัฒนกุล, การบริหารจัดการศึกษาในรูปแบบการใช้โรงเรียนเป็นฐานหรือเขตพื้นที่เป็นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

^{๗๓} กรมสามัญศึกษา, เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๙, (กรุงเทพมหานคร : กรมสามัญศึกษา), หน้า ๓๑-๔๑.

	๒.๓ การจัดตารางสอน
	๒.๔ การจัดครูเข้าสอนตามตารางสอน
	๒.๕ การจัดครูเข้าสอนแทน
	๒.๖ การนำนวัตกรรม และเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินงานทาง
วิชาการ	
	๓. การจัดการเรียนการสอน
	๓.๑ การจัดทำ การใช้ การปรับปรุงแผนการสอนรายวิชา
	๓.๒ การจัดหา จัดทำใช้ บำรุงรักษา และส่งเสริมการผลิตสื่อการ
เรียนการสอน	
	๔. การพัฒนาการเรียนการสอน
	๔.๑ การพัฒนากระบวนการเรียนการสอน
	๔.๒ การจัดสอนซ่อมเสริม
	๔.๓ การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน
	๔.๔ การจัดกิจกรรมนักเรียนตามหลักสูตร
	๔.๕ การพัฒนาครูทางด้านวิชาการ
	๔.๖ การอบรมและการฝึกอบรมทางด้านวิชาการ
	๔.๗ การสร้างบรรยากาศทางวิชาการในโรงเรียน
	๔.๘ การส่งเสริมการวิเคราะห์ วิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
	๕. การวัดผลและประเมินผลการเรียน และงานทะเบียนนักเรียน
	๕.๑ การดำเนินการวัดผล และประเมินผลการเรียน
	๕.๒ การสร้าง และปรับปรุงเครื่องมือการวัดผลการเรียน
	๕.๓ การจัดให้มีเอกสารแบบฟอร์มเกี่ยวกับการวัดผล และ
ประเมินผลการเรียน	
	๕.๔ การดำเนินการเกี่ยวกับหลักฐานการวัดผลประเมินผล
	๕.๕ งานทะเบียนนักเรียน
	๖. การประเมินผลการจัดการงานวิชาการ
	๖.๑ การประเมินผลการจัดการงานวิชาการ
	๖.๒ การประเมินผลในด้านคุณภาพการจัดการเรียนการสอน
	๗. งานอบรมทางวิชาการ

ซึ่งสอดคล้องกับ อุทัย เจริญธรรม^{๗๔} ได้กล่าวว่า งานวิชาการมีขอบข่ายกว้างขวางซึ่งงานวิชาการที่ผู้บริหารจะพึงจัดในโรงเรียน ได้แก่ งานวางวัตถุประสงค์ นโยบาย และวิธีการบริหารงาน งานด้านหลักสูตรและประมวลการสอน การจัดตารางสอน งานเกี่ยวกับแบบเรียน และหนังสืออ่านประกอบ งานแบ่งหม่อนนักเรียน งานเกี่ยวกับอุปกรณ์การศึกษา งานการนิเทศการสอน การจัดห้องสมุด งานวัดผลและประเมินผล การดำเนินงานวิชาการเป็นการดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยตรง เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผลการศึกษามีคุณภาพมากที่สุดดังนั้นไม่ว่ากิจกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน และทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพถือว่างานเหล่านั้นเป็นงานในขอบเขตหน้าที่ของผู้บริหารในด้านวิชาการทั้งสิ้น ขอบข่ายของงานวิชาการแบ่งออกเป็น ๖ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. แผนปฏิบัติงานด้านวิชาการ
๒. หลักสูตรและการสอน ประกอบด้วย หลักสูตร โครงการสอน
ประมวลการสอน
๓. การจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย การจัดตารางสอน การจัด
ชั้นเรียนการจัดครูเข้าสอน การจัดแบบเรียน การจัดห้องสมุด การจัดทำคู่มือครู
๔. สื่อการสอน
๕. การปรับปรุงการเรียนการสอน การนิเทศการสอน การฝึกอบรม
๖. การวัดผลและประเมินผล

สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการถือเป็นงานหลักของสถานศึกษา ที่ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะงานวิชาการเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานด้านอื่นๆ และงานวิชาการนี้ไม่ได้ถือว่าสำคัญเฉพาะต่อผู้บริหารเองหรือคณะครู แต่งานวิชาการนี้มีความสำคัญไปถึงนักเรียนด้วย นั่นเป็นเพราะงานวิชาการเปรียบเสมือนเป็นหัวใจของการศึกษา หัวใจของการบริหารโรงเรียน เนื่องด้วยงานวิชาการเป็นงานที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาในด้านความรู้ ความสามารถ การใช้ความคิด และพัฒนาในด้านจิตใจ พัฒนาคุณธรรมอันเกิดจากความรู้ ดังนั้นงานวิชาการถือเป็นงานที่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาทั้งระบบการศึกษาของโรงเรียนและตัวผู้เรียน

^{๗๔} อุทัย เจริญธรรม. ศึกษาการดำเนินงานวิชาการในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสกลนคร, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาสารคาม), ๒๕๔๒, หน้า ๒๙-๓๒.

๒.๓.๓.๒ การบริหารงานบุคคล

การบริหารงานบุคคล (Personnel Management) หรือบางคนเรียนกว่าการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management) นอกเหนือจากนี้ยังมีคำอื่นๆ อีกหลายคำที่มีความหมายเช่นเดียวกัน อย่างเช่น การบริหารพนักงานเจ้าหน้าที่ การบริหารอัตรากำลัง การบริหารเจ้าหน้าที่ ส่วนคำภาษาอังกฤษก็มีการใช้ที่แตกต่างกัน เช่น Personnel, Administration, Labor Relation, Labor Management, Management of Human Resource เป็นต้น^{๗๕} และการบริหารงานบุคคลนั้นถือได้ว่าเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของการบริหารงานสถานศึกษาหรือองค์กรนั้นๆ เพราะถือได้ว่าบุคคลหรือบุคลากรเป็นผู้ที่ขับเคลื่อนในการดำเนินงานขององค์กรนั้นๆ เลยกี่ว่าได้

๒.๓.๓.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานบุคคล

บุคคลหรือบุคลากรทางการศึกษา ถือเป็นผู้ขับเคลื่อนในการการบริหารงานด้านต่างๆ บุคลากรเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อสถานศึกษาที่ตัวผู้บริหารเองต้องรู้จักการบริหารบุคคลเหล่านั้น และการบริหารงานบุคคลได้มีผู้ให้ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานบุคคลไว้ ดังนี้

พยอม วงศ์สารศรี^{๗๖} ได้กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ พิจารณามูลค่าที่อยู่ในสังคมเพื่อดำเนินการพิจารณา สรรหาคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ามาอยู่ในองค์กรและขณะที่บุคคลเข้ามาปฏิบัติงานในองค์กร และการบริหารงานบุคคลมีความสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ช่วยพัฒนาองค์กร ให้มีความเจริญเติบโต เพราะการบริหารงานบุคลากรเป็นสื่อกลางในการทำงานขององค์กร เมื่อองค์กรได้บุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ย่อมทำให้องค์กรเจริญเติบโตและพัฒนาขึ้น

๒. ช่วยให้บุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์กรมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน เกิดความจงรักภักดีต่อองค์กรที่ตนปฏิบัติงาน

^{๗๕} หนูพร สุภาชาติ, สภาพปัญหาและประสิทธิผลการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในจังหวัดสกลนคร, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร), ๒๕๕๒, หน้า ๑๘.

^{๗๖} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

๓. ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคมและประเทศชาติ ถ้าการบริหารงานบุคคลดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ย่อมไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างองค์กร และผู้ปฏิบัติงาน ทำให้สภาพสังคมโดยรวมมีความสุข

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช^{๗๗} ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับความหมายของการบริหารงานบุคคลไว้ ดังนี้

๑. การบริหารงานบุคคล เป็นการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อใช้คนให้เหมาะสมกับงานตามวัตถุประสงค์ และตามความต้องการของหน่วยงาน

๒. การบริหารงานบุคคล มีขอบข่ายกว้างขวาง และการเลือกสรรบุคลากรเข้าสู่หน่วยงาน จนกระทั่งพ้นจากหน่วยงาน

๓. พิจารณาในแง่กระบวนการ การบริหารงานบุคคลจึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ ตั้งแต่การวางแผน นโยบาย การกำหนดแผน ละเอียดความต้องการด้านบุคลากร การสรรหา การเลือกสรร การพัฒนา การกำหนดสวัสดิการ การประเมินผล การปฏิบัติงาน การเลื่อนตำแหน่ง การโอนย้าย และการพ้นจากการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากร

ณัฐพันธ์ เขจรนนท์^{๗๘} ได้กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหาร ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับงานบุคลากร หรือ บุคคลที่ต้องปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับบุคลากรขององค์กรร่วมกันใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการสรรหา การคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เข้าปฏิบัติงานในองค์กร พร้อมทั้งดำเนินการบำรุงรักษาและพัฒนาให้บุคลากรขององค์กรมีศักยภาพที่เหมาะสมในการปฏิบัติงาน และมีคุณภาพชีวิตการทำงานที่เหมาะสม ตลอดจนเสริมสร้างหลักประกันให้แก่สมาชิกที่ต้องพ้นจากการร่วมงานกับองค์กรให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขในอนาคต

ธงชัย สันติวงษ์^{๗๙} ได้กล่าวให้ทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของการบริหารงานบุคลากรว่า การบริหารงานบุคลากรเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของหน้าที่ทางด้านการบริหาร และยังเป็นรากฐานที่เกี่ยวข้องไปในงานทุกด้านขององค์กร ซึ่งย่อมถือว่า การบริหารงานบุคลากรไม่ควรจะเป็นเพียงการบริหารเกี่ยวกับคนของหัวหน้างาน หรือไม่ควรเป็นเพียงงานด้านบุคลากรที่มอบหมายให้เป็น

^{๗๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การบริหารงานบุคคลในโรงเรียน, (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

^{๗๘} ณัฐพันธ์ เขจรนนท์, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๗๙} ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารงานบุคคล, (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๙.

ความรับผิดชอบของแผนกใดแผนกหนึ่งเท่านั้น หากแต่ควรจะมีฐานะเป็น “ระบบย่อยที่สำคัญที่สุด” ที่ครอบคลุมและมีอยู่ในทุกส่วนขององค์กร

กระทรวงศึกษาธิการ^{๘๐} ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารงานบุคลากรในสถานศึกษาว่า เป็นภารกิจสำคัญที่มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของสถานศึกษา เพื่อดำเนินการด้านบริหารงานบุคลากรให้เกิดความคล่องตัวเป็นอิสระภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญและกำลังใจ ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นหากขาดซึ่งบุคลากรที่ดี ก็ยากที่จะหวังความสำเร็จจากกิจการงานนั้นๆได้ ทั้งนี้เพราะปัจจัยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเงิน วัสดุอุปกรณ์ เทคนิควิธีการ จะดำเนินไปได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยคนบุคลากรในการดำเนินงาน

จากการให้ความหมายของนักวิชาการต่างๆ นั้น จะเห็นได้ว่าการบริหารงานบุคคล เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารต้องใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ในการบริหารทรัพยากรคนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อให้เป็นที่น่าพึงพอใจในการปฏิบัติงานและความรักความหวงแหนในองค์กร ทำให้องค์ประสพผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างที่ตั้งหวัง

๒.๓.๓.๒.๒ ขอบข่ายของการบริหารงานบุคคล

พยอม วงศ์สารศรี^{๘๑} ได้อธิบายขอบข่ายของการบริหารงานบุคลากรไว้ คือ การวางแผนทรัพยากรบุคคล การกำหนดงาน การวิเคราะห์งาน และการจำแนกตำแหน่ง การสรรหาบุคคล การคัดเลือก การปฐมนิเทศ การประเมินผลพนักงาน การพัฒนา การฝึกอบรม การดำรงรักษาสุขภาพและความปลอดภัย การพ้นจากงานและบำเหน็จบำนาญ

ธงชัย สันติวงษ์^{๘๒} ได้กำหนดขอบข่ายและหน้าที่ในการบริหารงานบุคลากรไว้ คือ การออกแบบงานและการวิเคราะห์งานเพื่อจัดแบ่งตำแหน่ง การวางแผนกำลังคนการสรรหาและคัดเลือกพนักงาน การปฐมนิเทศ การบรรจุพนักงาน และการประเมินผลการปฏิบัติงาน การอบรมและพัฒนา การจ่ายค่าตอบแทน การทำนุบำรุงรักษาทางด้านสุขภาพ ความปลอดภัยและการแรงงานสัมพันธ์ การใช้วินัยและการควบคุม ตลอดจนการประเมินผล

^{๘๐} กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.ส.พ. ๒๕๔๖), หน้า ๕๑.

^{๘๑} พยอม วงศ์สารศรี, การบริหารงานบุคคล พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : พรวนการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๒.

^{๘๒} ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด), ๒๕๔๒), หน้า ๓๕.

สุดา สุวรรณภรณ์^{๘๓} ได้อธิบายไว้ว่า การบริหารงานบุคคล เป็นงานที่ผู้บริหารในองค์กรทุกคนต้องให้ความสำคัญ ทั้งนี้เพราะงานด้านการบริหารงานบุคลากรเป็นงานที่มุ่งเลือกสรรบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ มีทัศนคติที่ดีเข้ามาทำงานในองค์กร อีกทั้งยังดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อฝึกอบรมพัฒนาและปรับปรุงให้บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในองค์กรเหล่านี้มีความรู้ ความสามารถ เพิ่มพูนมากขึ้น และทำงานในฝ่ายของตนเองรวมทั้งประสานงานระหว่างฝ่ายหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารงานบุคคลนั้น เป็นงานที่มีความสำคัญต่อผู้บริหาร เนื่องด้วยสภาพองค์กรในหลายๆที่ทุกวันนี้ นับได้ว่ามีปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมเป็นอันมาก ซึ่งส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในองค์กรโดยตรง ผู้บริหารจึงต้องมีความเข้าใจและมีศิลปะในการจูงใจ เพื่อให้ได้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ มีทัศนคติที่ดีเข้ามาทำงานในองค์กร และต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถเพิ่มพูนมากขึ้น เพื่อการพัฒนาขององค์กรโดยเฉพาะการบริหารการศึกษา

๒.๓.๓.๓ การบริหารงานงบประมาณ

๒.๓.๓.๓.๑ ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานงบประมาณ

ณรงค์ สัจพันโรจน์^{๘๔} ได้กล่าวว่า การบริหารงบประมาณ หมายถึง การควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามแผนงาน งาน และรายการงบประมาณตามที่รัฐสภาได้พิจารณาและอนุมัติงบประมาณลงมา เพื่อให้แผนงาน งานที่กำหนดไว้ได้ปฏิบัติสำเร็จลุล่วงลงภายใต้ปีงบประมาณนั้นๆ และเพื่อให้การใช้จ่ายงบประมาณเป็นไปอย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพและประหยัด ไม่มีการรั่วไหล โดยใช้กระบวนการบริหารงบประมาณในรูปแบบต่าง ๆ ตามขั้นตอนของงบประมาณ คือ การขออนุมัติเงินประจำงวด การเบิกจ่ายเงินงบประมาณ โดยการวางฎีกา การตรวจสอบ ค่าใช้จ่ายเงินงบประมาณ และการรายงานผลการปฏิบัติงานต่าง ๆ

^{๘๓} สุดา สุวรรณภรณ์, เอกสารคำสอนวิชา การบริหารงานบุคคล Personnel management, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๘๔} ณรงค์ สัจพันโรจน์, อ้างถึงใน ประมวลสาระชุดวิชา การบริหารทรัพยากรการศึกษา หน่วยที่ ๑-๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙๓.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๘๕} ได้อธิบายว่า งบประมาณมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย

๑. งบประมาณแสดงให้เห็นถึงแผนการทางการเงิน ซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ในการปฏิบัติงานทางการเงินเพื่อการบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาของโรงเรียน
๒. งบประมาณทำให้เจ้าหน้าที่และผู้ปกครองเกิดความตระหนักถึงแหล่งเงินที่โรงเรียนจัดหารายได้มาใช้
๓. งบประมาณช่วยกำหนดการแบ่งส่วนและจำกัดขอบเขตของการใช้จ่าย
๔. งบประมาณช่วยกำหนดระดับความสำคัญของงานกิจกรรมของโรงเรียน
๕. งบประมาณช่วยพัฒนาความร่วมมือและการติดต่อสื่อสารระหว่างครู ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ และกลุ่มองค์กรของผู้ปกครอง
๖. งบประมาณช่วยพัฒนาความสนใจในผลประโยชน์และความมีอิสระของเจ้าหน้าที่

สรุปได้ว่า การบริหารงานงบประมาณ เป็นการใช้แผนเพื่อบริหารทรัพยากรโดยเฉพาะตัวเงินของสถานศึกษานั้นๆ และงบประมาณที่ได้ก็เป็นตัวช่วยในการขับเคลื่อนการบริหารงานสถานศึกษาเป็นอย่างดี หากสถานศึกษาหรือองค์กรใดๆ หากขาดงบประมาณในการบริหารงาน ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ได้

๒.๓.๓.๓.๒ ขอบข่ายของการบริหารงานงบประมาณ

กิตติมา ปรีดีติลล^{๘๖} ได้กล่าวถึงขอบข่ายการบริหารงานงบประมาณหรืองานบริหารการเงินโรงเรียนว่า ควรจะประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

๑. การวางแผนการเงินของโรงเรียน เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินของโรงเรียน ซึ่งผู้บริหารต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อการได้มาหรือการจ่ายเงินของโรงเรียน
๒. การจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของโรงเรียนโดยส่วนรวม เช่น ที่ดิน สิ่งก่อสร้าง และวัสดุ ครุภัณฑ์ของโรงเรียน

^{๘๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, อ้างถึงใน สำนักงานงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๘๖} กิตติมา ปรีดีติลล, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หลักการบริหารงบประมาณและการเงินโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

๓. การควบคุมการดำเนินงานทางการเงิน เพื่อให้มีประสิทธิภาพ เป็นไปตามมาตรฐานและกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย ระบบบัญชีและวิธีการต่าง ๆ ในการ ตรวจสอบเงินและทรัพย์สินของโรงเรียน

๔. การจัดการเกี่ยวกับการรับและจ่ายเงินของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์ หลักการทางการบริหารและการคลังทั่วไป

เสรี ราชโรจน์^{๘๗} ได้กล่าวถึงขอบข่ายการดำเนินงานงบประมาณของสถานศึกษา ไว้ดังนี้

๑. การจัดตั้งงบประมาณ

๒. การจัดสรรงบประมาณ

๒.๑ การจัดสรรงบประมาณ

๒.๒ การเบิกจ่ายและการอนุมัติงบประมาณ

๒.๓ การโอนและการเปลี่ยนแปลงงบประมาณ

๒.๔ การรายงานผล

๓. การตรวจสอบ ติดตาม และประเมินประสิทธิภาพการใช้จ่ายงบประมาณ

๓.๑ การตรวจสอบติดตามการใช้งบประมาณ

๓.๒ การตรวจสอบติดตามการใช้ผลผลิต

๔. การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

๔.๑ ทุนการศึกษา

๔.๒ กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา

๔.๓ กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา

๔.๔ การจัดการทรัพยากร

๔.๕ การส่งเสริมการบริหาร การจัดหารายได้และผลประโยชน์ใน

รูปแบบที่หลากหลาย

๕. การบริหารการเงิน

๕.๑ การเบิกเงินจากคลัง

๕.๒ การรับเงิน

๕.๓ การเก็บรักษาเงิน

๕.๔ การจ่ายเงิน

๕.๕ การนำส่งเงิน

^{๘๗} เสรี ราชโรจน์, อ้างถึงใน สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, แนวทางการบริหารและการจัดการศึกษา ในเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๑.

๖. การบริหารการบัญชี

๖.๑ การจัดทำบัญชีการเงิน

๖.๒ การจัดทำทะเบียนทางการเงิน

๖.๓ การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน

๖.๔ การจัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน และรายงาน

๗. การบริหารพัสดุและสินทรัพย์

๗.๑ การวางแผนจัดหาพัสดุ

๗.๒ การกำหนดแบบรูปรายการหรือคุณลักษณะเฉพาะ

๗.๓ การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศเพื่อการจัดทำและจัดหาพัสดุ

๗.๔ การจัดหาพัสดุ

๗.๕ การควบคุมดูแล บำรุงรักษาและจำหน่ายพัสดุ

๗.๖ การจัดหาผลประโยชน์และสินทรัพย์

สรุปได้ว่า สถานศึกษาใดก็ตามเมื่อได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณต้องมีการดำเนินงานอันเป็นไปตามระเบียบของการบริหารงบประมาณทางการศึกษาเพื่อให้การบริหารงบประมาณนั้นๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาอย่างเต็มที่

๒.๓.๓.๔ การบริหารงานทั่วไป

๒.๓.๓.๔.๑ ความหมายและความสำคัญของการบริหารงานทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ^{๘๘} ได้ระบุไว้ในคู่มือการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคลว่า การบริหารงานทั่วไป เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบการบริหารองค์กรให้บริการงานบริหารอื่นๆ บรรลุผลตามมาตรฐานคุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ มุ่งพัฒนาสถานศึกษาใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลักโดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

^{๘๘} กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรณรง์สินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.พ.ส. ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

บงกศ อาษา^{๘๙} ได้กล่าวว่า การบริหารทั่วไปเป็นงานที่รวมเอาภารกิจหน้าที่ที่เห็นว่าเป็นด้านย่อยๆ และไม่อาจจะจัดเข้าไว้ในภารกิจหน้าที่หลักใดๆ ได้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริมสนับสนุน และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกระดับมุ่งพัฒนาสถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมส่งเสริมในการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลักโดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และองค์การที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๓.๓.๔.๒ ขอบเขตของการบริหารงานทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ^{๙๐} ได้จัดแบ่งขอบข่ายการบริหารงานทั่วไปไว้ ดังนี้

๑. การดำเนินงานธุรการ ได้แก่ การวางแผนงานธุรการ การจัดบุคลากรรับผิดชอบ และพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน

๒. งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การรวบรวมประมวลวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล สนับสนุนข้อมูล รับทราบหรือดำเนินการตามมติของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดำเนินงานด้านธุรการในการจัดประชุม จัดทำรายงาน การประชุม และแจ้งมติที่ประชุมให้ผู้เกี่ยวข้องรับทราบดำเนินการหรือถือปฏิบัติแล้วแต่กรณี

๓. การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ ได้แก่ การสำรวจการจัดทำทะเบียน เครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ การจัดระบบฐานข้อมูล การนำเสนอเผยแพร่ข้อมูลและการประเมินปรับปรุงพัฒนาระบบเครือข่ายสารสนเทศ

๔. การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา ได้แก่ จัดระบบการประสานงาน และเครือข่ายการศึกษา พัฒนาบุคลากรที่รับผิดชอบ ประสานงานแลกเปลี่ยนความรู้ให้ความร่วมมือ และสนับสนุนทางวิชาการกับเครือข่ายการศึกษาของสถานศึกษา และเขตพื้นที่การศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๕. การจัดระบบบริหารและพัฒนาองค์กร ได้แก่ การจัดระบบการบริหารวิเคราะห์โครงสร้าง ภารกิจ การดำเนินงาน ปริมาณ คุณภาพ และสภาพของสถานศึกษา การพัฒนาองค์กรให้ครอบคลุมโครงสร้าง ภารกิจ บุคลากร เทคโนโลยี ให้มีความรู้ทักษะ เจตคติ ให้บรรลุเป้าหมาย ผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัดในการปฏิบัติงานของบุคลากร ติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน

^{๘๙} บงกศ อาษา, อ้างถึงใน จิตติมา ธมชยกร การบริหารงานทั่วไปของโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองตะกั่วป่าจังหวัดพังงา, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๗๓.

และนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนาองค์กรและกระบวนการปฏิบัติงานให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

๖. งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ได้แก่ การกำหนดนโยบาย วางแผนระดม จัดหาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา สนับสนุนให้บุคลากรนำนวัตกรรม และเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการศึกษา และส่งเสริมให้มีการวิจัยและพัฒนา การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

๗. การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และบริหารทั่วไป ได้แก่ สำรวจปัญหาความต้องการ ส่งเสริม สนับสนุน อำนวยความสะดวก จัดหาสื่อวัสดุ อุปกรณ์เทคโนโลยีที่เหมาะสม ติดตามประเมินผล นำผลการประเมินมาปรับปรุงพัฒนา

๘. การบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม ได้แก่ การวางแผน การบำรุง ดูแล รักษา พัฒนา ติดตาม และตรวจสอบการใช้อาคารสถานที่ และสรุปประเมินผล

๙. การจัดทำสำมะโนผู้เรียน ได้แก่ การประสานงานกับชุมชนและท้องถิ่น ในการสำรวจข้อมูล จำนวนโรงเรียน จัดทำสำมะโนผู้เรียน ที่จะเข้ารับบริการทางการศึกษาจัดระบบ ข้อมูลสารสนเทศ และเสนอข้อมูลให้เขตพื้นที่ทราบ

๑๐. การรับนักเรียน ได้แก่ การกำหนดแผนการรับนักเรียน ดำเนินการรับนักเรียน ร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ในการติดตามช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาการเข้าเรียน และประเมินผลและรายงานผลการรับเด็กเข้าเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา

๑๑. การส่งเสริมและประสานงาน การจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ได้แก่ การสำรวจ การกำหนดแนวทาง และความเชื่อมโยงในการจัดและพัฒนา การศึกษาของสถานศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตาม ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแนวทางของเขตพื้นที่การศึกษาดำเนินการจัด การศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประสานเชื่อมโยงความร่วมมือและส่งเสริมสนับสนุนการจัดการ การศึกษา และติดตามประเมินผล การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษา

๑๒. การส่งเสริมกิจการนักเรียน ได้แก่ การวางแผนจัดกิจกรรมนักเรียน และส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียน ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายตามความถนัดและ ความสนใจของผู้เรียน จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้คิดเป็นทำ เป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และสรุปประเมินผลกิจการนักเรียน

๑๓. การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา ได้แก่ วางแผน จัดให้มีเครือข่าย ประชาสัมพันธ์ของสถานศึกษา พัฒนาบุคลากรที่รับผิดชอบ สร้างกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในหลาย รูปแบบโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม และติดตามประเมินผลการประชาสัมพันธ์

๑๔. การส่งเสริมสนับสนุน และประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา ได้แก่ การกำหนดแนวทางการให้

คำปรึกษา แนะนำ ส่งเสริม สนับสนุน และประสานความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกับบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

๑๕. การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน ได้แก่ การวิเคราะห์สภาพ ปัจจุบัน ปัญหา และความเสี่ยงของการดำเนินงาน การกำหนดปัจจัยเสี่ยง และจัดลำดับความเสี่ยง การกำหนดมาตรการในการป้องกันความเสี่ยง วางแผนการจัดระบบการควบคุมภายในให้บุคลากร เกี่ยวข้องทุกฝ่ายนำมาตราการป้องกันความเสี่ยงไปใช้ในการควบคุมการดำเนินงานตามภารกิจ ประเมินผล และรายงานผลการควบคุมภายใน

๑๖. งานบริการสาธารณะ ได้แก่ การจัดให้มีระบบการบริการสาธารณะ จัดระบบข้อมูลข่าวสาร บริการข้อมูลข่าวสารแก่สาธารณชน พัฒนาระบบให้มีประสิทธิภาพเกิดความ พึงพอใจต่อผู้มารับบริการ ประเมินความพึงพอใจงานบริการสาธารณะจากผู้มาขอรับบริการนำผลการ ประเมินมาปรับปรุงแก้ไข พัฒนาระบบงานบริการสาธารณะ

สรุปได้ว่า การบริหารงานทั่วไปไม่ใช่งานหลักของการบริหารการศึกษา แต่ก็มีความ จำเป็นที่สถานศึกษานั้นๆ ต้องมีการบริหารงานทั่วไป เพื่อเชื่อมโยงถึงงานด้านอื่นๆ ให้สามารถดำเนิน ไปได้ และเพื่อให้บรรลุตามมาตรฐาน คุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ประสานงาน ส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ โดยมุ่งให้สถานศึกษามีการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของ องค์กร และชุมชน เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๔ ข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม

๒.๔.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดนครสวรรค์

๒.๔.๑.๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าพระเจริญพรต^{๙๑}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๑๐๔๐๕

๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าพระเจริญพรต

๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Wattaphajalrunpord school

๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๒๘ หมู่ที่ ๕ วัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ

อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๐๗๒๑๑

โทรสาร ๐๕๖-๒๐๗๒๑๑ E-mail - ที่อยู่เว็บไซต์ -

^{๙๑} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=213:2010-01-30-07-29-13&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา

เขต ๔๒

๒. ชื่อผู้บริหาร พระมหาไพโรจน์ จนทปญโญ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๕๒ ปี
วุฒิกการศึกษา ปธ.๗ พธ.บ.,กศ.ม.(การบริหารการศึกษา) สังกัดวัดเทพสามัคคีธรรม ตำบลบางม่วง
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๖ ตำแหน่ง (พระ
สังฆาธิการ) เจ้าอาวาสวัดเทพสามัคคีธรรม

๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระนิโรธรักขิต อายุ ๗๖ ปี วุฒิกการศึกษา นักธรรมเอก,
พุทธศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๖ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ)
เจ้าคณะอำเภอชุมตาบง

๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑- ม.๓) เมื่อ ๒๓
กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

๕. ประวัติความเป็นมา โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าพระเจริญพรต เป็น
โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้เปิดดำเนินการจัดการเรียนการสอน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗
โดยจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมี
พระนิโรธรักขิต เป็นผู้จัดการ และพระมหาไพโรจน์ จนทปญโญ เป็นครูใหญ่ ในการเรียนการสอนนั้น
ในตอนแรกทางวัดได้ใช้บุคลากรครูผู้สอนที่อยู่ในบริเวณ ใกล้เคียงวัดให้มาช่วยสอน ในปัจจุบัน
โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดท่าพระเจริญพรต สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

๖. วิสัยทัศน์ของโรงเรียน (Vision of School) นักเรียนโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรมวัดท่าพระเจริญพรต ประพฤติดี ความรู้ดี มีคุณธรรม ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย มีความสุข
เรียนรู้อย่างมีคุณภาพ ได้มาตรฐานตามหลักสูตร และดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

๗. พันธกิจ (Mission Statement)

๗.๑ โรงเรียนวัดท่าพระเจริญพรต มุ่งมั่น จัดการศึกษาในระบบ ให้มีคุณภาพ
มาตรฐาน

๗.๒ พัฒนาครูให้มีศักยภาพทางการสอนมีจรรยาบรรณตามมาตรฐานใน
วิชาชีพครู

๗.๓ เน้นให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสนับสนุนให้การศึกษาต่อ
ในระดับอุดมศึกษา

๗.๔ มีศูนย์บริการด้านการศึกษา ที่พร้อมรองรับความต้องการของผู้เรียน

๗.๕ จัดสภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้

๗.๖ มีความสัมพันธ์ต่อชุมชนและช่วยเหลือสังคม

๘. เป้าประสงค์ (Goal) สถาน ศึกษาโรงเรียนวัดท่าพระเจริญพรต จะจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพตามศักยภาพและความเสมอภาคทางการเรียนรู้ตาม ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น นักเรียนที่สำเร็จการศึกษา มีทักษะความสามารถในการประกอบอาชีพและเรียนต่ออยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

๘.๑ นักเรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ

๘.๒ บริหารการศึกษาใช้หลักธรรมาภิบาล มีความโปร่งใสตรวจสอบได้

๘.๓ บุคลากรมีขวัญกำลังใจ พัฒนาสู่ความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ

๘.๔ ให้ชุมชนและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องสนับสนุนและร่วมมือในการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

๘.๕ สถานศึกษานำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารและจัดการเรียนการสอนที่ทันสมัย

๙. สีประจำโรงเรียน สีฟ้า หมายถึง ความรอบรู้และอ่อนน้อมสดชื่น สีเหลือง หมายถึง ความมีคุณธรรมและจริยธรรม สีฟ้า+สีเหลือง หมายถึง มีความรู้คู่คุณธรรม

๑๐. ดอกไม้ประจำโรงเรียน ดอกบัว หมายถึง นำบุชานับถือทั้งความรู้และพฤติกรรม

๑๑. อัตลักษณ์โรงเรียน ส่งเสริมธรรม-บาลี มุ่งงานฝีมือ

๑๒. ปรัชญาโรงเรียน ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ แปลว่า มนุษย์จะได้ดีด้วยการฝึกฝนและอบรมตนเอง

๑๓. คำขวัญโรงเรียน พฤติกรรมงดงาม สรรค์สร้างความรู้ เชิดชูคุณธรรม

๑๔. อักษรย่อโรงเรียน ว.พ. (วัดท่าพระเจริญพรต)

๒.๔.๑.๒ โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา^{๙๒}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๑๐๔๐๒
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) kiriwong vitaya school ถนนมาตุลี ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๖-๔๔๔๕๒๖ โทรสาร ๐๕๖-๓๑๒๑๗๕ E-mail watkiriwong@hotmail.com ที่อยู่เว็บไซต์ www.kiriwong.ac.th

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระครูปลัดพิทักษ์ ปญญาวโร ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๓๘ ปี วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก, พธ.บ.,ศน.ม. วิชาเอก พระพุทธศาสนา สังกัดวัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๒ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ ฝ่ายการศึกษา
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระครูนิยมนิคมกิจจานุกิจ อายุ ๕๔ ปี วุฒิการศึกษานักธรรมชั้นเอก, นิติศาสตรบัณฑิต สังกัดวัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๒ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) รองเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๕
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๕
๖. ประวัติและความเป็นมาของสถานศึกษา^{๙๓} โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๔ เปิดสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๕ พระครูพรหมญาณวิกรม เจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์

^{๙๒} http://nnsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=210:2010-01-30-07-21-43&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

^{๙๓} โรงเรียนวัดคีรีวงศ์วิทยา, (ออนไลน์), <http://www.kiriwong.ac.th/index.php/2011-02-17-10-03-30>.

(ปัจจุบันเป็น เจ้าคุณพระราชพรหมจารย์ วิ.) ได้ดำริขอเปิดสำนักเรียนวัดศรีวงศ์ เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และ ตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๓๖ เปิดให้มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามใบอนุญาต กรมการศาสนา กระทรวง ศึกษาธิการเลขที่ ๘๘/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๕ โดยให้ชื่อว่า “โรงเรียนศรีวงศ์วิทยา” โดยมีพระครูพรหมญาณวิกรม ป.ธ.๕ เป็นผู้จัดการ และพระมหาบุญทัน รตนวณโณ ป.ธ.๗ เป็นครูใหญ่ เปิดเรียนครั้งแรก มีนักเรียน ชั้น ม.๑ จำนวน ๖๐ รูป นักเรียนชั้น ม.๔ จำนวน ๔๐ รูป รวม ทั้งสิ้น ๑๐๐ รูป จนถึงปัจจุบัน โรงเรียนศรีวงศ์วิทยาได้ทำการเรียนการสอนแผนกสามัญศึกษา (ม.๑-๖) จนเป็นที่ยอมรับของประชาชนในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดใกล้เคียง เปิดรับพระภิกษุสามเณร และเด็กชาย เข้ามาบวชเรียน โดยเปิดทำการสอนครั้งแรกในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ มีจำนวน ๒ ห้องเรียนจำนวนนักเรียนรวม ๑๐๐ รูป ในปัจจุบัน ได้เปิดสอบในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๖

๗. อัตลักษณ์โรงเรียนศรีวงศ์วิทยา "รอบรู้วิชา หลักธรรมมานำชีวี เป็นคนดีสู่สังคม"

๘. วิสัยทัศน์ มุ่งพัฒนาผู้เรียน ให้ประพฤติดี มีศีลธรรม ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย มีจิตสำนึกในความเป็นศาสนทายาท เรียนรู้อย่างมีคุณภาพ และดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

๙. พันธกิจ มุ่งจัดการเรียนให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถทั้งทางธรรม และทางโลก เน้นให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง สร้างจิตสำนึกให้รู้จักพอเพียง อนุรักษ์ศาสนสมบัติ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาไทย รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑๐. เป้าหมาย

๑๐.๑ รับนักเรียนที่ขาดผู้อุปการะและขาดโอกาสเข้ารับการศึกษาระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑๐.๒ ปลุกจิตสำนึกของความเป็นสมณะ ให้เห็นคุณค่าความเป็นศาสนทายาท

๑๐.๓ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาทั้งทางธรรม และทางโลก

๑๐.๔ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกด้านอย่างต่อเนื่อง

๑๐.๕ ให้ความสัมพันธ์ต่อชุมชนและมีจิตสาธารณะ

๑๑. หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน โรงเรียนศรีวงศ์วิทยาใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เน้นการสอน ศิลป์ ภาษา วิชาเพิ่มเติม ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลี และคอมพิวเตอร์

๒.๔.๑.๓ โรงเรียนวัดวาปีรัตนารามวิทยา^{๙๔}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๗๐๔๐๗
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนวัดวาปีรัตนารามวิทยา
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Watwapeeratanaramvitthaya school
๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๑ หมู่ที่ ๒ วัดวาปีรัตนาราม ตำบลหนองโพ อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๑๔๐ โทรศัพท์ – โทรสาร ๐ ๕๖๓๓ ๘๒๑๓ E-mail – ที่อยู่เว็บไซต์ –

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระมหาบุญศรี ชุตินุญญ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ - ปี วุฒิการศึกษา - สังกัดวัดวาปีรัตนาราม ตำบลหนองโพ อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ (วัน/เดือน/ปี) ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๖ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) -
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระครูอุดมชัยประสิทธิ์ อายุ - ปี วุฒิการศึกษา - สังกัดวัดวาปีรัตนาราม ตำบลหนองโพ อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ - ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ)
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓) เมื่อ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๓๖
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๙

^{๙๔} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=216:2010-01-30-07-34-36&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

๒.๔.๑.๔ โรงเรียนวัดไทรเหนือวิทยา^{๙๕}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๑๐๔๐๔
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนวัดไทรเหนือวิทยา
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Watsainorevittaya school
๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๘๐/๒ หมู่ที่ ๑๒ วัดไทรเหนือ ถนนโกสีย์ ตำบลวัดไทร อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๓๓๖๔๗๓๔ โทรสาร ๐๕๖-๓๓๖๔๗๓ E-mail Watsainorevittaya@hotmail.com ที่อยู่เว็บไซต์ -

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระชัยวัฒน์ จิตตมโล ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๔๓ ปี วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก ,พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับ ๑) บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (M.B.A.) สังกัดวัดไทรเหนือ ตำบลวัดไทร อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๑ มิถุนายน ๒๕๔๘ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) -
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ อายุ ๔๐ ปี วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก., ปธ.๖, พธ.บ., กศ.ม สังกัดวัดไทรเหนือ ตำบลวัดไทร อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๑ เมษายน ๒๕๔๘ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) เจ้าอาวาสวัดไทรเหนือ
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๓๖
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๓๖

^{๙๕} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=212:2010-01-30-07-27-33&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

๒.๔.๑.๕ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดส้มเสี้ยว^{๙๖}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๕๐๔๐๘

๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดส้มเสี้ยว

๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Wat Somseow Ecclesiastical Secondary

School

๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๒๑๖ หมู่ที่ ๒ วัด ส้มเสี้ยว ตำบลท่าจี้ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๑๘๐ โทรศัพท์ ๐๕๖๓๕๐๓๒๑ โทรสาร ๐๕๖๓๕๐๓๒๑ email - ที่อยู่เว็บไซต์ -

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒

๒. ชื่อผู้บริหาร พระใบฎีกาบรรณา กุศลจิตโต ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๓๖ ปี การศึกษา พธ.บ.,กศ.ม. สังกัดวัดส้มเสี้ยว ตำบลท่าจี้ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) -

๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระครูนิยุตธรรมศาสน์ อายุ ๖๗ ปี วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก , ม.๓, ปบ.ส. สังกัดวัดส้มเสี้ยว ตำบลท่าจี้ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๑ ธันวาคม ๒๕๔๘ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) เจ้าคณะอำเภอบรรพตพิสัย

๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๗

^{๙๖} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=214:2010-01-30-07-31-20&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

๒.๔.๑.๖ โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา^{๙๗}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๑๒๐๔๐๙
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Srinapakhetwittaya school
๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๗๖ หมู่ที่ ๑ วัดตากฟ้า ตำบลตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๑๙๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๔๒๑๕๘ โทรสาร ๐๕๖-๒๔๒๑๕๘

๒. ข้อมูลทั่วไป

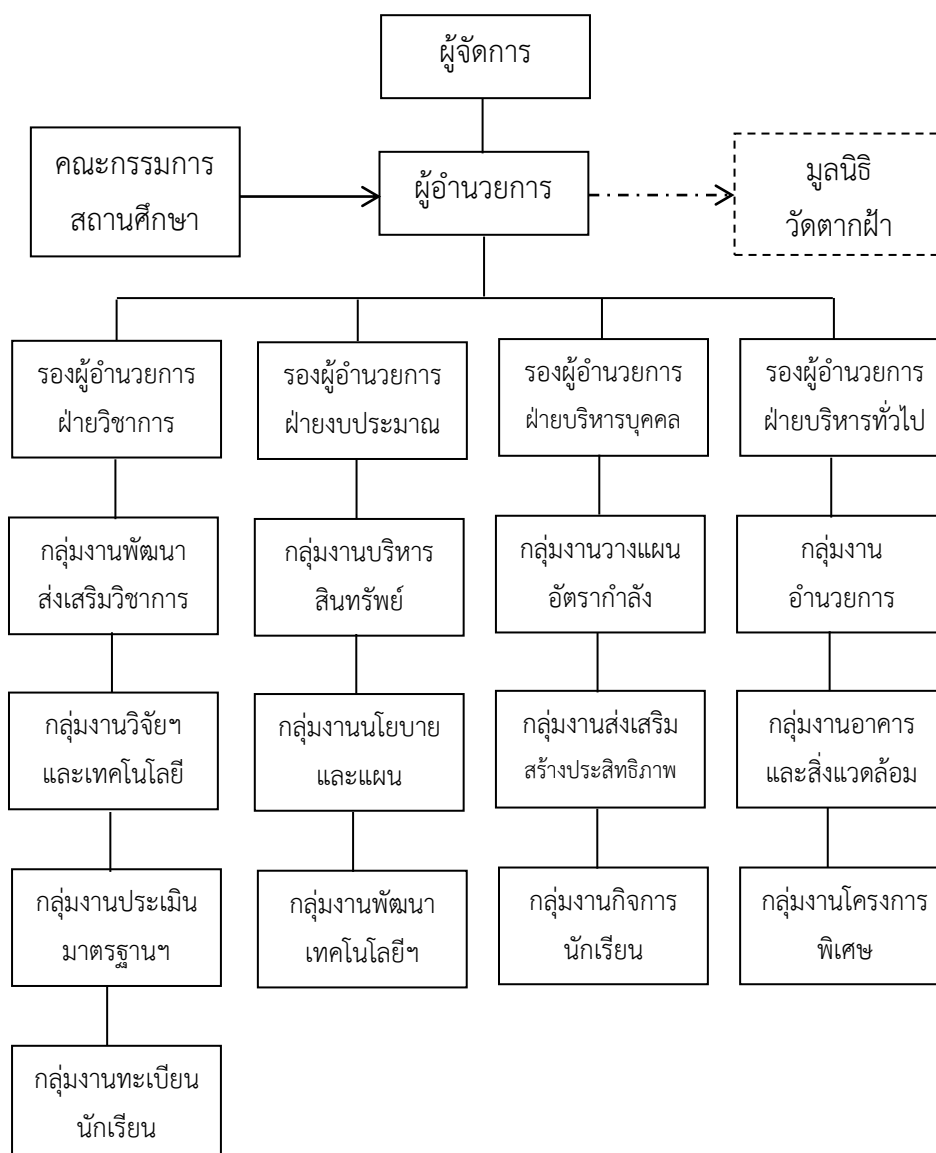
๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระอมรเมธี ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๔๑ ปี วุฒิการศึกษา ป.ธ.๗, กศ.ม. การศึกษามหาบัณฑิต สังกัดวัดตากฟ้า ตำบลตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๑๙๐ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๗ พฤษภาคม ๒๕๓๙ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระราชปัญญาเวที อายุ ๔๒ ปี วุฒิการศึกษา ป.ธ.๙ , กศ.ม.การศึกษามหาบัณฑิต สังกัดวัดตากฟ้า ตำบลตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๑๙๐ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๗ พฤษภาคม ๒๕๓๙ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) รองเจ้าคณะภาค ๔
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๑๑ กันยายน ๒๕๓๙
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๒๕๕๓
๖. ประวัติความเป็นมา โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) ตั้งอยู่เลขที่ ๗๖ หมู่ที่ ๑ วัดตากฟ้า พระอารามหลวง ตำบลตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งอยู่ในบริเวณวัดตากฟ้า ได้รับอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเมื่อ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๙ (จากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น) ปัจจุบันเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี

^{๙๗} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=215:2010-01-30-07-32-47&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) ได้เริ่มเปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา โดยใช้นามเป็นทางการว่า “โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา” โดยมี ๑)พระราชปัญญาเวที (ริต ริตเวที) วุฒิการศึกษา เปรียญธรรม ๙ ประโยค, การศึกษามหาบัณฑิต เป็นผู้ขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนศรีนภเขตวิทยาขึ้นมา โดยได้รับการแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ให้ดำรงตำแหน่ง ผู้จัดการโรงเรียนศรีนภเขตวิทยา ๒)พระอมรเมธี (สุนทร สุนทรเมธี) วุฒิการศึกษา เปรียญธรรม ๗ ประโยค, การศึกษามหาบัณฑิต เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนศรีนภเขตวิทยา โดยได้รับการแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ให้ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนศรีนภเขตวิทยา

โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) เปิดทำการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โดยจัดการเรียนการสอนในภาคบ่าย คือ ตั้งแต่เวลา ๑๒.๓๐ น. เวลา ๑๗.๔๐ น. เรียนวันละ ๘ คาบ คาบละ ๕๐ นาที หยุดทำการเรียนการสอนวันเสาร์และวันอาทิตย์ โดยเปิดเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ คือ ๑)ภาคเรียนที่ ๑ เริ่ม ๑๖ พฤษภาคม ถึง ๑๕ ตุลาคม ๒)ภาคเรียนที่ ๒ เริ่ม ๑ พฤศจิกายน ถึง ๑๕ พฤษภาคม

๗. โครงสร้างการบริหารงานการศึกษา โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) จัดการศึกษา โดยมีโครงสร้างการบริหารตามแผนภูมิที่ ๒.๒ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ โครงสร้างการบริหารงานการศึกษาโรงเรียนศรีนภเขตวิทยา^{๙๘}

^{๙๘} โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา, (ออนไลน์), <http://www.wattakfa.com/>

๘. หลักการจัดการศึกษา โรงเรียนศรีนภเขตวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) ได้วางหลักการจัดการศึกษา โดยมีวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ พันธกิจ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

๘.๑ วิสัยทัศน์ มุ่งจัดการศึกษาให้พระภิกษุสามเณร เป็นศาสนทายาทที่ดี เป็นแบบอย่างในการประพฤติและเผยแผ่หลักธรรม พร้อมทั้งประมวลความรู้มาใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

๘.๒ พันธกิจ

๘.๑ พัฒนาบุคลากรของโรงเรียนให้มีคุณภาพในการจัดการเรียนการสอน

๘.๒ พัฒนาคุณภาพของนักเรียนให้ได้ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ

๘.๓ ปลุกฝังการเป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนา

๘.๔ จัดและรักษาสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และการเป็นอยู่

๘.๕ ผลิตศาสนทายาทที่ดี มีประสิทธิภาพ โดยให้เกิดความรัก และความ

หวงแหนวัฒนธรรมของชาติ พระศาสนา

๘.๖ ประสานความร่วมมือกับชุมชนและสนับสนุนภูมิปัญญา ประเพณี
ท้องถิ่น

๘.๓ เป้าประสงค์

๘.๓.๑ ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับ
วิทยาการสมัยใหม่ได้อย่างชาญฉลาด

๘.๓.๒ ผู้เรียนเป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนาและเป็นคนดีของ
สังคม

๘.๓.๓ ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ
ภาษาไทย และคอมพิวเตอร์

๘.๓.๔ ผู้เรียนสามารถเผยแผ่พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติ

๘.๓.๕ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ คิด
เป็นทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

๘.๓.๖ ผู้เรียนสามารถรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ และปฏิบัติตนใน
สถานการณ์ต่างๆในฐานะเป็นศาสนทายาทที่ดี ได้อย่างเหมาะสม

๘.๔ คุณลักษณะที่พึงประสงค์

๘.๔.๑ ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและที่อื่น

๘.๔.๒ ผู้เรียนมีระเบียบวินัย

๘.๔.๓ ผู้เรียนมีศิลาจารวัตรตรงตามเหมาะสมกับสมณรูป

๘.๔.๔ ผู้เรียนใฝ่รู้เรียนและกล้าแสดงออก

๘.๕ ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

๘.๕.๑ ด้านการบริหารและการจัดการ

๘.๕.๑.๑ มีการส่งเสริมให้กลุ่มบุคคลหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการแสวงหาทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา

๘.๕.๑.๒ มีการแจ้งผลการดำเนินการด้านการศึกษาแก่ชุมชน อย่างสม่ำเสมอและ ต่อเนื่อง

๘.๕.๑.๓ มีการจัดการระบบบริหารงานและการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบงานในฝ่ายอย่างชัดเจนและไม่ซ้ำซ้อน

๘.๕.๑.๔ มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ ในการบริหารงานเพื่อให้งานเป็นปัจจุบันและทันสมัยอยู่เสมอ

๘.๕.๒ ด้านสถานที่และวัสดุอุปกรณ์

๘.๕.๒.๑ เร่งรัดพัฒนาปรับปรุงบำรุงรักษาอาคารสถานที่

๘.๕.๒.๒ เร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค และระบบการสื่อสารภายในโรงเรียนให้เพียงพอ เหมาะสมและมีคุณภาพ

๘.๕.๒.๓ จัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เป็นอุทยานการศึกษา มีความราบรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ส่งเสริมสุขภาพและการเรียนรู้

๘.๕.๒.๔ ส่งเสริมให้นักเรียนมีอุปกรณ์และครุภัณฑ์การเรียนรู้ที่ทันสมัยให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างพอเพียงและต่อเนื่อง เพื่อยกระดับการศึกษาสู่ความเป็นสากล

๘.๕.๒.๕ พัฒนาห้องสมุดให้ได้มาตรฐานเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาค้นคว้า

๘.๕.๒.๖ เร่งรัด รมรงค์ จัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ ห้องศิลปวัฒนธรรม และห้องเกียรติยศของโรงเรียน

๘.๕.๓ ด้านหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอน

๘.๕.๓.๑ โรงเรียนมุ่งเน้นพัฒนากระบวนการเรียนการสอนตามแนวทางปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๘.๕.๓.๒ สร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนการสอน ได้แก่ ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด การศึกษาทางไกลระบบดาวเทียม

๘.๕.๓.๓ ส่งเสริมให้ครูอาจารย์ได้รับการอบรมเทคนิควิธีการสอนการผลิตสื่ออุปกรณ์ต่างๆ

๘.๕.๓.๔ ส่งเสริมให้ครู อาจารย์ได้ไปศึกษาดูงานเพื่อรับรู้วิทยาการใหม่ๆ และนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

๘.๕.๓.๕ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยชุมชนมีบทบาทและสนับสนุนเรื่องเนื้อหาสื่ออุปกรณ์ การจัดกิจกรรมภูมิปัญญาและวิทยาการ

๘.๕.๔ ด้านบุคลากร

๘.๕.๔.๑ ส่งเสริมสวัสดิการแก่บุคลากรทั้งในด้านการดำรงชีวิต ด้านครอบครัว ด้านเพิ่มพูนความรู้ การทวียจัยเพื่อประโยชน์แก่การพัฒนาการเรียนการสอน

๘.๕.๔.๒ ชักนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนตามความเหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับการจัดหลักสูตรท้องถิ่น

๘.๕.๔.๓ จัดหาอัตราากำลังครูอาจารย์ให้มีเพียงพอกับจำนวนนักเรียน จัดแบ่งหน้าที่ได้ตรงตามความสามารถ และได้รับขวัญกำลังใจอย่างสม่ำเสมอ

๙. การพัฒนาบุคลากร สำนักศาสนศึกษาวัดตากฟ้าเล็งเห็นว่า ทรัพยากรทางการศึกษามีค่ายิ่งต่อการพัฒนาสังคมไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา “ผู้สอน” หรือ “ผู้เรียน” โดยมีแนวความคิดว่าการที่อบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนมีคุณภาพ ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาตัวผู้สอนให้เป็นผู้พัฒนาตนเอง และส่งผลโดยตรงไปยังการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้น สำนักศาสนศึกษาวัดตากฟ้า จึงได้ดำเนินการพัฒนาบุคลากรภายในสำนักศาสนศึกษา ดังนี้

๙.๑ การนิเทศงาน เป็นการชี้แนะแนวทางในการปรับปรุงและแก้ไขการปฏิบัติงานโดยเน้นย้ำทั้งในส่วนที่เป็นผลงาน (goal) วิธีในการปฏิบัติงาน (way) โดยจะดำเนินการจัดประชุมครูและนักเรียน การเดินตรวจชั้นเรียน การสังเกตการสอนของครูรวมทั้งการให้คำแนะนำปรึกษาแก่ครูรายบุคคล

๙.๒ การอบรม ทางผู้บริหารของโรงเรียนได้เล็งเห็นความสำคัญของการอบรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากการปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ได้เน้นย้ำความสำคัญของการปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา จึงให้ความสำคัญในการส่งผู้สอนไปอบรมตามสถานที่ ที่ทั้งภาคราชการและภาคเอกชนจัด โดยจัดส่งผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านโดยมีข้อกำหนดว่าหากผู้สอนท่านใดเข้ารับการอบรมในเรื่องใดจะต้องกลับมาพัฒนาผู้สอนในสาขาที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่สนใจ ได้รับทราบถึงความรู้ที่ผู้สอนท่านนั้นได้ไปอบรมมา

๙.๓ การศึกษาต่อ มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาเพราะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ของบุคคลโดยตรงเพื่อการพัฒนาการทำงานและส่วนหนึ่งย่อมส่งผลประโยชน์หรือผลกระทบทางบวกให้แก่สำนักศาสนศึกษาโดยตรง

๑๐ นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอน สื่อการสอนนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน มีความสำคัญในการใช้ช่วยเหลือให้ผู้เรียนสนใจในการเรียน

และเข้าใจบทเรียนได้อย่างแจ่มแจ้งขึ้น พระราชปณฺญาเวทิตได้ให้ความสำคัญในเรื่องสื่อที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะเห็นว่าการสอนวิชาพระพุทธศาสนา เป็นการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอด เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจริยธรรมและค่านิยมที่ดีให้แก่ผู้เรียน โดยท่านมีแนวคิดที่ว่าสื่อการสอนหรืออุปกรณ์การสอนนั้นจะต้องทำให้ผู้เรียนรับรู้และเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว โดยสื่อที่ใช้ในสำนักศาสนศึกษาวัดตากฟ้า มีลักษณะดังนี้

๑๐.๑ สื่อที่เป็นธรรมชาติ โดยยึดหลักแห่งธรรมชาติในการสื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงธรรมะ และมักใช้สถานที่ในบริเวณวัด เช่น บริเวณใต้ต้นไม้ ศาลาปฏิบัติธรรม ศาลาเอนกประสงค์ ฯลฯ

๑๐.๒ สื่อที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยให้ความสำคัญกับสื่อเทคโนโลยี และปัจจุบันได้จัดให้มีห้องเรียนคอมพิวเตอร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

๑๐.๓ สื่อที่เป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ ได้แก่

- หนังสืออ่านประกอบเกี่ยวกับการศึกษาต่างๆ หนังสือเกี่ยวกับธรรมะ หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา หนังสืออ่านเพิ่มเติม และหนังสือส่งเสริมการอ่านที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกฉบับประชาชน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ หนังสือรวบรวมพุทธศาสนสุภาษิตและหนังสือ คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา แบบฝึกหัด แบบทดสอบและแบบประเมินผลจริยศึกษาต่าง ๆ

- แผนที่ที่ใช้สอนพุทธประวัติ แสดงชาติภูมิ ตำบลและสถานที่เกี่ยวข้องในประเทศอินเดีย และ เนปาล

- รูปภาพ เช่น ภาพพุทธประวัติ ปูนูนียสถาน ปูนูนียวัตถุ การจัดกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ ภาพข่าวและเหตุการณ์

- แผนภูมิแสดงญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้า

- เทป วิทยู เพื่อฟังการสวดมนต์และฟังเทศน์

- ชุดการสอน ฯลฯ

๑๐.๔ สื่อที่เป็นครู ทำย้ำเน้นว่าผู้สอนจะต้องมีคุณสมบัติที่ดี ซึ่งเป็นผู้ที่มีความประพฤติน่าเลื่อมใสน่ายึดถือเป็นแบบอย่าง ซึ่งจะส่งผลให้ดึงดูดใจผู้ฟังให้เลื่อมใสและปฏิบัติตาม และในบางกรณี จะเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา เช่น พระนักเทศน์ อนุศาสนาจารย์ หรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถมาบรรยายหรือแสดงธรรมพิเศษ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมมากยิ่งขึ้น

๑๐.๕ สื่อการเรียนทั่วไป ได้แก่ การทัศนศึกษา การเชิญวิทยากร และสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยู โทรทัศน์ ฯลฯ

๒.๔.๑.๗ โรงเรียนวัดหนองปลิงวิทยา^{๙๙}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๑๐๔๐๑
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนวัดหนองปลิงวิทยา
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Watnongplingwitthaya School
๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๙๔ หมู่ที่ ๑ วัดหนองปลิง ตำบลหนองปลิง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๓๒๖๗๐๗ โทรสาร - E-mail - ที่อยู่เว็บไซต์ <http://www.watnongpling.com>

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระมหาประเสริฐ ปุณณสิริ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๔๗ ปี วุฒิการศึกษา ป.ธ.๙ ปริญญาโท วิชาเอก บริหารการศึกษา สังกัดทบฤชกลาง ตำบลทับฤช อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ(วัน/เดือน/ปี) ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๔ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) รองเจ้าคณะอำเภอชุมแสง
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระครูนิพนธ์วิริยกิจ อายุ ๕๙ ปี วุฒิการศึกษานักธรรมชั้นเอก, ปริญญาโท สังกัดวัดหนองปลิง ตำบลหนองปลิง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) เจ้าคณะตำบลนครสวรรค์ออก
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๑
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๑

^{๙๙} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=209:2010-01-30-07-16-02&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

๒.๔.๑.๘ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม^{๑๐๐}

๑. ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา

๑. รหัสสถานศึกษา ๗๐๖๐๐๑๐๔๐๓
๒. ชื่อสถานศึกษา (ไทย) โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม
๓. ชื่อสถานศึกษา (ภาษาอังกฤษ) Pre-Pali Udomsueksa school Of Wat Phodharam
๔. สถานที่ตั้ง ตั้งอยู่เลขที่ ๔๗๔ หมู่ที่ - วัดโพธาราม ถนนโกสีย์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๑๒๔๑๔ โทรสาร ๐๕๖-๒๑๖๖๑๓ E-mail - ที่อยู่เว็บไซต์ <http://watphotharam.net/pusb>

๒. ข้อมูลทั่วไป

๑. สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒
๒. ชื่อผู้บริหาร พระราชวชิรเมธี ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ อายุ ๕๔ ปี วุฒิการศึกษา ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม., กศ.ด. สังกัดวัดบรมธาตุ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ได้รับแต่งตั้งเมื่อ (วัน/เดือน/ปี) ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๓ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) เจ้าอาวาสวัดบรมธาตุ รจจ.กำแพงเพชร
๓. ผู้จัดการโรงเรียนชื่อ พระเกษิวิกรม อายุ ๗๒ ปี วุฒิการศึกษา ป.ธ.๖ สังกัดวัดโพธาราม ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับแต่งตั้งเมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ตำแหน่ง (พระสังฆาธิการ) เจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์
๔. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ - ม.๓) เมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒
๕. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๔ - ม.๖) เมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒
๖. ประวัติความเป็นมา^{๑๐๑} พ.ศ.๒๕๔๑ คราวประชุมคณะกรรมการวัดประจำเดือนสิงหาคมได้มีมติของคณะกรรมการ โดยมีหลวงพ่อดุสิต (พระเกษิวิกรม) เจ้าอาวาส/เจ้าสำนักเรียนเป็นประธานอนุมัติให้ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติสาย

^{๑๐๐} http://nsn.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=211:2010-01-30-07-25-16&catid=69:2010-01-16-04-47-32&Itemid=365.

^{๑๐๑} โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม, (ออนไลน์), http://watphotharam.net/pusb/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=2.

สามัญขึ้นอีกแผนกหนึ่งในวัดตามโครงการฯ ที่พระมหาวิระ วรปญโญ ป.ธ. ๙ (พระราชวรเมธี) ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นผู้เสนอ โดยมอบให้คณะครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโพธารามเป็นผู้รับผิดชอบ ดำเนินการศึกษาข้อมูล เอกสารหลักฐาน ตามขั้นตอนดังนี้

๑. ดำเนินการติดต่อประสานงาน กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา เพื่อศึกษารายละเอียด

๒. จัดตั้งกองทุนดำเนินการศึกษา จำนวนเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท และกองทุนนิธิการศึกษาอีก ๕๐๐,๐๐๐ บาท

๓. เดือนมกราคม ๒๕๔๒ เสนอประธานกลุ่ม ๗ (พระครูพัชรธรรมโสภิต) เพื่อลงนามเห็นชอบในการจัดตั้ง

๔. เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ เสนอเอกสารขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนโดยขออนุญาตชื่อภาษา ภาษาไทยว่า “โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม” นครสวรรค์ โดยมีอักษรย่อว่า “ร.ร.บพ.” ชื่อภาษาอังกฤษว่า “Pre-Pali Uddomsueksa School of Wat bodaram” โดยมีอักษรย่อว่า “PUSB”

๕. เดือนเมษายน เปิดรับสมัครนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๔

๖. เดือนเมษายน เอกสารเสนอขออนุญาตตีกลับมาเนื่องจากมีระเบียบกระทรวงออกในเดือนมีนาคม ให้โรงเรียนที่ขอจัดตั้งใหม่ต้องผ่านคณะกรรมการการศึกษาประจำจังหวัด

๗. วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒ เปิดเรียนโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม มีนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๙๔ รูป มัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๓๖ รูป

๘. เดือนมิถุนายน ๒๕๔๒ เสนอเอกสารเข้าสู่คณะกรรมการการศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ ได้รับพิจารณาผ่านความเห็นชอบ และเสนอต่อกรมการศาสนา

๙. ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนได้ตามเสนอ จากกระทรวงศึกษาธิการในเดือนมิถุนายน ๒๕๔๓ ให้มีผลย้อนหลังตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๒

๗. วัดอุประสงค์ การจัดตั้งโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธาราม ในสำนักศาสนศึกษาวัดโพธาราม เพื่อก่อให้เกิดความหลากหลายในการเรียนด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และสามัญ นักเรียนทุกรูปในสำนักศาสนศึกษาฯ ย่อมได้ชื่อว่าได้รับการศึกษาในระบบ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๕ ก่อให้เกิดการเรียนรู้พอเหมาะสมแก่นักเรียนทุกรูปตามความสามารถ ผู้ที่ต้องการเรียนนันทกรรม ย่อมได้เรียน ผู้ที่ต้องการเรียนบาลีย่อมได้เรียน ผู้ที่ต้องการเรียนวิชาการทางโลกย่อมได้เรียน

๘.ตราสัญลักษณ์

๑. ดอกบัวตูมสี่ชมพู ๗ ดอก หมายถึง การกำเนิดพระพุทธศาสนา คือ ดอกบัวที่ผุดมารองรับเจ้าชายสิทธัตถะในวันประสูติ เสด็จอย่างพระบาทได้ ๗ ก้าว เหมือนเป็นการกำเนิดพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปธรรม โรงเรียนบาลีไตรปิฎกมอศศึกษาวัดโพธาราม ถือกำเนิดมาเพื่อ ความก้าวหน้าแห่งการศึกษาของพระภิกษุสามเณร

๒. ธรรมจักร สีดำ หมายถึง พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาแล้ว ย่อมจะนำหลักธรรมไปสั่งสอนพุทธศาสนิกชนเหมือนว่าได้หมุนวงล้อแห่งพระ สัทธรรมให้แผ่ไปทั่วทิศานุทิศ สีดำเป็นสีที่มั่นคง ดุจพระสัทธรรม

๓. ใบโพธิ์สีทองเปล่งรัศมี หมายถึง วัดโพธารามที่เป็นแหล่งศึกษาพระ ปริยัติธรรม เป็นแหล่งพลังปัญญา เป็นศูนย์รวมน้ำใจของศิษยานุศิษย์วัดโพธาราม

๔. พระเจดีย์สีทอง หมายถึง พระพุทธเจ้าคือ พระมณฑปวัดโพธาราม ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอด ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์วัดโพธาราม เป็นที่เคารพสักการะของพระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน

๕. ฉัตร ๙ ชั้น สีน้ำเงินเปล่งรัศมี หมายถึง พระอารามหลวงแห่งแรกของ จังหวัดนครสวรรค์ ผู้ที่ได้เรียนพระปริยัติธรรมในโรงเรียนบาลีไตรปิฎกมอศศึกษาวัดโพธารามแล้ว ย่อมจะได้ปัญญาเป็นแสงสว่างก่อให้เกิดความสุข ความเจริญเป็นอุดมมงคลชีวิต สีน้ำเงินหมายถึง พระมหากษัตริย์

๖. ลายไทย หมายถึง การศึกษาของพระภิกษุสามเณร ส่งเสริมการอนุรักษ์ วัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทยมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

๗. รับบิ้นพุทธภาษิต หมายถึง ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนบ่งบอกให้ เห็นการพัฒนาการความเป็นเลิศทางปัญญา โดยอัญเชิญพุทธภาษิตว่า “นตถิ ปัญญาสมา อาภา” มา เป็นปรัชญาโรงเรียน

๘. วิสัยทัศน์ (Vision) โรงเรียนบาลีไตรปิฎกมอศศึกษาวัดโพธาราม มุ่งจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม เลิศล้ำสามัญบาลี มีจริยวัตร ปฏิบัติตนเป็นศาสนทายาทที่ดีมี กระบวนการคิดสุขภาพกาย-จิตดี เทคโนโลยีล้ำหน้า เห็นคุณค่าและภูมิใจในพระพุทธศาสนา ร่วมรักษา ศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมเชิดชูสถาบัน มุ่งมั่นอนุรักษ์ศาสนธรรม นำพาสู่ ความสำเร็จ

๑๐. พันธกิจ (Mission)

๑. พัฒนาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้เทคโนโลยีทันสมัย
๒. พัฒนาปลูกฝัง และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในด้าน

คุณธรรมและจริยธรรม

๓. พัฒนาครูสอน และจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ
๔. พัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อกิจกรรมการเรียนการสอน
๕. จัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังและส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการอนุรักษ์ธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม

๖. จัดให้มีการประเมินผลนักเรียนตามสภาพความเป็นจริง

๗. พัฒนาการบริการและจัดการโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ

๑๑. เป้าหมายโรงเรียนบาลีไตรปิฎกวัดโพธาราม

๑. นักเรียนในสังกัดสำนักศาสนศึกษาวัดโพธารามทุกรูป มีความรู้และทักษะพื้นฐานตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมและสามัญศึกษา สามารถคิดอย่างเป็นระบบ มีวิจารณ์ญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ และมีวิสัยทัศน์

๒. นักเรียนในสังกัดสำนักศาสนศึกษาวัดโพธารามทุกรูป เรียนจบหลักสูตรพระปริยัติธรรม และสามัญศึกษา

๓. นักเรียนในสังกัดสำนักศาสนศึกษาวัดโพธารามทุกรูป มีคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์ และปฏิบัติตนเป็นศาสนทายาทที่ดี

๔. โรงเรียนมีสื่อการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ และเหมาะสม

๕. โรงเรียนมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ และนักเรียนทุกรูปมีความปลอดภัย มีสุขภาพกายสุขภาพจิตดี และห่างไกลยาเสพติด

๖. นักเรียนในสังกัดสำนักศาสนศึกษาวัดโพธารามทุกรูป เห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งมีสุนทรียภาพ ด้านศิลปะ มีวัฒนธรรม และมีลักษณะนิสัยที่ดี

๗. ผู้บริหาร ครูและนักเรียนในสังกัดสำนักศาสนศึกษาวัดโพธารามทุกรูป มีแฟ้มการประเมินผลงานตามสภาพที่เป็นจริง

๘. ผู้บริหาร ชุมชน ครู อาจารย์ นักเรียน และบุคลากรทางการศึกษา มีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการศึกษาของโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ปรัชญาโรงเรียน

โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษาวัดโพธารามมุ่งมั่นให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ กระตุ้นให้นักเรียนแสวงหาความรู้ จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ตำราวิชาการสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดปัญญาครบทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาเหตุผลด้วยตัวเอง

๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับการเล่าเรียนหรือการถ่ายทอดต่อกันมา

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม

โดยทางโรงเรียนถือว่าผู้ที่มีปัญญา เหมือนมีแสงสว่างส่องให้เห็นวัตถุสิ่งของในที่มืด ปัญญาคือแสงสว่างส่องนำทางชีวิต ผู้มีปัญญาจะสามารถมองเห็นบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ได้ แสงไฟ แสงอาทิตย์ แสงจันทร์สามารถส่องให้เห็นวัตถุต่างๆ ได้เท่าพลังแสงเหล่านั้นจะมีไปถึงส่วนแสงสว่างแห่งปัญญานั้นสามารถมองเห็นได้ทุกสถานการณ์ทั้งในที่แจ้งและในที่มืด โรงเรียนจึงได้อัญเชิญพุทธภาษิตมาเป็นปรัชญาโรงเรียนว่า “นตถิ ปัญญาสมา อาภา แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี”

๑๒. คำขวัญโรงเรียน “ความรู้คู่คุณธรรม”

๒.๕ เทคนิคที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และในวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพนี้นั้น เป็นกระบวนการค้นหาความจริงในสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ เป็นการสืบค้นโดยมองภาพรวมอย่างรอบด้าน ทุกแง่ทุกมุม ด้วยนักวิจัยเองและโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ตีความหมายแบบอุปนัยหรืออุปมาน (Inductive analysis) เพื่อให้เข้าใจ “โลก” หรือมิติความเป็นจริงของบุคคลในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมขณะนั้น^{๑๐๒}

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ที่ลักษณะของข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์วิจัย กล่าวคือข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพจะมีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น พฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เป็นต้น ซึ่งในบางลักษณะไม่สามารถวัดในเชิงปริมาณได้ หรือวัดได้แต่สื่อความหมายไม่ชัดเจนเพียงพอ ส่วนวิธีการวิเคราะห์วิจัยนั้น จะเป็นการรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต หรือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการที่ไม่มีโครงสร้างแน่นอน เมื่อต้องการศึกษาปัญหาใดก็สังเกต หรือสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น โดยสังเกตหรือสัมภาษณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม และนำผลมาวิเคราะห์วิจารณ์เพื่อหาข้อสรุป

^{๑๐๒} นิศา ชูโต, การวิจัยเชิงคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร : พี เอ็น การพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

ลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพนี้นั้น มีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured Interview) เพียงแต่มีโครงการของคำถามสำหรับเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

๒. การอภิปรายกลุ่มเฉพาะ (Focus group Discussion) หรือการระดมความคิดได้แก่การนำผู้ให้ข้อมูลมารวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ แล้วถามคำถามเพื่อให้กลุ่มให้ข้อมูลโดยการอภิปราย

๓. การสังเกตพฤติกรรมหรือวิธีการปฏิบัติการ เป็นวิธีเก็บข้อมูลเพื่อการเสาะแสวงหาข้อมูลจากกลุ่มเล็ก เทคนิคนี้ต้องใช้ผู้ชำนาญในการสังเกตวิเคราะห์และมีความอดทนในการสังเกตที่ต้องใช้เวลา

๔. การวิเคราะห์เนื้อหาสาระจากเอกสาร เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ร่วมกับวิธีรวบรวมข้อมูลแบบอื่น โดยเฉพาะในการอ่านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผลจากการอ่านจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถออกแบบการวิจัยได้เหมาะสม เลือกเทคนิควิเคราะห์ เขียนรายงาน และอภิปรายผลได้กว้างขวางลึกซึ้ง

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้นั้นไม่จำเป็นต้องใช้สาระสำคัญครบทั้ง ๔ ประการ ก็ได้ อาจจะเลือกอย่างหนึ่งอย่างใดหรือเลือกอย่างใดเข้าอีกอย่างก็ได้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อที่จะทราบถึงหลักพุทธธรรมและการนำหลักพุทธธรรมนั้นไปใช้ของผู้บริหารในการบริหารการศึกษา ผู้วิจัยได้ประมวลเทคนิคและวิธีการในการวิจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกันไว้เพื่อความเข้าใจ ดังนี้

๒.๕.๑ สาระสำคัญจากเอกสาร

การศึกษาวิจัยนี้ได้ศึกษาจากเอกสารต่างๆ ที่มีผู้เชี่ยวชาญได้อธิบายไว้ ผู้วิจัยได้นำสรุปเพื่อให้ได้สาระสำคัญจากเอกสารเหล่านั้น โดยเอกสารเหล่านั้นผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี อรรถกถาฎีกาต่างๆ หลักพุทธธรรมจากนักปราชญ์หลายท่านที่ท่านได้เขียนไว้ รวมไปถึงศึกษาค้นคว้าจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดจากสำนักศึกษาและสถานศึกษาต่างๆ และยังมีบทความต่างๆที่ท่านผู้รู้ได้เขียนไว้จากระบบออนไลน์ จากเอกสาร วารสารต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในการวิเคราะห์เนื้อหาสาระในการศึกษาวิจัย

๒.๕.๒ การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview)

จอห์น เครสเวลล์ (John W.Creswell)^{๑๐๓} ได้ให้ความหมายของการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview) ว่าเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายเล็ก ๆ ประมาณ ๔ – ๖ คน โดยผู้วิจัยจะเตรียมคำถามกว้าง ๆ ประมาณ ๒-๓ คำถาม และพยายามจับประเด็นคำตอบของแต่ละคนในกลุ่ม พร้อมกับเสริมว่า การสัมภาษณ์กลุ่ม (FGI) หรือ การสนทนา

^{๑๐๓} John W.Creswell (2002), Educational Research, Merrill Prentice Hall. p. 644, USA.

กลุ่ม (FGD) ถูกใช้เพื่อรวบรวมความเข้าใจร่วมกันจากแต่ละบุคคลหลาย ๆ คนเช่นเดียวกันกับการเข้าใจความคิดเห็นของกลุ่มเฉพาะที่ผู้วิจัยสนใจ การสัมภาษณ์กลุ่ม เป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยการสัมภาษณ์กับกลุ่มคนประมาณ ๔-๖ คนโดยปกติ ผู้วิจัยจะถามคำถามกว้างๆ ทั่วๆ ไป ๒-๓ ประเด็น และพยายามจับประเด็นคำตอบจากผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละคนทุกคนในกลุ่ม การดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มจะได้ข้อมูลที่ดีถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการสัมภาษณ์ด้วยกันเป็นอย่างดี และเมื่อกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์มีลักษณะคล้ายกันและให้ความร่วมมือต่อกันและกัน การสัมภาษณ์กลุ่มจะเป็นกระบวนการที่เหมาะสมเมื่อผู้วิจัยมีเวลาที่จำกัด และผู้ถูกสัมภาษณ์มีความสนใจในข้อมูลที่จะตอบ รวมไปถึงผู้ถูกสัมภาษณ์บางคนอาจไม่เต็มใจที่จะให้ข้อมูลบางเรื่องที่ถูกสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการศึกษาค้นคว้าที่ใช้กันโดยทั่วไปในวิชาสังคมศาสตร์ เป็นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ผู้สอบถามและผู้ตอบ ภายใต้กฎเกณฑ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล เป็นการสนทนอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก มีความยืดหยุ่น ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสอธิบายขยายความหรือซักถามเพิ่มเติมติดต่อกันเพื่อให้ผู้ตอบเข้าใจจุดประสงค์ของผู้สัมภาษณ์ ทั้งยังสามารถเปลี่ยนสถานการณ์หรือหาทางวกกลับเมื่อผู้พูดตอบไม่ตรงคำถาม การสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑.๑ แบบของการสัมภาษณ์ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑.๑.๑ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured Interview or Formal Interview) มีลักษณะคล้ายแบบสอบถาม เพราะคำถามถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบนี้มีคำถามและข้อกำหนดตายตัว จะสัมภาษณ์ผู้ใดก็ใช้คำถามแบบเดียวกันมีลำดับขั้นตอนเรียงเหมือนกัน โดยปกตินักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะไม่ใช่วิธีนี้เป็นวิธีการหลัก เพราะไม่ช่วยให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและครอบคลุมเพียงพอ โดยเฉพาะในแง่วัฒนธรรม ความหมายและความรู้สึกนึกคิด

๑.๑.๒ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นแบบที่มักจะควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มักจะใช้กับวิธีการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชน และข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ยังไม่มีผู้รวบรวมมาก่อน ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม

ในการสัมภาษณ์แบบนี้ตัวผู้วิจัยมักจะสัมภาษณ์เอง จึงจะรู้ว่าต้องการข้อมูลแบบใด เพื่อวัตถุประสงค์ใด โดยอาจเตรียมแนวคำถามกว้างๆ มาล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบนี้แบ่งออกเป็น ๔ แบบย่อย คือ

๑.๑.๒.๑ แบบแรก เป็นการสัมภาษณ์โดยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิดของตนเองไปเรื่อยๆ จึงเหมาะที่จะใช้กับผู้วิจัยที่ยังไม่มีแนวคิดเฉพาะเจาะจงสำหรับข้อมูลที่ได้รับ หากแต่แนวคิดด้านทฤษฎีในเรื่องนั้นๆ ชัดเจนอยู่แล้ว

๑.๑.๒.๒ แบบที่สอง เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีจุดสนใจเฉพาะ (Focus Interview) หรือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) ผู้สัมภาษณ์มีจุดสนใจอยู่แล้วจึงพยายามหันความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้าสู่จุดที่สนใจ ผู้วิจัยต้องรู้จักรวบรวมหรือตัดบทโดยไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เกิดความรู้สึกไม่สบายใจและไม่อยากให้ความร่วมมือ

๑.๑.๒.๓ แบบที่สาม เป็นการสัมภาษณ์แบบตะล่อมกล่อมเกล่า (Probe) โดยการซักถามที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมา ต้องใช้วาทศิลป์เพื่อให้ผู้ตอบเล่าเรื่องทั้งหมดส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือทนายความมักนิยมใช้กัน

๑.๑.๒.๔ แบบที่สี่ เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) โดยการกำหนดตัวผู้ตอบบางคนเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบนั้นมีข้อมูลที่ลึกซึ้งกว้างขวางเป็นพิเศษ เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย เราเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คุณค่าของผู้ให้ข้อมูลสำคัญอยู่ที่แง่มุมการมองปรากฏการณ์แบบคนใน (Emit) ของเขา ผู้วิจัยจึงไม่ควรเอาความคิดตนเองไปใส่ในระบบความคิดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจนเขาสูญเสียทัศนะแบบคนใน

๑.๒ ขั้นตอนการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

๑.๒.๑ ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ โดยการเลือกกลุ่มบุคคลที่จะไปสัมภาษณ์ ควรศึกษาว่าเขาใครใคร เตรียมรายละเอียดต่างๆ วางแผนการสัมภาษณ์ และซักซ้อมการสัมภาษณ์กับผู้อื่นก่อน

๑.๒.๒ ขั้นเริ่มการสัมภาษณ์ ประกอบด้วยแนะนำตัวเอง สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง บอกวัตถุประสงค์ พูดคุยอุ่นเครื่องก่อนการสัมภาษณ์จริง กรณีที่จะมีการบันทึกหรือใช้เครื่องบันทึกเสียงต้องแจ้งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบด้วย

๑.๒.๓ ขั้นสัมภาษณ์ ใช้คำถามที่เตรียมไว้ล่วงหน้า เป็นนักฟังที่ดี รู้จักป้อนคำถามให้เหมาะสม ใช้ภาษาที่สุภาพเข้าใจง่าย

๑.๒.๔ ขั้นบันทึกข้อมูล และสิ้นสุดการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย การจดบันทึกข้อมูลตามความเป็นจริงเจาะเฉพาะใจความสำคัญ รีบทำการบันทึกการสัมภาษณ์ให้แนบไว้กับบันทึกการสัมภาษณ์นั้นด้วย

๑.๓ การบันทึกคำตอบ สำหรับการบันทึกคำตอบจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยมีโอกาเลือกได้ ๒ วิธี คือ

๑.๓.๑ ใช้เทปบันทึกเสียงช่วย ซึ่งอาจจะทำให้สิ้นเปลืองและเป็นทางการมากเกินไป

๑.๓.๒ บันทึกการสัมภาษณ์ในขณะที่สัมภาษณ์และเขียนรายละเอียดภายหลัง

๑.๔ หลักการบันทึกคำตอบในการบันทึกคำตอบ ครอบคลุมข้อมูลดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ทักษะคติของผู้ให้สัมภาษณ์และต่อการสำรวจ

๑.๔.๒ ลักษณะปกปิดของผู้ให้สัมภาษณ์ ที่อยู่อาศัยหรือองค์ประกอบอื่นๆ ในชีวิตของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๔.๓ องค์ประกอบใดๆ ที่มีอิทธิพลต่อการสัมภาษณ์ เช่น การขัดจังหวะ ความยุ่งยากเกี่ยวกับภาษา ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ตอบคำถามบางข้อ

๑.๔.๔ ข้อมูลอื่นๆ นอกเหนือจากคำตอบจากการสัมภาษณ์ เช่น สภาพแวดล้อม อาคารสถานที่ สภาพการจัดการ โดยการสังเกต

๒.๕.๓ การวิเคราะห์สาระ (Content analysis)

การวิเคราะห์สาระ หรือการวิเคราะห์เนื้อเรื่องมาจากภาษาอังกฤษว่า Content Analysis หมายถึง วิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้กระบวนการหลายแบบมาสรุปอ้างอิงผลที่ได้จากข้อความหลักการสำคัญของการวิเคราะห์สาระ คือ การจำแนกคำ กลุ่มคำ ประโยค จากข้อความเข้ากลุ่มจากนั้นจึงจัดกลุ่มนำเสนอข้อค้นพบ พร้อมทั้งแปลความหมาย^{๑๐๔} การวิเคราะห์สาระหรือการวิเคราะห์เนื้อเรื่องเป็นเทคนิคทางการวิจัยอย่างหนึ่ง เพราะต้องอาศัยกระบวนการจัดการทำข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งความเชื่อถือได้ สื่อความหมายกันได้อย่างมีระบบ เป็นตัวเลขได้ และมีความเป็นปรนัย^{๑๐๕}

^{๑๐๔} ทรงพล โสภณ, การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลในสถาบันราชภัฏ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๐๕} อุทุมพร จามรมาน, วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๔, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๒.

ลักษณะทั่วไปในการวิเคราะห์สาระ^{๑๐๖} มีดังนี้

๑. ใช้ระบบวิธีทางวิทยาศาสตร์และสรุปเกี่ยวกับข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ไว้ว่า
  - ๑.๑ ข้อมูลที่หามาได้ ไม่ได้มีความหมายเดียว แต่สามารถแปลความหมายได้หลายอย่าง
  - ๑.๒ ความหมายที่วิเคราะห์ได้นั้น ไม่จำเป็นต้องนำไปใช้กับเรื่องอื่นๆนอกเหนือไปจากเรื่องที่กำลังทำการศึกษาอยู่
๒. การตรวจสอบข้อมูลที่ตรงกับเนื้อหาของเรื่องที่ศึกษา จะทำในรูปแบบที่เป็นระบบ มีมาตรฐาน มีตัวบ่งชี้ที่ชัดเจน มีตัวแทนความหมายของเรื่องแต่ละประเด็น มีการติดต่อสื่อสารข้อมูล โดยใช้กระบวนการเชิงตรรกะที่มีเหตุผลประกอบ
๓. การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยการศึกษาอย่างละเอียด และมองหลายๆ ด้านเช่น องค์ประกอบของเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในและภายนอก และสิ่งที่กำลังเปลี่ยนไป ทั้งทางบวกและทางลบ ผลที่ได้จากการมองหลายๆ ด้านจะเป็นแนวโน้มซึ่งเขียนออกมาเป็นโครงร่างได้
๔. มาตรฐานของการวิเคราะห์จะวัดได้จากการประเมิน ซึ่งสามารถแยกแยะออกเป็นประเด็นๆ ได้ และสามารถตรวจสอบได้ เช่น ดูจากตัวบ่งชี้หรือสิ่งที่แสดงอาการบ่งบอกของเรื่องราวต่างๆ
๕. การตรวจสอบว่าการวิเคราะห์มีความเที่ยงตรงเพียงใดดูได้จากตัวบ่งชี้ ๓ ประการ คือ
  - ๕.๑ ความถี่ที่ปรากฏขึ้นเกี่ยวกับเรื่องราวนั้นๆ
  - ๕.๒ แนวโน้มที่เกิดขึ้นหรือได้รับการกล่าวถึงในช่วงเวลาดังกล่าว
  - ๕.๓ ความเชื่อในเรื่องราวของกลุ่มคนทั้งในและนอกวงการ มีมากน้อยเพียงใดซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะ
๖. ข้อมูลที่ได้จากภาษาที่ใช้สื่อสารและนำมาวิเคราะห์ได้จากหลายทางคือ
  - ๖.๑ สาระเรื่องราวที่ได้จากการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งพิมพ์ต่างๆ ถ้าตรงกันมากๆ จะเป็นการบ่งชี้ถึงความเที่ยงตรงภายนอกของประเด็นที่สนใจได้
  - ๖.๒ ข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวที่สำคัญๆ กำลังเป็นที่สนใจในประเทศนั้นๆ และเป็นที่สนใจร่วมกันระหว่างประเทศ
  - ๖.๓ ข้อมูลจากเอกสารส่วนบุคคล เช่น บันทึกส่วนตัว จดหมาย ข้อเขียน โน้ตย่อ
  - ๖.๔ การสัมภาษณ์บุคคล ผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นต่างๆ ที่ได้จัดบันทึกไว้
  - ๖.๕ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลในวงการที่เกี่ยวข้อง จากการได้ยิน ได้ฟังและสังเกต จะเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ สามารถเลือกบันทึกได้ตรงตามประเด็นที่ต้องการ

^{๑๐๖} Krippendorff, K. (ed) 1980. Content analysis : An Introduction to the methodology.

๗. การศึกษาถึงกระบวนการทางสถาบัน ส่วนใหญ่จะศึกษาได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิจากเอกสารสรุป จะทำให้ได้หน้าที่ โครงสร้าง กระบวนการดำเนินงาน สภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงการถ่ายทอดความเชื่อระหว่างบุคคลรุ่นต่อรุ่น ฯลฯ และการสื่อสารในสถาบันส่วนใหญ่จะเป็นไปตามกฎระเบียบของสถาบัน หมุนเวียนวนไปมาภายในสถาบัน สามารถวัดเส้นตรงได้ แต่ไม่สามารถวัดเส้นโค้งได้ การวัดความยาวของเส้นโค้งจึงต้องใช้เชือกมาวัดแทนและเชือกสามารถใช้วัดได้ทั้งเส้นตรงและเส้นโค้ง

๘. รูปแบบการวิจัย (Research Design) ของการวิเคราะห์เนื้อหา มักจะจัดลำดับตามธรรมชาติของเรื่องที่ศึกษา ผู้วิจัยต้องสังเกตและบันทึกอย่างละเอียด ชัดเจน และมีความเที่ยง การวิเคราะห์ต้องระมัดระวังให้รอบคอบ เพราะถ้าวิเคราะห์ผิดตอนใดตอนหนึ่งก็จะส่งผลให้แปลความหมายของตอนต่อไปผิดพลาดไปด้วย ซึ่งจะสะสมต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นจุดอ่อน

๙. วิธีการวิเคราะห์เนื้อหานั้น ผู้วิจัยสามารถแบ่งแยกประเด็นบ่งชี้เป็นเรื่องราวๆ พร้อมทั้งสามารถคาดคะเนข้อมูลเทียบกับพารามิเตอร์ (Parameter) ได้ โดยหาข้อมูลเชิงประจักษ์ให้บ่งชี้ประเด็นภายใต้ขอบเขตที่จะศึกษา โดยต้องมองกลับไปกลับมาระหว่างข้อมูลกับพารามิเตอร์ทำหลายๆ ครั้งเมื่อได้ผลตรงกันก็จะสามารถสรุป

๑๐. ก่อนการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหา ต้องกำหนดขอบเขตข้อมูลที่จะศึกษา (Context Unit) ก่อน และวางแผนการเก็บรายละเอียดที่ต้องบันทึก (Recording Unit) ซึ่งสิ่งที่บันทึกต้องสามารถเป็นตัวบ่งชี้สาระอย่างเฉพาะเจาะจงได้ และแยกประเภทเป็นประเด็นๆ ได้

การวิเคราะห์สาระเป็นเทคนิควิธีการหนึ่งที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งมีความเที่ยงตรงสูงที่เกิดจากการอ้างอิงภายใน ตามบริบทของข้อมูลนั้นสามารถตรวจสอบได้ด้วยการทำซ้ำ มีวิธีดำเนินการตามประเด็นหลักๆ ๒ ประเด็น คือ

๑. ใช้วิธีตีความหมาย จากเรื่องราวที่สัมภาษณ์ที่สนทนา ซึ่งเป็นภาษาพูดและจากเอกสารที่เป็นภาษาเขียน

๒. ใช้วิธีการจับประเด็น โดยการนับความพ้องกันของเนื้อหา เรื่องราวภายในระหว่างตัวแปรและข้อมูลที่ศึกษามากกว่าการนับเชิงปริมาณที่เกิดจากการแปลความตามสัญลักษณ์ขอบเขตของการวิเคราะห์สาระ

การวิเคราะห์สาระมีข้อจำกัดที่ต้องคำนึงถึงเมื่อนำไปปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดขึ้นอยู่กับวิธีการสื่อสารเท่านั้นที่มีขึ้นได้ ถ้าการสื่อสารมีน้อยข้อมูลที่ได้น้อย แต่ถ้าสามารถสื่อสารได้หลายๆ ทาง ข้อมูลก็จะยิ่งได้รับมากขึ้น

๒. เป็นไปตามบริบทของเรื่องราว คือ จะทำการพิจารณาตีความหรือจับประเด็นตามเนื้อหาที่ปรากฏในบริบทที่กำหนดเป็นเป้าหมายในการศึกษา

๓. ความรู้และประสบการณ์ของผู้วิเคราะห์ จะมีผลมากต่อการตีความหมายของข้อมูล

๔. ข้อมูลที่จัดเก็บไว้ จะต้องดูเป้าหมายของการวิเคราะห์เป็นหลัก
  ๕. การนำข้อมูลที่เก็บหรือบันทึกไว้ไปตีความต่อนั้น เป็นภารกิจเชิงปัญญาที่ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของผู้เก็บข้อมูล
  ๖. ความตรง (Validity) เป็นเกณฑ์พิจารณาสูงสุดที่จะบอกได้ว่าข้อมูลหรือผลงานที่ได้รับจะน่าเชื่อถือเพียงใด
- สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกสาระสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพจากการวิเคราะห์สาระ (Content Analysis) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในแนวลึก (In-depth structured Interview) เพื่อให้ได้ผลทางการวิจัยและนำไปสู่สรุปผลการวิจัย

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาและการบริหารงานโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ของผู้บริหารโดยนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารงานด้านต่างๆ ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

๒.๖.๑ งานวิจัยในประเทศ

วรภาส ประสมสุข^{๑๐๗} ได้ศึกษาหลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรมใน พระพุทธศาสนา พบว่า หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการบริหารการศึกษา มีจำนวน ๒๑ หลักธรรม แยกตามหลัก การครองตน ครองคน และครองงานได้ ดังนี้

การครองตน มีหลักธรรม คือ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมอันทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะ ๒ กุศลมูล ๓ สันโดษ ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ สังคหวัตถุธรรม ๔ อธิษฐานธรรม ๔ เบญจธรรม พละ ๕ กัลยาณมิตตตา ๗ สัมปยุตธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และทศพิธราชธรรม

การครองคน มีหลักธรรม คือ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมอันทำให้งาม ๒ กุศลมูล ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ สังคหวัตถุธรรม ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สัมปยุตธรรม ๗ อปริหานิยธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และ ทศพิธราชธรรม

การครองงาน มีหลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมอันทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ สุจริต ๓ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ ขรवासธรรม ๔ สังคหวัตถุธรรม ๔ สัมปยุตธรรม ๗

---

^{๑๐๗} วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กีนาวงศ์, หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม, วิทยานิพนธ์ ปรัชญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร), ๒๕๕๐.

อรรถพ โยนิจ^{๑๐๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ควรนำหลักธรรมไปใช้ในการบริหารงานให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหลักพรหมวิหารธรรม ผู้บริหารควรมีเมตตา คือ ให้อภัย ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีความหวังดี ประรณาดต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนหลักสังคหวัตถุ ๔ ผู้บริหารควรมีปาวจา คือ ทักทายปราศรัยกับผู้ร่วมงานด้วยวาจาที่สุภาพ และถูกกาลเทศะ พร้อมทั้งยกย่องชมเชยเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาทำความดี สำหรับหลักอิทธิบาทธรรมนั้นผู้บริหารควรมีการวางแผนในการทำงาน และมีศรัทธาต่อวิชาชีพอของตัวเอง โดยมุ่งมั่นที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จ และหลักสปปุริสธรรมนั้นผู้บริหารควรรู้จักและเข้าใจในธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันในโรงเรียน และควรรู้จักศักยภาพของตนเองว่ามีแค่ไหน รวมทั้งความประพฤติทั้งทางกาย วาจา ใจให้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์

สุแทน โคตรภูเวียง^{๑๐๙} ได้ศึกษาและวิจัยเรื่องการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคคณะสงฆ์ ๙ พอสรุปได้ดังนี้

๑. โครงสร้างการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างการบริหารที่คล้ายคลึงกันแบบโครงสร้างงานหลักโดยมีผู้จัดการเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด รองลงมาคือครูใหญ่ ผู้ช่วยครูใหญ่ หัวหน้าฝ่ายต่างๆ ลดหลั่นลงมา ซึ่งมักจะมี ๔ ฝ่าย คือ งานธุรการ งานวิชาการ งานทะเบียน และงานการปกครอง

๒. ผู้บริหารและครูผู้สอนมีความเห็นว่า โรงเรียนได้ปฏิบัติงานบริหารการศึกษาทั้ง ๖ ด้าน คือ งานวิชาการ งานบุคลากร งานธุรการ งานกิจการนักเรียน งานอาคารสถานที่และงานสัมพันธ์กับชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง

๓. ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการบริหารส่วนใหญ่เกิดจากโครงสร้างการบริหารที่ขาดความชัดเจนและเกิดจากการขาดแคลนปัจจัยการบริหารที่สำคัญ ได้แก่ เงินงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรที่มีคุณภาพทางการศึกษา

^{๑๐๘} อรรถพ โยนิจ, การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่, การค้นคว้าแบบอิสระ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^{๑๐๙} สุแทน โคตรภูเวียง, การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคคณะสงฆ์ ๙, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๓.

นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร^{๑๑๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่ ได้สรุปว่า ผู้บริหารได้บริหารงานที่เน้นการนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารตน ตามหลักของสัปปุริสธรรม (ธรรมของคนดี) ทั้ง ๗ ประการ คือ อัมมัญญตา(รู้จักเหตุ) อัตถัญญตา(รู้จักผล) อตตัญญตา(รู้จักตน) มตตัญญตา(รู้จักประมาณ) กาลัญญตา(รู้จักกาล) ปริสสัญญตา(รู้จักชุมชน) และโปรรัญญตา(รู้จักเล็กคอบคน) การบริหารคน ตามหลักพลธรรม(ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารงาน) ทั้ง ๔ ประการ ปัญญาพล(ใช้ปัญญา) วิริยพล(ใช้ความเพียร) อนวัชชพล(ใช้ความสุจริต) สังคหพล(ใช้มนุษยสัมพันธ์) และการบริหารงาน ตามหลักอิทธิบาทธรรม(ธรรมที่นำทางสู่ความสำเร็จ) ทั้ง ๔ ประการ คือ ฉันทะ(มีความสนใจ) วิริยะ(มีความเพียรพยายาม) จิตตะ(ความเอาใจใส่) วิมังสา(หมั่นทบทวนการงาน) รวมถึงการบริหารงานตามหลักฆราวาสธรรม(ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน) ทั้ง ๔ ประการ คือ สัจจะ(มีความจริงใจ) ทมะ(มีความข่มใจ) ขันติ(มีความอดทน) จาคะ(มีการเสียสละ)

ศรินทร์ล ลัทธิโร^{๑๑๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความพร้อมของกระบวนการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี พบว่า ความพร้อมของกระบวนการบริหารของผู้บริหารและครูผู้สอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในการจัดการศึกษา ๑๒ ปี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๘ เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการบริหารเป็นรายด้าน พบว่า การบริหารกิจการนักเรียนอยู่ในระดับมากและเป็นอันดับแรก รองลงมาได้แก่การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานธุรการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานอาคารสถานที่ อยู่ในระดับมากและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ^{๑๑๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาแนวทางและศักยภาพทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พบว่า โดยรวมผู้บริหารโรงเรียนได้ส่งเสริมการศึกษาโดยการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการตามสายงานที่เหมาะสม จัดการเรียนการสอนความรู้ควบคู่กับการศึกษาในแผนกธรรม บาลี โดยพยายามให้บุคลากรจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและสมณวินัย และส่งเสริมนักเรียนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและ

^{๑๑๐} นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร, การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่, **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๒.

^{๑๑๑} ศรินทร์ล ลัทธิโร, การศึกษาความพร้อมของกระบวนการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในการจัดการขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี, **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี), ๒๕๕๔.

^{๑๑๒} วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ, **รายงานการวิจัย** การพัฒนาแนวทางและศักยภาพทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๕๓.

การปฏิบัติตนที่เหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดี โดยพยายามให้นักเรียน ชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องของการปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรม และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสั่งสมกันมาทั้งในรูปแบบของวิธีการการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้เป็นพลังในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยเริ่มต้นจากการให้การศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ และขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับอำเภอ แต่ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนที่มีความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านยังเป็นพลังที่เกื้อกูลให้ชุมชนมีคุณธรรม จริยธรรมได้ตามสมควร

ทองย้อม สาครสูงเนิน^{๑๑๓} ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริหารด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต ๑ พบว่า พฤติกรรมการบริหารการศึกษาที่ครูและกรรมการสถานศึกษาต้องการมากที่สุด คือการแสดงพฤติกรรม ๓ ด้านที่ต้องการ คือ ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการครองตน คือ ประพฤติตนดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ร่วมงานและประชาชนทั่วไป ปฏิบัติตนด้วยความยุติธรรม วางตนเป็นกลางไม่ลำเอียง มีความซื่อสัตย์สุจริต ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการครองคน คือ ให้คำยกย่องชมเชยแก่ผู้ร่วมงาน เมื่อทำงานบรรลุผลสำเร็จมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการครองงาน คือ มอบหมายงานให้ตรงกับ ความถนัด ความรู้ความสามารถ ใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ และพิจารณาความสำเร็จของงานโดยหลักยุติธรรม

พระดณัย อนาวีโล (บุญสาร)^{๑๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ ได้สรุปว่า หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย หลักสัปปริสธรรม ๗ ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของสัปปริสชน คือ คนดีประกอบด้วย รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชนและรู้บุคคล หลักสังคหัตถ์ ๔ ว่าด้วยการครองคน เป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้สามัคคี ประกอบด้วย ทาน คือ การให้ ปิยวาจา คือ วาจาอันเป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอหรือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย และหลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ฉันทะ คือ

^{๑๑๓} ทองย้อม สาครสูงเนิน, การศึกษาพฤติกรรมการบริหารด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต ๑, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม), ๒๕๔๘.

^{๑๑๔} พระดณัย อนาวีโล, การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป และวิมังสา คือ ความไตร่ตรอง ซึ่งผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมทั้ง ๓ นี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษา

มงคล สิทธิหล่อ^{๑๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดเชียงราย สรุปได้ว่า ความพร้อมในการจัดการศึกษาด้านบุคลากร มีความพอใจในเชิงปริมาณ แต่ขาดแคลนในเชิงคุณภาพ ด้านอาคารสถานที่มีเพียงพอแต่ไม่เหมาะสมต่อการใช้งาน ด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณไม่เพียงพอต่อการบริหารงาน ส่วนสภาพการบริหารโรงเรียน ด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์กร ด้านการประสานงาน และด้านการควบคุมงาน ทางโรงเรียนได้มีการดำเนินการครอบคลุมทุกด้านแต่ขาดความสมบูรณ์ โดยเฉพาะโครงสร้างการบริหารยังไม่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ ส่วนสภาพการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนได้ดำเนินการ ด้านการวางแผนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านการวัดผลประเมินผลตามสภาพที่สามารถทำได้ ยกเว้นด้านสื่อและนวัตกรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีการดำเนินการน้อย ได้แก่ การใช้เทคนิคในการสอนที่หลากหลาย นอกจากนี้โรงเรียนยังได้รับการนิเทศจากหน่วยงานภายนอกน้อยเกินไป

ธนเศรษฐ์ จำปางาม^{๑๑๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารศึกษาศาสตร์วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น ได้พบว่า โดยภาพรวมตามความคิดเห็นของผู้บริหาร มีความคิดเห็นต่อระดับการปฏิบัติตนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ทั้ง ๔ ด้าน คือ คุณธรรมและจริยธรรมต่อวิชาชีพการบริหาร ตามความคิดเห็นของผู้บริหาร คุณธรรมและจริยธรรมต่อผู้ร่วมงาน คุณธรรมและจริยธรรมต่อสังคมและประเทศชาติ คุณธรรมและจริยธรรมต่อตนเอง และได้วิเคราะห์โครงสร้างทางการบริหาร พฤติกรรมทางการบริหาร คุณธรรมและจริยธรรม จากโครงสร้างทางการบริหารพบว่า ขาดความชัดเจนใช้คนไม่เหมาะสมกับงานที่มาของผู้บริหารขาดความชอบธรรม จากการศึกษาพฤติกรรมทางการบริหารพบว่าเป็นพฤติกรรมที่คำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตน ใช้ระบบพรรคพวกในการบริหารงาน ขาดระบบการสร้างแรงจูงใจ ขาดหลักเกณฑ์การประเมินผลการปฏิบัติงาน มีความต้องการให้ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตยึดหลักประชาธิปไตยในการทำงาน มีความจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีวินัยต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ในด้านแนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมทางการบริหารได้นั้น ผู้บริหารจะต้องมอบหมายงานและ

^{๑๑๕} มงคล ทองหล่อ, การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดเชียงราย, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๕.

^{๑๑๖} ธนเศรษฐ์ จำปางาม, การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ศึกษาศาสตร์วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๓.

กระจายอำนาจอย่างเต็มที่ พร้อมให้มีการจัดทำภาระงานของแต่ละคน ควรให้ผู้ร่วมงานในการตัดสินใจในประเด็นที่สำคัญ เพื่อหลีกเลี่ยงข้อกล่าวหาการใช้ระบบพรรคพวกในการบริหารงาน รวมทั้งให้มีการจัดทำคู่มือขั้นตอนการปฏิบัติงานและวิธีการปฏิบัติงาน เปิดโอกาสให้มีระบบการตรวจทางสังคม และที่สำคัญที่สุดผู้บริหารทุกตำแหน่งควรจะมาจากการเลือกตั้งเพราะเป็นวิธีทางในระบอบประชาธิปไตยและเป็นการเพิ่มความชอบธรรมในการบริหารงาน ซึ่งบุคลากรทุกฝ่ายยอมรับในกติกาและร่วมกันทำงานอย่างเต็มความรู้ความสามารถ

ชาญ สืหาราช^{๑๓๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปฏิบัติงานและคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเลย พบว่า พฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับ “มาก” เมื่อพิจารณารายด้านเห็นได้ว่าอยู่ในระดับ “มาก” ทุกด้านเรียงตามลำดับได้ดังนี้ ด้านการบริหารงานปกครองนักเรียนมีระดับการปฏิบัติงานมากกว่าทุกด้าน รองลงมาคือ ด้านการบริหารงานทั่วไป ด้านการบริหารงานธุรการ ด้านการบริหารงานบริการ ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านการบริหารงานอาคารสถานที่ และด้านการบริหารงานโรงเรียนกับชุมชนตามลำดับ โดยผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่ในระดับ “มาก” เมื่อพิจารณารายด้านเห็นได้ว่าอยู่ในระดับ “มาก” ทุกด้าน การบริหารงานทั่วไป พฤติกรรมการบริหารงานผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่ในระดับ “มาก” เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเห็นได้ว่าอยู่ในระดับ “มาก” ทุกรายการ โดยผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในด้านการบริหารงานทั่วไปอยู่ในระดับ “มาก” เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเห็นได้ว่าอยู่ในระดับ “มาก” เกือบทุกรายการ ยกเว้น ข้อมีการกำหนดนโยบายและเป้าหมายของโรงเรียนสอดคล้องกับนโยบายของกรมการสามัญศึกษาและสภาพความเป็นจริงของอย่างเหมาะสม และสัมพันธ์กับพฤติกรรมการปฏิบัติงานตามขอบข่ายหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหารโรงเรียนจะส่งผลกระทบต่องานของสถานศึกษาโดยส่วนรวมให้เกิดผลดี ผลการวิจัยนี้มีข้อนำสังเกตผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนมากจะประเมินพฤติกรรมด้านคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนสูงกว่าพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปฏิบัติงานและคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนอยู่ในระดับค่อนข้างสูงนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาควรปรับปรุงพฤติกรรมการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะมีส่วนในการเพิ่มประสิทธิภาพในด้านการบริหารและการจัดการศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาต่อไป

^{๑๓๗} ชาญ สืหาราช, ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการปฏิบัติงานและคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเลย, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย ขอนแก่น), ๒๕๔๒.

วิมุติ หยกพรายพันธ์^{๑๑๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน มีความคิดเห็นต่อการปฏิบัติ พฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕ ด้านปัญญา ขยัน สุจริต และด้านมนุษยสัมพันธ์ อยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พฤติกรรมคุณธรรมที่พบมากที่สุด คือ ด้านสุจริต รองลงมาคือ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ขยัน และด้านปัญญา ตามลำดับ การเปรียบเทียบพฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕ ตามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ โดยครูผู้สอนมีความเห็นต่อการปฏิบัติพฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕ แตกต่างจากผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน ทั้ง ๔ ด้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕ ส่วนการศึกษาความต้องการพัฒนาพฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๕ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน มีความคิดเห็นต่อความต้องการพัฒนาพฤติกรรมคุณธรรม อยู่ในระดับมาก

บุญชู แสงสุข^{๑๑๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทรรศนะของบุคลากรทางการศึกษาตามคุณธรรมและจริยธรรม โดยศึกษาทรรศนะของบุคลากรทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระบุรีที่มีต่อการปฏิบัติจริง ตามคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ใน ๓ ด้าน คือ ด้านการครองตน ด้านการครองคน และด้านการครองงาน และได้ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบทรรศนะระหว่างผู้บริหารสถานศึกษา ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระบุรี ที่มีต่อการปฏิบัติจริง ตามคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระบุรี พบว่า ๑.ทรรศนะของบุคลากรทางการศึกษาในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระบุรีที่มีต่อการปฏิบัติจริง ตามคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในด้านการครองตน การครองคนและการครองงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒.ผลการเปรียบเทียบทรรศนะของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระบุรี ที่มีต่อการปฏิบัติจริง ตาม

^{๑๑๘} วิมุติ หยกพรายพันธ์, พฤติกรรมคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕, **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏนครปฐม), ๒๕๔๔.

^{๑๑๙} บุญชู แสงสุข, ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทรรศนะของบุคลากรทางการศึกษาตามคุณธรรมและจริยธรรม, **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏเทพสตรี), ๒๕๔๔.

คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ทั้งในด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน

สุรัตน์ มุ่งอิงกลาง^{๑๒๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาคุณธรรมตามแนวพุทธธรรม ในการครองตน ครองคน และครองงาน ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของครูฝ่ายกิจการนักเรียน ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒) เพื่อเปรียบเทียบคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และ ครองงาน ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของครูฝ่ายกิจการนักเรียน ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน และ ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงาน ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมาตามทัศนะของครูฝ่ายกิจการนักเรียน ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า ๑) คุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงานของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของ ครูฝ่ายกิจการนักเรียน ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากด้านที่มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ คุณธรรมในการครองตน รองลงมาคือคุณธรรมในการครองคนและคุณธรรมในการครองงาน ๒) การเปรียบเทียบคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และ ครองงาน ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของครูฝ่ายกิจการนักเรียน ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานโดยรวมและรายด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และ ๓) ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงานของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ และเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์เป็นรายคู่ของคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมทั้งสามด้าน พบว่า มีความสัมพันธ์ในเชิงบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ทุกคู่

^{๑๒๐} สุรัตน์ มุ่งอิงกลาง, การศึกษาคุณธรรมตามแนวพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา), ๒๕๔๔.

นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย^{๑๒๑} ได้ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศึกษาจากหลักพุทธ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทผู้นำที่ดีตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก ประกอบด้วย บทบาทพื้นฐานสำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) การกำหนดทิศทางขององค์กรให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่ได้วางไว้ (๒) การจัดการระบบการทำงาน (Alignment)(๓) การมอบอำนาจ (Empowerment) เป็นการมอบหมายอำนาจ ความรับผิดชอบให้แก่บุคคลที่เหมาะสมเพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (๔) แบบอย่างการเป็นผู้นำ (Modeling) สำหรับภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตยพละ ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้ และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป

วิศวานถ ชำนาญเนาว์^{๑๒๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของหัวหน้าสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ๑. พฤติกรรมของหัวหน้าสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทุกด้านอยู่ในระดับมากและเป็นรายด้านก็อยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาตามสถานภาพตำแหน่ง พบว่า พฤติกรรมของหัวหน้าสถานศึกษาตามความคิดเห็นของหัวหน้าสถานศึกษา ผู้ช่วยหัวหน้าสถานศึกษา และครูผู้สอน รวมทุกด้านต่างก็เห็นว่าอยู่ในระดับมากและเป็นรายด้านก็อยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อและรายด้านจะพบว่า มีพฤติกรรมบางอย่างที่หัวหน้าสถานศึกษา ผู้ช่วยหัวหน้าสถานศึกษา และครูผู้สอนมีระดับความคิดเห็นต่ำกว่าข้ออื่น ๆ ดังนี้ ด้านการครองตน ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาศาสนา ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติ และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับอบายมุข ด้านการครองคน ได้แก่ พฤติกรรมเกี่ยวกับการให้สิ่งของแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาในบางโอกาส และพฤติกรรมเกี่ยวกับการเป็นผู้มีน้ำใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้านการครองงาน ได้แก่ พฤติกรรมเกี่ยวกับเทคนิคในการสร้างทีมงานที่มีคุณภาพ การติดตาม กำกับงานที่มอบหมายให้ผู้อื่นปฏิบัติและพฤติกรรมการใช้แผนเป็นเครื่องมือในการบริหาร ๒. ผลการเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมของหัวหน้าสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ ตามความคิดเห็นของหัวหน้าสถานศึกษา ผู้ช่วยหัวหน้าสถานศึกษาและครูผู้สอน รวมทุกด้านและในแต่ละด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยหัวหน้าสถานศึกษามีระดับความคิดเห็นสูงกว่าครูผู้สอนและผู้ช่วยหัวหน้าสถานศึกษามีระดับความคิดเห็นสูงกว่าครูผู้สอน

^{๑๒๑} นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย, ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๒๒} วิศวานถ ชำนาญเนาว์, การศึกษาพฤติกรรมของหัวหน้าสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์, **ปริญญาานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต**, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม), ๒๕๓๙.

พระบัณฑิต ศรีชัย^{๑๒๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖ พบว่า ๑) การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖ ทั้งโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง ๒) แนวทางการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖ มีดังนี้ ๒.๑) งานวิชาการควรยึดธรรมเนียมโรงเรียนเป็นแนวทาง งานโครงการต้องเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของพระภิกษุสามเณร มีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้หลากหลาย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ๒.๒) งานธุรการ ควรยึดระเบียบที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ควรใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย ๒.๓) งานปกครองนักเรียน ควรจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ควรให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม กิจกรรมนักเรียนควรมีจุดเน้นทั้งทางพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญที่คำนึงถึงกิจของสงฆ์ตามพระธรรมวินัยและระเบียบของสงฆ์ ๒.๔) งานบริการ ควรมีจุดเน้นและตัวชี้วัดความสำเร็จของงานอย่างชัดเจน สอดคล้องกับการปฏิบัติตามศาสนกิจของสงฆ์ และควรแต่งตั้งผู้รับผิดชอบ

พระปลัดมนัสชัย เมตตจิตโต^{๑๒๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน ผลการศึกษาพบว่า ๑) ปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้ง ๔ ด้าน ๒) ปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง มีระดับปัญหาการบริหารงานวิชาการอยู่ในระดับมาก จำนวน ๕ ข้อ ได้แก่ งบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ในการวางแผนงานวิชาการมีน้อย งบประมาณของโรงเรียนมีน้อยทำให้ปฏิบัติตามแผนงานวิชาการไม่ได้ มีสื่อการสอนและห้องสมุดสนับสนุนการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ไม่มีงบประมาณในการตรวจสอบการปฏิบัติงานวิชาการ งบประมาณในการแก้ไขปัญหาทางวิชาการมีน้อยทำให้เกิดปัญหา ๓) การเปรียบเทียบระดับปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน โดยรวมไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .๐๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .๐๕ เช่นเดียวกัน ๔) การเปรียบเทียบปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัด

^{๑๒๓} พระบัณฑิต ศรีชัย, แนวทางการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖, **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๘.

^{๑๒๔} พระปลัดมนัสชัย เมตตจิตโต, การศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน, **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา), ๒๕๔๘.

นครราชสีมา ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน เป็นรายชื่อ พบว่า ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกันที่ระดับ
นัยสำคัญ .๐๕ เช่นเดียวกัน มีข้อที่แตกต่าง ๑ ข้อ คือ ไม่มีหน่วยงานหรือบุคคลทำหน้าที่ตรวจสอบ
การปฏิบัติงานวิชาการโดยตรง

สุภาวัฒน์ ศรีปาน^{๑๒๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารงานบุคคลของโรงเรียนนายเรือ
อากาศ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนนายเรืออากาศมีโครงสร้างการบริหารงานบุคคลเป็นแบบราชการ
มีการบังคับบัญชาเป็นขั้นตอน หน่วยงานเป็นอิสระจากกัน แต่ขาดการประสานงานที่ดี การคัดเลือก
บุคลากรเน้นคนในก่อน ทำให้ไม่ได้คนที่มีความสามารถอย่างแท้จริง กรรมการคัดเลือกขาดความ
เข้าใจลักษณะงานที่จะบรรจุบุคคล เพราะบางครั้งกรรมการไม่ได้มาจากหน่วยงานที่ต้องการบรรจุ
บุคคล การจัดตำแหน่งและชั้นยศมี 2 รูปแบบคือ รูปแบบทางทหาร และรูปแบบตำแหน่งวิชาการ
โดยกำหนดความสำคัญอยู่ที่ชั้นยศ ซึ่งมีจำนวนและตำแหน่งคงที่ ส่งผลให้เลือกตำแหน่งได้ยาก ไม่มี
หน่วยงานรับผิดชอบการพัฒนาคุณภาพโดยตรง ส่วนใหญ่พัฒนาโดยเน้นการศึกษาต่อเป็นอันดับ
แรก ข้อเสนอแนะคือควรลดขั้นตอนการบังคับบัญชาให้น้อยลง และรวมหน่วยงานที่ปฏิบัติงาน
สอดคล้องไว้ด้วยกัน เพิ่มความมีอิสระในการสรรหาบุคคล เพิ่มการทดสอบทางการสอนในวิธีการสรร
หาบุคคล และควรมีการจัดชั้นยศที่สอดคล้องกับจำนวนบุคคล และควรกำหนดให้มีระบบการ
ประเมินผลงานที่ได้มีการจัดชั้นยศที่สอดคล้องกับจำนวนบุคคล และควรกำหนดให้มีระบบการ
ประเมินผลงานที่ได้มาตรฐานเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน

เฉลา พวงมาลัย^{๑๒๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการบริหารงานทั่วไปใน
สถานศึกษาขั้นพื้นฐานระดับช่วงชั้นที่ ๓ และช่วงชั้นที่ ๔ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต ๑
อำเภอปากท่อ ผลการวิจัย พบว่า ๑) สภาพการบริหาร งานบริหารทั่วไป โดยภาพรวม พบว่า ระดับ
การปฏิบัติงานบริหารทั่วไป ตามองค์ประกอบด้านการบริการ ๑๐ ด้าน ของสถานศึกษาสังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต ๑ อำเภอปากท่อ อยู่ในระดับมาก ๒) ปัญหาการบริหาร งาน
บริหารทั่วไป โดยภาพรวม พบว่า ปัญหาที่ส่งผลต่อ การปฏิบัติงานบริหารทั่วไป ตามองค์ประกอบ
ด้านการบริการ ๑๐ ด้านของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต ๑
อำเภอปากท่อ อยู่ในระดับน้อย ๓) สภาพการบริหารทั่วไป เมื่อเปรียบเทียบกับความคิดเห็นของผู้อำนวยการสถานศึกษา
ครูที่ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้างาน และครูผู้สอน พบว่า ในภาพรวมมีความแตกต่าง
กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายคู่ พบว่า ครูผู้ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้างาน

^{๑๒๕} สุภาวัฒน์ ศรีปาน, การศึกษาการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนนายเรืออากาศ, **วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๑.

^{๑๒๖} เฉลา พวงมาลัย, สภาพและปัญหาการบริหารงานทั่วไปในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานระดับช่วงชั้นที่ ๓
และช่วงชั้นที่ ๔ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต ๑, **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย
: มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง), ๒๕๕๒.

มีความคิดเห็นแตกต่างกัน กับผู้บริหาร และครูผู้สอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ๔) ปัญหาการบริหารงานทั่วไป เมื่อเปรียบเทียบตามความคิดเห็นของผู้อำนวยการสถานศึกษา ครูที่ปฏิบัติหน้าที่หัวหน้างาน และครูผู้สอน พบว่า ในภาพรวมไม่มีความแตกต่างกัน

ชัยญา อภิบาลกุล และคณะ^{๑๒๗} ได้ศึกษาการวิจัยและพัฒนาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ในสถานศึกษา (SINTPAE Model) ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ในสถานศึกษา “เรียนรู้สู่ปฏิบัติ” (SINTPAE Model) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่เน้นทั้งความรู้วิชาการและการฝึกปฏิบัติจริงในสถานศึกษา ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาชุดเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self – Study : S)

ขั้นตอนที่ ๒ การฝึกอบรมอย่างเข้ม (Intensive Training : INT)

ขั้นตอนที่ ๓ การฝึกปฏิบัติงานในสถานศึกษาด้านแบบปฏิรูปการเรียนรู้ (Practice – Workshop : P)

ขั้นตอนที่ ๔ การประยุกต์ใช้กับสถานศึกษาของตนเอง (Action : A)

ขั้นตอนที่ ๕ การประเมินผลและพัฒนาต่อไป (Evaluation & Development : E)

ทรงพล โสภณ^{๑๒๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลในสถาบันราชภัฏ ผลการวิจัยว่า สภาพปัญหาและความต้องการทรัพยากรบุคคลในสถาบันราชภัฏเกี่ยวกับอัตราส่วน วุฒิการศึกษาและจำนวนอาจารย์ในแต่ละโปรแกรมวิชา รวมทั้งการขาดแคลนบุคลากรเสริมในสายงาน นิสิตนักศึกษา จึงนำไปสู่การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลทั้ง ๕ ด้านคือกลยุทธ์การสรรหาและคัดเลือกอาจารย์ กลยุทธ์การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรเสริม กลยุทธ์การพัฒนาอาชีพ กลยุทธ์การพัฒนาบทบาทหัวหน้างาน และกลยุทธ์การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ซึ่งในแต่ละกลยุทธ์จะประกอบด้วยกลยุทธ์รอง ๔ ด้านคือ กลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์ปรับตัว กลยุทธ์พลิกฟื้น และกลยุทธ์ประคองตัว รวมทั้งกำหนดกลวิธีในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดกลยุทธ์ต่างๆ

^{๑๒๗} ชัยญา อภิบาลกุล และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ในสถานศึกษาSINTPAE Model”, รายงานการวิจัย, หน้า ๑ – ๒๒.

^{๑๒๘} ทรงพล โสภณ, การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลในสถาบันราชภัฏ, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา, คณะครุศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

สุภาพร มากแจ้ง^{๑๒๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพการจัดการของคณะสงฆ์ พบว่า การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหาร และผู้สอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาทและผู้บวชตามประเพณี

พระราชปริยัติ^{๑๓๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุดมุ่งหมายของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มี ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ๒) เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ทุกขั้นตอน ได้พบว่า ๑)การบริหารงานวิชาการด้านโครงสร้างการบริหารงานวิชาการ มีข้อคิดเห็นให้มหาวิทยาลัยบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของหน่วยปฏิบัติทั้งในส่วนกลางและส่วนที่เป็นเครือข่ายคือ วิทยาเขต และจากบุคลากรทุกระดับ ๒)การบริหารงานวิชาการด้านการบริหารบุคลากรทางวิชาการ มีข้อคิดเห็นให้มหาวิทยาลัยเน้นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการสรรหา การพัฒนาและการส่งเสริมทางวิชาการให้กับอาจารย์ผู้สอนในด้านการวิจัย การเพิ่มวุฒิการศึกษาและการปรับตำแหน่งทางวิชาการ และเน้นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนให้นิสิตได้พัฒนาคุณภาพทั้งด้านวิชาการและด้านจริยธรรม ๓)การบริหารงานวิชาการด้านหลักสูตรและการวัดผลประเมินผล มีข้อคิดเห็นให้มหาวิทยาลัยกำหนดเกณฑ์ที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการปรับปรุง การเสนอหลักสูตรให้ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์และสอดคล้องกับทิศทาง นโยบายของมหาวิทยาลัย แล้วแจ้งข่าวให้บุคลากรได้รับทราบอย่างทั่วถึง ๔)การบริหารงานวิชาการด้านการบริหารงานวิชาการ มีข้อคิดเห็นให้มหาวิทยาลัยจัดทำแผนปฏิบัติงานด้านวิชาการที่ชัดเจนในรูปของแผนระยะสั้นและระยะยาว

^{๑๒๙} สุภาพร มากแจ้ง, การศึกษาสภาพการจัดการของคณะสงฆ์, (ธนบุรี : สถาบันราชภัฏธนบุรี), ๒๕๔๖.

^{๑๓๐} พระราชปริยัติ, การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

พระศรีวิจิตรภรณ์^{๑๓๑} ได้ทำการวิจัย เรื่องอนาคตศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า ๑)มหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒)องค์ประกอบรูปแบบการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีจำนวน ๑๐ องค์ประกอบและมีตัวแปร ๕๘ ตัวแปร ๓)รูปแบบอนาคตศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่ ๑)หลักการ ประกอบด้วย หลักการบริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒)เป้าหมาย ประกอบด้วย เป้าหมายการดำเนินงานขององค์กร และด้านสังคม ๓)แนวดำเนินการ ประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กร ได้แก่ การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา การปกครองของสงฆ์ และการกระจายอำนาจ ด้านการบริหารงานวิชาการ ได้แก่ การส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ การส่งเสริมการทำวิจัย และหลักสูตรพระพุทธศาสนา และ ๔)ผลการประเมินรูปแบบการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่าด้านที่มีผลการประเมินอยู่ในระดับมากที่สุดได้แก่ ด้านความเป็นประโยชน์ และด้านความเหมาะสม ตามลำดับ ส่วนด้านความเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก

วรกฤต เกื่อนช้าง^{๑๓๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาและความต้องการทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง มีปัญหาเกี่ยวกับอัตราส่วนจำนวนอาจารย์ต่อนิสิต วุฒิการศึกษาของอาจารย์และตำแหน่งทางวิชาการของอาจารย์ในแต่ละคณะ/ภาควิชาไม่เป็นไปตามสัดส่วนที่เพียงพอ ปัญหานี้ควรได้รับการแก้ไขด้วยการพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัย ด้วยกลยุทธ์จตุพธาน – ๒ ค – ๓ พ โมเดล (Catupadhn-๒R-๓D Model) อันประกอบไปด้วยกลยุทธ์เชิงพุทธและกลยุทธ์หลักการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ๕ ด้านคือ กลยุทธ์การคัดเลือกและสรรหา (Recruitment) กลยุทธ์การคัดสรรและต่ออายุงาน (Renewal) กลยุทธ์การพัฒนาวิชาชีพ(Development) กลยุทธ์การพัฒนาทิศทาง (Direction) และกลยุทธ์การพัฒนาการอุทิศตนเพื่อองค์กร (Devotion) ซึ่งในแต่ละกลยุทธ์หลักจะประกอบด้วยแผนปฏิบัติการ ๔ ด้าน คือ การสรรหาและคัดเลือกอาจารย์และบุคลากรเสริม การพัฒนาวิชาชีพ การพัฒนาภาวะ ผู้นำและการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน และในการศึกษาวิจัยได้เสนอแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรบุคคล ความหมายของการบริหาร

^{๑๓๑} พระศรีวิจิตรภรณ์, อนาคตศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วิทยานิพนธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร), ๒๕๕๒.

^{๑๓๒} วรกฤต เกื่อนช้าง, การพัฒนาแผนกลยุทธ์การจัดการทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยภาคกลาง), ๒๕๕๓.

ทรัพยากรบุคคล แนวคิดเกี่ยวกับการสรรหาและการคัดเลือก แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาทหัวหน้างาน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ผู้วิจัยได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาวิจัยหลักการบริหารของผู้บริหารการศึกษา

๒.๖.๒ งานวิจัยต่างประเทศ

แมกคี (Mc.kee)^{๑๓๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แบบพฤติกรรมความเป็นผู้นำของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา พบว่า ผู้นำที่ใช้พฤติกรรมความเป็นผู้นำแบบเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะทำให้ทีมคณาจารย์มีความพึงพอใจในงานของคณะวิชามากขึ้น และผู้นำที่วางตัวเป็นผู้คอยช่วยเหลืออำนวยความสะดวกมอบหมายความรับผิดชอบแก่ผู้ร่วมงาน เปิดช่องทางในการสื่อสารแบบสองทาง และผู้นำแบบเน้นงาน จะทำให้เกิดความพึงพอใจต่อคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา

แมกนุสัน (Magnuson)^{๑๓๔} อ้างถึงใน ภาวิณี ชินคา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารโรงเรียน พบว่า ควรมีคุณลักษณะทางด้านส่วนตัว คือ ควรมีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีอารมณ์มั่นคง มีความรอบรู้ มีความเป็นกันเอง มีอารมณ์ขันเปิดเผย เข้าใจง่าย มีความเยือกเย็นและรู้จักเห็นใจผู้อื่น และคุณลักษณะด้านวิชาชีพ เช่น มีความสามารถติดต่อกับผู้อื่นได้ดี มีความรู้ในการบริหารดี รู้จักการมอบหมายงานสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีความสามารถในการตัดสินใจที่ดี มีความสามารถต่อการรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่นได้ดี มีการวางแผนงานและการจัดหน่วยงานที่ดี ให้ความสำคัญต่อผู้ร่วมงาน รู้จักใช้อำนาจอย่างเหมาะสม

ยูเนสโก (UNESCO)^{๑๓๕} ได้สรุปปัญหาการใช้หลักสูตรของบางประเทศในทวีปเอเชีย พบว่าปัญหาการใช้หลักสูตรเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการขาดการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ ผู้บริหารระดับต่างๆ ไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและขาดการติดตามผลการใช้หลักสูตรของครูผู้ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมครู หลักสูตรขาดประสิทธิภาพ ขาดแคลนเอกสารหลักสูตร ตำราเรียนไม่ทันสมัย ขาดแคลนหนังสืออ่านประกอบ

^{๑๓๓} Mc.kee, J.G. 1991. Leadership Styles of Community College Presidents and Faculty Job Satisfaction. Community Junior College Quarterly of Research and Practices.

^{๑๓๔} แมกนุสัน (Magnuson), อ้างถึงใน ภาวิณี ชินคา รูปแบบการบริหารงานด้วยหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสอ. นักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต ๑, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒.

^{๑๓๕} UNESCO. (1987). Strategies and Procedures in Developing and Implementing Curriculum. In Report of a workshop. 1-30 August 1977. Bangkok: UNESCO.

แมคคาร์ธี (McCathy)^{๑๓๖} ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในรัฐนิวเจอร์ซีย์ (New Jersey) จากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าหมวดวิชาและครู ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มครูมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกับผู้บริหารและผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการเกี่ยวกับบทบาทในการปฏิบัติงานวิชาการ เรื่องการสังเกตการสอน การวัดและการประเมินผลการศึกษา การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารด้านวิชาการและความรับผิดชอบในการตัดสินใจของคณะกรรมการ นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีความเห็นตรงกันว่าผู้บริหารโรงเรียนควรมีบทบาท มีความรับผิดชอบและบริหารงานวิชาการให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

บัท (Butt,Marty)^{๑๓๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมของผู้บริหารซึ่งประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานตามวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ผลการวิจัย พบว่า ผู้บริหารได้ใช้พฤติกรรมต่อไปนี้ในการสร้างวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรม การเผยแพร่วิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรม และการปฏิบัติตามวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรม คือ การให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการทำงาน การให้อำนาจ ความกล้าเสี่ยง การสื่อสารอย่างชัดเจน การสร้างความไว้วางใจ ความโอ้อวดมอริในการทำงาน ความซื่อสัตย์สุจริต การสนับสนุนนักเรียน การทุ่มเทกับการทำงาน การเอาใจใส่ตรวจสอบวิสัยทัศน์อยู่ตลอดเวลา การจัดหาทรัพยากร การพัฒนาวิชาชีพสำหรับตนเองและสมาชิกในองค์กร

ปาร์ติน (Partin)^{๑๓๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมของครูใหญ่โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการวิจัยพบว่า (๑) พฤติกรรมการบริหารที่ช่วยให้ครูใหญ่ประสบความสำเร็จเรียงลำดับความสำคัญดังนี้ เป็นผู้นำ ในการริเริ่ม สนับสนุนครูและนักเรียนให้เจริญก้าวหน้าให้สมาชิกในหน่วยงานได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจเพื่อจัดกิจกรรม (๒) พฤติกรรมการบริหารที่ไม่ช่วยให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การขาดเหตุผล ขาดความรอบคอบในการปฏิบัติงาน การขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และการขาดการติดต่อ (๓) ความคิดเห็นในการปรับปรุงการบริหารของผู้บริหาร เรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้ ผู้บริหารควรมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีการตัดสินใจที่รวดเร็ว ถูกต้อง มีการปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ ความชำนาญในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ เปิดโอกาสให้บุคลากรในหน่วยงานได้ติดต่อกับฝ่ายบริหารให้มากขึ้น

^{๑๓๖} McCathy, Water M. (1991). The role of the Secondary School Princile in New jersey: Dissertation Abstracts International. (32)2: 705-A ; August.

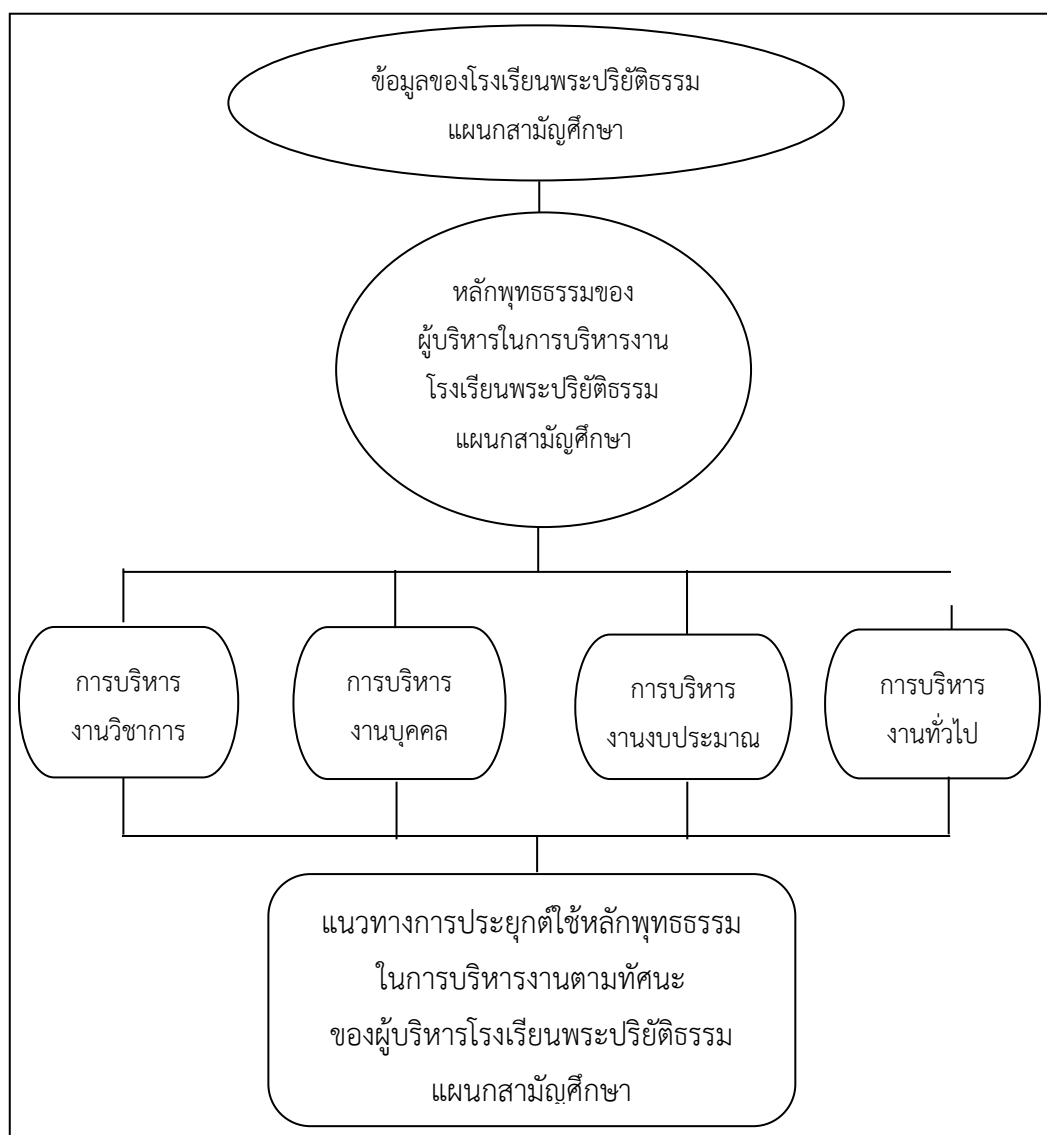
^{๑๓๗} Butt, Marty. (1993, September). What do superintendents do to turn vision into action abiography of pragmatic visionaries. Dissertation Abstracts International.

^{๑๓๘} Partin, J.L. (1969). The administrative behavior of the junior school principals. Dissertation Abstracts International. 30 (4) : 1373-A.

จากการศึกษาทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ว่าการบริหารจัดการศึกษาของผู้บริหาร ในการบริหารงานหลายด้านยังประสบปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การบริหารทั่วไป หรือการบริหารงานอีกหลายด้านที่แล้วแต่ละสถานศึกษาจะมีการกำหนดหน้าที่บริหารงานอย่างไร แต่อย่างไรก็ตามสำหรับคุณธรรมในการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน ที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนแต่เป็นคุณธรรมสำคัญที่ผู้บริหารโรงเรียนควรน้อมนำมายึดถือปฏิบัติ เนื่องด้วยควมมีคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหารงานจะช่วยให้เกิดความเป็นธรรมในองค์กร สร้างความน่าเชื่อถือไว้วางใจและศรัทธาจากผู้ใต้บังคับบัญชา และสร้างความสำเร็จในผลงานก็จะเกิดขึ้น

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาหลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผู้วิจัยได้ออกแบบแนวทางการศึกษาโดยจากการศึกษาในทางภาษาศาสตร์อันเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ได้แนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาทางภาคสนามโดยการสำรวจความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาดังกล่าว ได้กำหนดกรอบแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

